МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут Навчально-науковий інститут економіки і управління

Кафедра економіки і права

«До захисту в ЕК»
Директор інституту
_____ Олег ШЕРЕМЕТ
(підпис) (прізвище та ініціали)
«___» _____ 2025 р.

«До захисту допущено»
В. о. завідувача кафедри
_____ Юлія ЛЕВЧЕНКО
(підпис) (прізвище та ініціали)
«___» _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

зі спеціальності 051 «Економіка»
(код та назва спеціальності)
освітньо-професійної програми «Економіка підприємства»

на тему: Підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства
Виконала здобувачка 2 курсу групи ЕП-2-1м

Давидчук Марія Станіславівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові повністю) (підпис)

Керівник Михайлик Ольга Михайлівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові повністю) (підпис)

Рецензент _____ _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Я як здобувачка Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавала і не одержувала недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувачка _____
(підпис)

Київ – 2025 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут Навчально-науковий інститут Економіки і управління
Кафедра Економіки і права
Освітній ступінь Магістр
Спеціальність 051 «Економіка»
(шифр і назва)
Освітньо-професійна програма «Економіка підприємства»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В. о. завідувач кафедри економіки і права
Юлія ЛЕВЧЕНКО
«05» вересня 2025 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ

Давидчук Марії Станіславівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства
керівник роботи: Михайлик Ольга Михайлівна, канд. екон. наук, доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом вищого навчального закладу від «05» вересня 2025 року № 643-КС
2. Строк подання здобувачем роботи 05.12.2025 року,
3. Вихідні дані до роботи: посібники, наукові статті та праці відповідно до обраної теми, законодавчі та нормативні акти України, монографії, фінансова та статистична звітність за 2022-2024 роки ТОВ «Пирятинський сирзавод», мережа Інтернет.
4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):
Розділ 1. Теоретичні засади формування і використання основного капіталу підприємства.
Розділ 2. Аналіз виробничо-господарської діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод».
Розділ 3. Діагностика формування і використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод»
Розділ 4. Рекомендації з підвищення ефективності формування і використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод». Висновки і пропозиції
5. Перелік графічного матеріалу. Табл. Аналіз вартості основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. Табл. Аналіз ефективності використання основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. Табл. Показники динаміки руху та технічного стану основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. Рис. Динаміка коефіцієнтів зносу та придатності основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр. Табл. Темпи оновлення, вибуття та технічний стан основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. Табл. Стратегічні напрями підвищення ефективності формування і використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» та ін.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання 08 вересня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Розроблення та затвердження плану роботи керівником	01.10.2025 р.	виконано
2	Написання розділу 1	17.10.2025 р.	виконано
3	Робота над розділом 2, 3	12.11.2025 р.	виконано
4	Підготовка розділу 4	20.11.2025 р.	виконано
5	Остаточне оформлення роботи. Формування висновків і пропозицій, проекту доповіді, презентації. Погодження з керівником кваліфікаційної роботи	до 02.12.2025 р.	виконано
6	Попередній захист кваліфікаційної роботи	01-02.11.2025 р.	виконано
7	Проходження перевірки на антиплагіат	до 05.12.2025 р.	виконано
8	Подання завершеної роботи на розгляд завідувачу кафедри	до 05.12.2025 р.	виконано
9	Отримання зовнішньої рецензії, оформлення необхідних документів для захисту	до 10.12.2025 р.	виконано
10	Захист кваліфікаційної роботи	16-18.12.2025 р.	виконано

Здобувачка _____ Давидчук М.С.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Михайлик О.М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Давидчук М.С. Підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства. Національний університет харчових технологій. Київ, 2025 рік.

Кваліфікаційна робота присвячена вирішенню комплексу наукових і практичних завдань, пов'язаних із підвищенням ефективності формування та використання основного капіталу підприємства в умовах обмежених фінансових ресурсів і нестабільного зовнішнього середовища. У роботі досліджено вплив стану, структури та відтворення основного капіталу на результати операційної діяльності підприємства та обґрунтовано практичні напрями підвищення його фінансової стійкості й конкурентоспроможності.

У першому розділі досліджено теоретичні засади формування і використання основного капіталу підприємства, розкрито його економічну сутність, структуру та роль у забезпеченні ефективності виробничої діяльності. Систематизовано методичні підходи до оцінки технічного стану, руху та ефективності використання основних засобів.

Другий розділ присвячено аналізу формування та використання основного капіталу на прикладі ТОВ «Пирятинський сирзавод». Проведено оцінку фінансово-виробничого стану підприємства, структури активів і джерел фінансування, а також технічного стану та інтенсивності відтворення основних засобів. Виявлено ключові проблеми, зокрема високий рівень зносу обладнання, уповільнення процесів оновлення, зростання експлуатаційних витрат і зниження ефективності використання основного капіталу.

У третьому розділі обґрунтовано напрями підвищення ефективності використання основного капіталу. Здійснено аналіз джерел фінансування оновлення основних засобів, оцінено фінансову стійкість підприємства та можливості залучення інвестиційних ресурсів. Особливу увагу приділено застосуванню фінансового лізингу як інструменту модернізації активної частини основних засобів в умовах обмеженої ліквідності.

У четвертому розділі розроблено комплекс практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування і використання основного капіталу. Запропоновано проєкт модернізації технологічного обладнання через механізм фінансового лізингу, а також проєкт оптимізації витрат на експлуатацію основних засобів із застосуванням АВС-аналізу. Проведено моделювання оптимізації структури основного капіталу та оцінено її вплив на технічний стан виробничих фондів і фінансову стійкість підприємства.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання підприємствами харчової промисловості для обґрунтування управлінських рішень щодо модернізації виробничої бази, оптимізації структури основного капіталу, зниження експлуатаційних витрат та підвищення ефективності використання основних засобів.

Ключові слова: основний капітал, основні засоби, ефективність, структура капіталу, знос, оновлення, витрати, фінансова стійкість, АВС-аналіз, модернізація, фінансовий лізинг.

SUMMARY

Qualification work for obtaining the educational degree "Master" in the specialty 051 "Economics", educational and professional program "Enterprise Economics", National University of Food Technologies, Kyiv, 2025.

The qualification work is devoted to solving a set of scientific and practical tasks related to increasing the efficiency of the formation and use of fixed capital of an enterprise under conditions of limited financial resources and an unstable external environment. The research examines the impact of the condition, structure and reproduction of fixed capital on the operating performance of an enterprise and substantiates practical measures aimed at improving financial stability and competitiveness.

The first section investigates the theoretical foundations of the formation and use of fixed capital, reveals its economic essence, structure and role in ensuring the efficiency of production activities, and systematizes methodological approaches to assessing the technical condition, movement and efficiency of fixed assets.

The second section analyzes the formation and use of fixed capital on the example of LLC "Pyriatyn Cheese Plant". The financial and production performance, asset structure, sources of financing, technical condition and reproduction intensity of fixed assets are assessed. Key problems are identified, including a high level of equipment wear, slowdown of renewal processes, growth of operating costs and a decline in fixed capital efficiency.

The third section substantiates the main directions for improving the efficiency of fixed capital use. The sources of financing fixed asset renewal are analyzed, the financial stability of the enterprise is assessed, and the potential for attracting investment resources is determined. Special attention is paid to financial leasing as a tool for modernizing the active part of fixed assets under liquidity constraints.

The fourth section develops a set of practical recommendations aimed at increasing the efficiency of fixed capital formation and use. A project for technological equipment modernization through financial leasing is proposed, as well as a project for optimizing operating costs using the ABC analysis approach. The optimization of the fixed capital structure is modeled and its impact on the technical condition of assets and financial stability of the enterprise is evaluated.

The practical value of the research lies in the possibility of using its results by food industry enterprises to justify managerial decisions on production modernization, fixed capital structure optimization, operating cost reduction and improvement of fixed asset efficiency.

Keywords*:* fixed capital, fixed assets, efficiency, capital structure, depreciation, renewal, costs, financial stability, ABC analysis, modernization, financial leasing.

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА 8
1.1. Основний капітал підприємства: поняття, склад та класифікація 8
1.2. Механізм формування основного капіталу підприємства 14
1.3. Методичні засади ефективності формування і використання основного капіталу підприємства 20
Висновки до розділу 1 31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД» 34
2.1. Загальна характеристика функціонування підприємства 34
2.2. Аналіз ефективності господарської діяльності підприємства ..... .43
2.3. Дослідження ресурсного забезпечення діяльності підприємства 57
2.4. Аналіз витрат та фінансових результатів діяльності підприємства 65
Висновки до розділу 2 74
РОЗДІЛ 3. ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД» 76
3.1. Діагностика основного капіталу підприємства 76
3.2. Дослідження джерел та темпів оновлення основних засобів підприємства 86
3.3. Аналіз механізму формування і використання основного капіталу підприємства 95
Висновки до розділу 3 100
РОЗДІЛ 4. РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД» 102
4.1. Пропозиції щодо підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства 102
4.2. Проєкт модернізації основного капіталу підприємства та оцінка його економічної ефективності 112
4.3. Проєкт оптимізація витрат з експлуатації основних засобів на основі АВС-орієнтованого підходу……..…….....119
4.4. Оптимізація структури основного капіталу підприємства……..….....125
Висновки до розділу 4 131
ВИСНОВКИ 134
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 137
ДОДАТКИ……..140

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасні умови господарювання вимагають від підприємств підвищеної гнучкості, раціонального використання ресурсів і постійного вдосконалення матеріально-технічної бази. Важливою складовою цього процесу є ефективне управління основним капіталом, що забезпечує стабільність функціонування та сталий розвиток суб'єктів господарювання. Недостатня ефективність його використання призводить до зростання витрат, зниження продуктивності праці, зменшення обсягів виробництва та втрати конкурентних позицій на ринку. Саме тому оптимізація структури, джерел формування та рівня використання основного капіталу є одним із ключових завдань сучасного менеджменту підприємства.

Основний капітал становить матеріальну основу діяльності будь-якої організації, оскільки саме він визначає її виробничий потенціал, технологічний рівень і конкурентоспроможність продукції. Підприємства харчової промисловості значною мірою залежать від стану та ефективності експлуатації основних засобів, адже їх фізичне та моральне старіння безпосередньо впливає на якість продукції, витрати на виробництво й кінцеві фінансові результати. Середній рівень зносу основних фондів підприємств харчової промисловості в Україні перевищує 50 %, що свідчить про потребу у модернізації технічного оснащення, оновленні виробничого обладнання та залученні інвестиційних ресурсів для підвищення ефективності капіталу.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю розроблення та впровадження ефективних механізмів управління основним капіталом, здатних забезпечити підприємству стабільність функціонування, підвищення продуктивності та прибутковості діяльності. У сучасних умовах воєнних викликів, дефіциту інвестицій та підвищення енергетичних витрат проблема раціонального використання основних засобів набуває особливої значущості. Пошук оптимальних шляхів відновлення, модернізації та раціонального

розподілу основного капіталу є важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості.

Питаннями сутності, формування та ефективності використання основного капіталу займалися численні науковці, серед яких варто відзначити А.Е.Фукса, Т.А. Бутинця, А.Г. Загороднього, Є.В. Мниха, І.В. Зятковського, Н.В. Швеця, Г.В. Савицьку, Л.М. Чернелевського, Т.С.Смовженко, П.І. Стецюка, Л.В. Юрчишену, а також зарубіжних дослідників - Р. Каплана, П.Самуельсона, Дж. Хікса, які зробили вагомий внесок у розвиток теоретичних і методичних засад управління капіталом. Проте, попри значну кількість наукових праць, недостатньо розробленими залишаються питання практичної оцінки ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості України, а також визначення впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на його відтворення та структуру.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – розроблення теоретичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства.

Відповідно до поставленої мети у роботі визначено такі **завдання**:

- розкрити поняття, склад і класифікацію основного капіталу підприємства;
- дослідити механізм формування основного капіталу підприємства;
- обгрунтувати методичні засади ефективності формування і використання основного капіталу підприємства;
- навести загальну характеристику функціонування підприємства;
- провести аналіз ефективності господарської діяльності підприємства;
- дослідити ресурсне забезпечення діяльності підприємства;
- провести аналіз витрат та фінансових результатів діяльності підприємства;
- провести діагностику формування і використання основного капіталу підприємства;

- дослідити основні джерела та темпи оновлення основних засобів підприємства;

- провести аналіз механізму формування і використання основного капіталу підприємства;

- надати рекомендації з підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства;

- оптимізувати структуру основного капіталу підприємства;

- оцінити економічну ефективність запропонованих заходів.

Об'єктом дослідження є ТОВ «Пирятинський сирзавод» - одне з провідних підприємств харчової промисловості України.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні та прикладні аспекти підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства в умовах ринкової економіки.

У межах дослідження розглядаються методи оцінювання технічного стану основних засобів, підходи до управління їхнім відтворенням, шляхи оптимізації структури основного капіталу, а також механізми підвищення його ефективності з урахуванням особливостей функціонування підприємств молочної галузі.

Методи дослідження. У процесі дослідження було застосовано комплекс методів, що забезпечили глибоке опрацювання теоретичних і практичних аспектів теми. Теоретичний аналіз дозволив узагальнити наукові підходи до управління основним капіталом. Для вивчення взаємозв'язків між складовими елементами основного капіталу підприємства використано системний підхід. Економіко-статистичні методи дали змогу дослідити динаміку, структуру та рівень ефективності використання основних засобів. Емпіричні методи були використані для аналізу фінансової та управлінської звітності ТОВ «Пирятинський сирзавод», а також для проведення експертних оцінок. Обробка отриманих даних здійснювалася із застосуванням сучасних засобів комп'ютерної техніки.

Теоретичне значення роботи полягає в удосконаленні науково-методичних підходів до аналізу та оцінювання ефективності формування і використання основного капіталу, узагальненні категорійного апарату, що розкриває сутність поняття «основний капітал», та визначенні його ролі у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Результати теоретичних узагальнень можуть бути використані для подальших наукових досліджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у системному підході до оцінювання ефективності формування і використання основного капіталу підприємства, що поєднує діагностику технічного стану виробничих фондів із моделюванням структурних та економічних наслідків модернізаційних заходів. У роботі уточнено методичний підхід до визначення впливу оновлення активної частини основних засобів на рентабельність, фінансову стійкість та відтворювальну здатність капіталу, а також обґрунтовано практично орієнтовану модель оптимізації структури основного капіталу в умовах галузевих та макроекономічних обмежень.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні системи рекомендацій щодо підвищення ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості. Запропоновані заходи можуть бути використані для оптимізації структури активів, планування відтворення основних засобів та підвищення рівня віддачі основних засобів на підприємствах галузі. На матеріалах дослідження ТОВ «Пирятинський сирзавод» результати можуть бути впроваджені в практику управлінських рішень підприємства.

Апробація результатів роботи. За результатами наукового дослідження опубліковано тези доповіді на всеукраїнській науково-практичній конференції:

Давидчук М.С. Фактори підвищення ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості. Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК :

матеріали XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 20-21 листопада 2025 р. Київ : НУХТ, 2025. С. 69–71.

Інформаційна база дослідження включає нормативно-правові акти України, що регулюють питання бухгалтерського обліку та фінансової звітності; фінансову звітність ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки; наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів; матеріали наукових конференцій, монографії, підручники; інформаційні ресурси мережі Інтернет та власні дослідження автора.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел та додатків. Текстова частина (без додатків) викладена на 139 сторінках комп'ютерного тексту. Результати дослідження відображено в 15 рисунках, 9 формулах та 30 таблицях ілюстративного матеріалу. Список використаних джерел включає 30 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Основний капітал підприємства: поняття, склад та класифікація

Основний капітал є фундаментальною складовою економічного потенціалу будь-якого суб'єкта господарювання. Саме він формує матеріальну основу виробничої діяльності, забезпечує процес створення продукції, виконання робіт або надання послуг і водночас визначає рівень технологічного розвитку, продуктивність праці та конкурентоспроможність підприємства. В умовах трансформаційних змін економіки, зростання капіталомісткості виробництва та постійного оновлення технологій ефективне управління основним капіталом стає вирішальною умовою стабільності функціонування та довгострокового розвитку підприємства. Недостатній рівень використання або незбалансована структура основного капіталу зумовлюють підвищення витрат, уповільнення оборотності ресурсів, втрату ринкових позицій і зниження рентабельності виробництва.

Раціональне використання основного капіталу тісно пов'язане з ефективністю його відтворення та модернізації. Підвищення рівня використання виробничих ресурсів сприяє зменшенню потреби в додаткових інвестиціях завдяки зростанню коефіцієнтів завантаження обладнання як у часовому вимірі, так і за потужністю. Це, у свою чергу, дозволяє скоротити обсяг фінансових витрат на оновлення основних засобів і спрямувати зекономлені ресурси на прискорення темпів розвитку підприємства [5].

У науковій економічній літературі не існує єдиного підходу до визначення сутності поняття «основний капітал». Різні автори наголошують на окремих його характеристиках - матеріальній формі, способі участі у виробничому процесі чи тривалості використання. Так, А. Фукс трактує

основний капітал як частину продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у виробничому процесі, але переносить свою вартість на виготовлену продукцію поступово, у міру фізичного зносу. Матеріальними носіями такого капіталу є засоби праці - будівлі, споруди, машини, устаткування, прилади, інвентар, тобто ті активи, що забезпечують тривале функціонування підприємства. Подібну позицію підтримує А. Азриліян, який визначає основний капітал як частину національного багатства, створену суспільною працею й залучену у господарський обіг протягом тривалого періоду. Вона використовується багаторазово в незмінній натурально-речовій формі, а її вартість поступово переноситься на створювані товари або послуги [2].

У фінансово-економічній літературі поширеним є підхід, відповідно до якого основний капітал розглядається як частина продуктивного капіталу, що бере участь у виробничому процесі багаторазово й переносить свою вартість на новостворену продукцію частинами протягом тривалого часу. Таке визначення подано у «Фінансовому словнику» під редакцією А. Загороднього, Г. Вознюк та Т. Смовженко. Згідно з цим підходом, до основного капіталу належить частина коштів, авансована на придбання засобів праці, виробничих будівель, споруд, машин, обладнання, транспортних засобів, земельних ділянок, а також вкладення фінансового та нематеріального характеру. І. Зятковський, розвиваючи цю позицію, пропонує розглядати основний капітал як суму вкладень у необоротні активи, до складу яких входять вартість основних засобів у робочому стані, капітальні вкладення у стадії незавершеного будівництва, нематеріальні активи та довгострокові фінансові інвестиції [10].

Отже, узагальнюючи погляди науковців, можна дійти висновку, що основний капітал - це сукупність довгострокових матеріальних і нематеріальних ресурсів підприємства, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи свою натуральну форму, поступово переносячи вартість на вироблену продукцію й забезпечуючи процес

відтворення. Він є ядром виробничого потенціалу підприємства та основою його економічної стійкості.

Структура основного капіталу визначається сукупністю елементів, які входять до його складу, та їхнім співвідношенням. До основних елементів належать виробничі будівлі та споруди, машини й обладнання, транспортні засоби, інструменти, прилади, інвентар, а також земельні ділянки та поліпшення земель. У межах основного капіталу розрізняють також капітальні вкладення та нематеріальні активи виробничого призначення. Капітальні вкладення відображають інвестиції підприємства у придбання, створення, реконструкцію, модернізацію чи технічне переоснащення основних засобів. Вони забезпечують майбутнє оновлення виробничого потенціалу, впливають на його масштаб і технічний рівень. Джерелами фінансування капітальних вкладень виступають амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, залучені кредити, лізингові угоди, а також державна підтримка у вигляді дотацій або грантів [25; 26].

Нематеріальні активи становлять специфічну частину основного капіталу. Вони не мають фізичної форми, однак мають вартісне вираження та здатність приносити економічні вигоди протягом тривалого часу. До таких активів належать патенти, ліцензії, торговельні марки, програмне забезпечення, об’єкти інтелектуальної власності, ноу-хау, тобто ресурси, які підсилюють інноваційний потенціал і конкурентоспроможність підприємства. У сучасних умовах цифровізації та глобалізації частка нематеріальних активів у загальному обсязі основного капіталу постійно зростає, що зумовлює потребу у вдосконаленні методів їх оцінки та амортизації

Основний капітал підприємства не є однорідним, тому в економічній практиці використовується його класифікація за різними ознаками. Залежно від функціонального призначення розрізняють основний капітал виробничого та невиробничого призначення. Перший безпосередньо бере участь у створенні продукції або наданні послуг, другий обслуговує соціально-побутову сферу підприємства, створюючи належні умови для працівників. За

роллю у виробничому процесі виділяють активну та пасивну частини основного капіталу. До активної частини належать машини, устаткування, транспортні засоби, інструменти - саме вони визначають рівень технічного оснащення й продуктивності праці. Пасивну частину становлять будівлі, споруди та інші елементи, які створюють умови для функціонування активної частини, але безпосередньо не впливають на обсяг випуску продукції [22; 9].

Залежно від *ступеня залучення до виробництва* основний капітал поділяють на діючий, резервний, законсервований, модернізований або такий, що підлягає списанню. *За джерелами формування* виокремлюють власний капітал, створений за рахунок власних ресурсів підприємства, і залучений - отриманий через оренду, лізинг чи інші договірні форми користування. *За рівнем відтворення* розрізняють новий основний капітал, що введений в експлуатацію вперше, та відновлений - модернізований чи реконструйований у процесі технічного переоснащення. У сучасній практиці обліку, що ґрунтується на вимогах міжнародних стандартів фінансової звітності та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, до складу основного капіталу, як правило, відносять матеріальні необоротні активи, інвестиційну нерухомість, нематеріальні активи виробничого призначення та незавершені капітальні інвестиції [17].

Інші операційні доходи підприємства зазвичай формуються за рахунок орендних надходжень, реалізації необоротних активів, списання резервів, курсових різниць, субсидій та доходів, пов’язаних із припиненням діяльності.

Адміністративні витрати охоплюють витрати на офісний персонал, утримання приміщень, професійні послуги, зв’язок, амортизацію нематеріальних активів та інші загальногосподарські витрати [4].

До витрат на збут належать оплата праці працівників збуту, витрати на рекламу, логістику, оренду, страхування, ремонт, пакування, транспортування продукції та післяпродажне обслуговування [4].

Суттєве значення для розкриття економічної природи основного капіталу має його нормативне визначення у міжнародних і національних стандартах

фінансової звітності. У межах Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» основні засоби визначаються як матеріальні об’єкти, які утримуються підприємством для використання у виробництві чи постачанні товарів і послуг, для надання в оренду або для адміністративних цілей, та очікується, що вони використовуватимуться протягом більш як одного звітного періоду [18]. МСБО 16 закріплює принцип ймовірності отримання майбутніх економічних вигід і можливості достовірної оцінки собівартості як базові критерії визнання активу. Одночасно стандарт визначає ключові оціночні категорії – первісну вартість, ліквідаційну вартість, суму, що амортизується, строк корисної експлуатації, балансову вартість, суму очікуваного відшкодування та збиток від зменшення корисності. Важливо, що міжнародний підхід виходить із концепції компонентного обліку: суттєві частини об’єкта з різним строком корисного використання повинні амортизуватися окремо, а оцінка активів може здійснюватися як за моделлю собівартості, так і за моделлю переоцінки з орієнтацією на справедливу вартість.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» адаптує зазначені принципи до умов української облікової практики. У ньому основні засоби визначаються як матеріальні активи, що утримуються підприємством з метою використання в процесі виробництва або постачання товарів, виконання робіт, надання послуг, здавання в оренду, здійснення адміністративних чи соціально-культурних функцій, за умови що очікуваний строк їх корисного використання перевищує один рік або тривалість операційного циклу [22]. НП(С)БО 7 уточнює також поняття об’єкта основних засобів як завершеного пристрою, конструктивно відокремленого предмета чи комплексу конструктивно з’єднаних предметів, які разом виконують певні функції та контролюються підприємством. Саме на рівні об’єкта здійснюються визнання, оцінка, нарахування амортизації та формування інформації у фінансовій звітності.

На відміну від МСБО 16, який має більш принциповий і орієнтований на ринкові оцінки характер, НП(С)БО 7 детально регламентує порядок формування первісної вартості основних засобів, перелік витрат, що включаються до неї, правила переоцінки, амортизації та відображення зменшення корисності. Первісна вартість у національному стандарті визначається як історична собівартість необоротного активу в сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених чи переданих для його придбання або створення, з урахуванням мит, податків, транспортно-заготівельних, монтажних та інших безпосередніх витрат. Подальше відображення основних засобів може здійснюватися за первісною (зменшеною на накопичену амортизацію та збитки від зменшення корисності) або за переоціненою вартістю; при цьому переоцінка здійснюється в межах окремих груп активів із віднесенням дооцінки до капіталу у дооцінках, а уцінки - до витрат звітного періоду, за умови дотримання встановлених правил взаємного заліку дооцінок та уцінок [22].

Важливим елементом методології НП(С)БО 7 є нормативно закріплена класифікація основних засобів та інших необоротних матеріальних активів. Згідно з цим стандартом до складу основних засобів відносяться, зокрема, земельні ділянки; капітальні витрати на поліпшення земель, не пов’язані з будівництвом; будівлі, споруди та передавальні пристрої; машини й обладнання; транспортні засоби; інструменти, прилади, інвентар; багаторічні насадження та плодоносні рослини; тварини, не пов’язані із сільськогосподарською діяльністю; а також інші об’єкти, які відповідають загальним критеріям визнання основних засобів. Окремо виділяються інші необоротні матеріальні активи, до яких належать бібліотечні фонди, малоцінні необоротні матеріальні активи, тимчасові споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату та інші аналогічні об’єкти. Наявність такої деталізованої класифікації забезпечує можливість диференційованого обліку різних груп активів, вибору адекватних методів амортизації та більш точного аналізу структури основного капіталу підприємства.

Порівняльний аналіз положень МСБО 16 і НП(С)БО 7 дає змогу зробити висновок, що загальні підходи до визначення сутності основних засобів у міжнародній та національній практиці є взаємоузгодженими: в обох стандартах підкреслюється матеріальний характер активів, їх довгострокове використання, здатність генерувати майбутні економічні вигоди та необхідність систематичного перенесення вартості на витрати через амортизацію. Водночас міжнародний стандарт приділяє більшу увагу питанням оцінки корисності, справедливої вартості та компонентної амортизації, тоді як національний стандарт орієнтований на історичну вартість, встановлює чіткі групи основних засобів і детально регламентує порядок їх переоцінки, амортизації та розкриття інформації у фінансовій звітності.

Отже, узагальнюючи наукові та нормативні підходи, можна дійти висновку, що основний капітал підприємства - це сукупність довгострокових матеріальних і тісно пов’язаних із ними нематеріальних ресурсів, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи свою натуральну форму, поступово переносячи вартість на вироблену продукцію чи надані послуги через механізм амортизації, забезпечуючи відтворення виробничого потенціалу та формуючи основу економічної стійкості підприємства. Саме в такому розумінні поняття основного капіталу й основних засобів надалі використовуватиметься в даному дослідженні, що дозволяє поєднати теоретичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців з вимогами міжнародних та національних стандартів бухгалтерського обліку.

1.2. Механізм формування основного капіталу підприємства

Формування основного капіталу є безперервним, багатофазним процесом, що поєднує стратегічне планування структури активів, вибір джерел фінансування, інвестування у створення або придбання засобів праці,

їх введення в експлуатацію, подальше відтворення та модернізацію. У ринковому середовищі здатність підприємства підтримувати техніко-технологічний рівень основних засобів і своєчасно їх оновлювати безпосередньо визначає продуктивність праці, собівартість і конкурентоспроможність кінцевої продукції. Тому механізм формування основного капіталу доцільно розглядати як узгоджену систему рішень щодо складу, джерел і темпів відтворення необоротних активів, що забезпечує реалізацію виробничої стратегії підприємства у довгостроковому періоді

В основі цього механізму - вибір оптимальної для конкретного підприємства структури капіталу з урахуванням галузевої капіталомісткості, тривалості операційного циклу, ліквідності активів, стану фінансового ринку та ризик-профілю менеджменту. Кожне підприємство самостійно визначає оптимальну конфігурацію власного капіталу, орієнтуючись на внутрішні потреби та зовнішні умови. Вибір джерел фінансування залежить від низки чинників, які варіюються залежно від типу підприємства, його галузевої належності, фінансової стратегії та ринкової ситуації. Серед найбільш впливових чинників можна виокремити чотири ключові: галузеву специфіку, стан фінансового ринку, управлінські підходи керівництва та часові рамки залучення капіталу.

Галузь, у якій функціонує підприємство, значною мірою визначає структуру його активів. Наприклад, у фондоємних галузях, таких як важка промисловість, переважають необоротні активи з низькою ліквідністю, що ускладнює доступ до короткострокового кредитування. Натомість підприємства з короткими операційними циклами, як-от у харчовій промисловості, мають перевагу відносно кредиторів завдяки швидкому обігу коштів і високій платоспроможності.

Фінансовий ринок також відіграє важливу роль у виборі джерел фінансування. Поточна кон’юнктура визначає вартість позикового капіталу, доступність кредитних ресурсів, умови лізингу чи емісії облігацій.

Підприємство має оцінити доцільність залучення зовнішніх коштів у конкретний момент, враховуючи економічну вигоду та ризики.

Третім чинником є управлінська стратегія. Рівень готовності керівництва до ризику впливає на рішення щодо фінансування. Одні менеджери схильні до активного використання позикових ресурсів задля швидкого зростання, інші - обережніші, віддають перевагу внутрішнім джерелам, зберігаючи фінансову незалежність. Надмірна консервативність, однак, може стримувати розвиток, особливо в інноваційних галузях.

Часовий фактор також має значення: підприємство повинно чітко визначити термін використання залучених коштів, щоб уникнути фінансових труднощів при їх поверненні. Тривалість фінансування впливає на вибір між коротко- та довгостроковими інструментами.

Усі ці чинники формують основу для побудови ефективної структури капіталу. Джерела фінансування поділяються на власні та позикові. До внутрішніх джерел належать нерозподілений прибуток, амортизаційні відрахування, кошти від реалізації надлишкових активів, а також оптимізація дебіторської заборгованості. Останній спосіб слід застосовувати обережно, оскільки він впливає на репутацію підприємства в очах партнерів. Продаж непрофільних активів також є дієвим методом мобілізації ресурсів для розвитку.

Джерела формування основного капіталу охоплюють внутрішні та зовнішні ресурси. Внутрішнє фінансування забезпечується насамперед нерозподіленим прибутком, що акумулюється для інвестиційних потреб, і амортизаційними відрахуваннями, які виступають головним грошовим джерелом простого відтворення та частково — розширеного. Додатково використовуються доходи від продажу непрофільних або надлишкових активів, а також ефекти зменшення дебіторської заборгованості, якщо це не підриває ринкові відносини зі споживачами. Зовнішнє фінансування включає боргові інструменти - банківські кредити різної строковості та позики небанківських фінансових установ, а також ринкові залучення через

облігаційні випуски і лізингові угоди, що дозволяють поєднати фінансування з оперативним введенням обладнання в експлуатацію. Для акціонерних товариств можливе доформування статутного капіталу через додаткові емісії; для державних і змішаних підприємств - цільова бюджетна підтримка на конкурсній основі. У сучасних умовах суттєвого значення набувають грантові і програмні кошти міжнародних донорів та галузевих фондів, що співфінансують модернізацію виробничих потужностей.

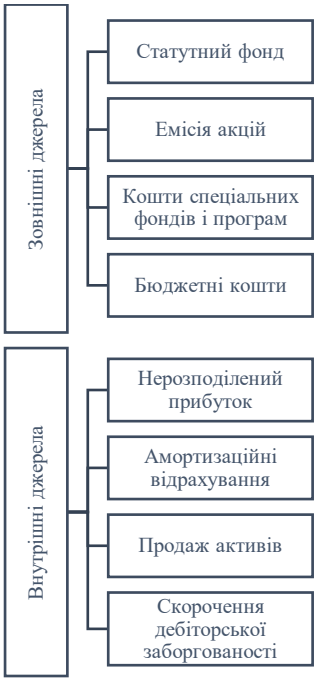

Рис. 1.1. Джерела формування основного капіталу підприємства

Джерело: удосконалено автором на основі власного узагальнення навчальних і наукових джерел

Ключовим елементом механізму є відтворення основного капіталу, яке поєднує подолання фізичного й морального зносу та забезпечення відповідності техніко-економічних параметрів активів сучасним стандартам виробництва.

Фізичний знос основних виробничих засобів означає поступову втрату ними початкових технічних характеристик і експлуатаційних властивостей, що зумовлює зменшення їх фактичної вартості. Такий знос може виникати як унаслідок активного використання обладнання, так і за умов його пасивного функціонування. У першому випадку зношення залежить від інтенсивності

експлуатації, технічного рівня обладнання та умов його роботи. У другому - від якості матеріалів, з яких виготовлено засоби праці, умов навколишнього середовища та рівня технічного обслуговуваня [22].

Залежно від того, чи можна усунути наслідки зносу, розрізняють дві його форми: усувну та неусувну. Усувний знос можна частково або повністю компенсувати за допомогою поточного чи капітального ремонту, що дозволяє відновити функціональні властивості об’єкта. Натомість неусувний знос передбачає повну заміну зношених засобів новими, які відповідають виробничим потребам.

Окрім фізичного, існує також моральне старіння основних фондів, яке виникає ще до повного фізичного спрацювання внаслідок науково-технічного прогресу. Моральний знос поділяють на два типи. Перший тип виникає тоді, коли на ринку з’являються аналогічні за функціональністю засоби праці за нижчою ціною, що знижує ринкову вартість уже наявного обладнання. Другий тип пов’язаний із появою більш продуктивних або технологічно досконалих засобів за тією ж ціною, що робить використання старішої техніки економічно недоцільним, навіть якщо вона перебуває у задовільному технічному стані [16].

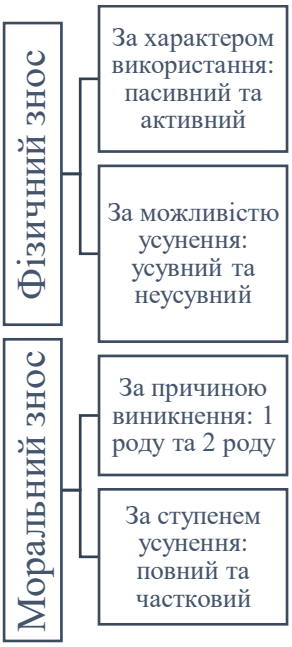

Рис. 1.2. Види зносу основних фондів та їх підвиди

Джерело: удосконалено автором на основі власного узагальнення навчальних і наукових джерел

Амортизаційна політика виступає фінансовим ядром відтворювального механізму. Амортизація відображає планомірне перенесення вартості основних засобів на продукцію, трансформуючись у грошовий потік, який після реалізації створює ресурс для реновації. Вибір методу амортизації - прямолінійного, прискорених (варіантів дегресії, зменшуваного залишку, кумулятивного) або виробничого - має узгоджуватися з фактичною траєкторією споживання економічних вигід від активу, режимом його експлуатації та інвестиційними планами підприємства. У капіталомістких галузях із швидким моральним старінням прискорена амортизація дозволяє прискорити формування внутрішнього інвестиційного ресурсу; у стабільних процесах із рівномірним зношенням виправданою є прямолінійна модель; у виробництвах із нерівномірними навантаженнями - метод, що прив’язаний до обсягу випуску [21,27,28].

У практиці підприємств використовуються різні методи амортизації. Найпоширенішим є *прямолінійний* метод, за якого вартість об’єкта списується рівномірно протягом усього строку його експлуатації.

Дегресивний метод передбачає списання більшої частини вартості у перші роки використання, що дозволяє швидше компенсувати витрати. До його варіантів належать метод зменшення залишкової вартості, кумулятивний метод та амортизація за ступеневими ставками.

Прогресивний метод, навпаки, передбачає поступове збільшення суми амортизації з кожним роком. Він застосовується аналогічно до дегресивного, але з протилежною динамікою.

Виробничий метод базується на фактичному обсязі виробітку, тобто сума амортизації залежить від рівня експлуатації об’єкта. Цей підхід є найбільш наближеним до реального технічного зношення активів і доцільний у випадках нерівномірного навантаження на обладнання.

Кожен із методів має свої переваги та обмеження. Вибір оптимального способу нарахування амортизації повинен відповідати реальним економічним

умовам і враховувати специфіку процесу зношення основних засобів, а не базуватися лише на окремих перевагах одного з підходів.

Отже, механізм формування основного капіталу поєднує стратегічні рішення щодо бажаної структури необоротних активів, тактичний вибір джерел фінансування та операційні процедури відтворення, що враховують фізичний і моральний знос, амортизаційні можливості, стан ринку капіталу та технологічні вимоги галузі. Його результатом має бути така конфігурація виробничих потужностей і фінансових потоків, яка забезпечує стійку віддачу основних засобів, контроль вартості капіталу і готовність підприємства до інноваційного оновлення.

1.3. Методичні засади ефективності формування і використання основного капіталу підприємства

Ефективне управління основним капіталом підприємства потребує науково обґрунтованого методичного підходу, який дозволяє не лише оцінити його поточний стан і рівень використання, а й розробити систему управлінських рішень щодо його формування, оновлення та відтворення. В умовах ринкової економіки, де капітал є базовим чинником конкурентоспроможності, саме правильне визначення методичних засад аналізу й оцінювання ефективності формування і використання основного капіталу визначає здатність підприємства до стабільного розвитку, інноваційної активності та фінансової стійкості [20].

Методологічна база оцінки ефективності основного капіталу ґрунтується на принципах комплексності, послідовності та системності аналізу. Комплексність означає врахування всіх елементів процесу - від формування джерел фінансування до відтворення й використання основних засобів. Послідовність передбачає поетапне дослідження: визначення складу і структури капіталу, оцінку ефективності його використання, виявлення резервів і формування напрямів підвищення ефективності. Системність

означає врахування взаємозв’язку між технічними, фінансовими та організаційними факторами, які визначають рівень ефективності використання основного капіталу [1].

Формування основного капіталу підприємства - це процес створення, оновлення та підтримання в робочому стані сукупності довгострокових активів, необхідних для здійснення виробничої діяльності. Ефективність формування основного капіталу оцінюється за трьома ключовими аспектами: за джерелами, інвестицій і структурний.

Власне, аспект «за джерелами» передбачає визначення оптимального співвідношення власних і позикових джерел фінансування основного капіталу. Власні джерела - амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, внески засновників - формують основу фінансової незалежності підприємства, тоді як залучені кошти (банківські кредити, лізинг, емісія облігацій) дозволяють прискорити процес оновлення виробничої бази. Оптимальне поєднання цих джерел дає змогу мінімізувати вартість капіталу та забезпечити фінансову стійкість. Особливу увагу слід приділити виявленню типових закономірностей, середньорічних значень та специфічних характеристик, що притаманні досліджуваним об’єктам [24].

Ефективність використання основного капіталу не обмежується лише показниками прибутковості чи рентабельності реалізації продукції. Вона також охоплює здатність підприємства підтримувати фінансову стабільність, що є критично важливою умовою його довгострокового функціонування. Зміна індикаторів фінансової стійкості підприємства виступає найбільш комплексним критерієм оцінки результативності як формування, так і використання основного капіталу.

Оцінювання ефективності виключно на основі доходності капіталу без урахування трансформацій у структурі фінансової стійкості підприємства є методологічно обмеженим і не дозволяє отримати об’єктивну картину щодо рівня використання необоротних активів [24].

На другому етапі оцінювання ефективності використання основного капіталу підприємства здійснюється розрахунок ключових показників фінансової стійкості, а також аналізується їх динаміка та виявляються основні тенденції змін. Цей етап має особливе значення, оскільки дозволяє оцінити не лише поточний стан підприємства, а й його здатність до стабільного функціонування в умовах змінного зовнішнього середовища [27].

Одним із головних аспектів стратегічного управління основним капіталом є оптимізація його структури. Вона передбачає досягнення раціонального співвідношення між власними та позиковими джерелами фінансування, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на прибутковість, ліквідність і загальну фінансову рівновагу підприємства. Формування ефективної структури капіталу є завданням управлінського персоналу, який має враховувати як поточні фінансові можливості, так і довгострокові цілі розвитку [27].

Слід зазначити, що універсального підходу до визначення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не існує. Кожне підприємство формує свою фінансову модель залежно від галузевих особливостей, рівня ризику, доступності ресурсів та стратегічних пріоритетів. Структура капіталу вважається ефективною тоді, коли досягається збалансованість між рівнем прибутковості та фінансовою стійкістю [27].

У контексті розширеного відтворення основного капіталу виникає потреба в оцінці обсягів необхідних інвестицій у необоротні активи. Для цього доцільно враховувати:

- потребу в додаткових виробничих площах і потужностях, що зумовлена зростанням економічної активності;

- залишкову вартість необоротних активів на початок планового періоду;

- обсяги виведення з експлуатації активів, які втратили свою функціональність унаслідок фізичного або морального зносу.

У процесі такого аналізу важливо оперувати вартісними показниками, оскільки саме вони є базовими в системі фінансового менеджменту при

плануванні інвестицій у відновлення та модернізацію основних засобів. Надання достовірної інформації про ринкову вартість ресурсів і бухгалтерські оцінки активів дозволяє обґрунтувати потребу в капіталовкладеннях та забезпечити ефективне управління інвестиційним циклом підприємства [24].

Оцінювання ефективності використання основного капіталу підприємства здійснюється за допомогою низки економічних індикаторів, які дозволяють комплексно охарактеризувати рівень його залучення у виробничий процес та вплив на фінансові результати. Одним із ключових показників є капіталовіддача, що відображає обсяг виробленої продукції або отриманого доходу на одиницю вартості основного капіталу. Чим вищим є цей показник, тим ефективніше підприємство використовує свої виробничі ресурси [3].

$$КВ = ВП : ОК \quad (1.1)$$

Протилежним за змістом є показник капіталоємності, який демонструє, скільки основного капіталу необхідно для створення одиниці продукції. Зменшення капіталоємності свідчить про підвищення ефективності виробництва, адже підприємство досягає більшого результату при меншому обсязі вкладених ресурсів [3].

$$КМ = ОК / ВП \quad (1.2)$$

Важливу роль у цьому контексті відіграє капіталоозброєність праці - показник, що характеризує рівень забезпеченості працівників засобами праці. Вона впливає на продуктивність праці, яка, своєю чергою, визначає ефективність використання основного капіталу. Якщо капіталоозброєність зростає швидше, ніж продуктивність, це може свідчити про нераціональне використання ресурсів і призводити до зростання капіталоємності продукції [3].

Ще одним важливим індикатором є норма прибутку, яка демонструє рівень доходності виробничого процесу, що забезпечується основним капіталом. Для її розрахунку доцільно використовувати прибуток від

операційної діяльності, оскільки він найбільш точно відображає результативність використання виробничих потужностей [3].

$$НП = П_0 : ОК \times 100 \quad (1.3)$$

Окрему групу становлять показники, що характеризують процес оновлення основного капіталу. До них належать коефіцієнт динаміки, який показує зміну вартості основних засобів протягом певного періоду, коефіцієнт оновлення - що демонструє частку нових активів у загальній структурі капіталу, та коефіцієнт вибуття - який вказує на обсяг засобів, що були виведені з експлуатації. Співвідношення між цими показниками дозволяє визначити тип відтворення: розширене, просте або звужене. Якщо темпи оновлення перевищують вибуття - підприємство розвивається, якщо ж навпаки - це свідчить про накопичення зношених ресурсів і потребу в модернізації.

Таким чином, система показників ефективності використання основного капіталу охоплює як виробничі, так і фінансові аспекти діяльності підприємства, дозволяючи виявити резерви підвищення продуктивності, оптимізувати структуру активів та забезпечити сталий розвиток.

Ефективність використання основного капіталу, особливо на підприємствах харчової промисловості з безперервними технологічними циклами, безпосередньо залежить від дії комплексу взаємопов’язаних технічних, організаційних та економічних факторів. З метою підвищення практичної цінності методичного підходу доцільно виділяти насамперед керовані, кількісно вимірювані індикатори, які можуть бути безпосереднім об’єктом управлінського впливу. До таких належать питома виробнича потужність активної частини основних засобів, коефіцієнт використання виробничої потужності, частка активної частини в структурі основного капіталу, узгодженість потужностей між дільницями, рівень спеціалізації та серійності, організація ремонтів і технічного обслуговування, ритмічність виробництва тощо.

Узагальнена характеристика ключових факторів підвищення ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості подана в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Характеристика факторів підвищення ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості

Рівень	Факторна група	Приклади індикаторів	Механізм впливу	Управлінські важелі	Очікуваний ефект
1	Питома виробнича потужність на 1 грн активної частини	Частка прогресивного обладнання, середній термін експлуатації обладнання, коефіцієнт узгодженості потужностей	Підвищення технічного рівня й ліквідація «вузьких місць» збільшують потенційний випуск	Модернізація, балансування потужностей, скорочення простоїв	↑ Віддача основних засобів, ↓ Місткість основних засобів
1	Коефіцієнт використан-ня виробничої потужності	Коефіцієнт ритмічності, рівень простоїв, час переналагоджень	Зменшення втрат часу, стабільність завантаження	Lean-технології, календарне планування	↑ Випуск, ↓ Продуктивні втрати
1	Частка активної частини у структурі основного капіталу	Питома вага технологічного обладнання, коефіцієнти оновлення/ вибуття	Структурне оновлення збільшує «робочу» частину капіталу	Амортизаційна політика, планування	↑ Рентабельність, ↑ Капіталовіддача
2	Узгодженість потужностей між дільницями	Індекс узгодженості, коефіцієнт спряженості потужностей	Зменшення диспропорцій підвищує наскрізну ефективність	Вирівнювання вузьких місць, оптимізація структури	↑ Завантаження, ↑ Потенціал випуску
2	Рівень спеціалізації та серійності	Коефіцієнт серійності, широта номенклатури	Зниження різноманітності - зростання потоковості	Укрупнення серій, стандартизація процесів	↑ Продуктивність, ↓ Витрати
2	Організація ремонтів і ТО	Частка превентивних ремонтів, середній час простою	Скорочення аварій і зупинок	Планові графіки, KPI підрядників	↑ Час безвідмовної роботи

Продовження таблиці 1.3

Рівень	Факторна група	Приклади індикаторів	Механізм впливу	Управлінські важелі	Очікуваний ефект
2	Ритмічність виробництва	Коефіцієнт ритмічності, відхилення від графіка	Вирівнювання виробничого потоку, узгодження поставок і випуску	Планування, управління запасами	↑ Стабільність випуску, ↓ простої

Джерело: результат наукового дослідження автора [7]

Ефективність використання основного капіталу також характеризує результативність функціонування довгострокових активів у процесі виробництва та їх вплив на кінцеві фінансові результати підприємства. Оцінювання проводиться на основі системи техніко-економічних показників, що включає узагальнюючі та приватні індикатори.

До узагальнюючих показників належать віддача основних засобів, місткість основних засобів, рентабельність основного капіталу та коефіцієнти оборотності. Віддача основних засобів визначає обсяг продукції або доходу, отриманого з кожної гривні, вкладеної в основні засоби, і обчислюється як відношення вартості виробленої продукції до середньорічної вартості основних засобів. Підвищення віддача основних засобів свідчить про ефективніше використання обладнання, зростання продуктивності праці та раціональнішу структуру капіталу. Натомість зростання місткість основних засобів, тобто вартості основних засобів, що припадає на одиницю продукції, свідчить про зниження ефективності [29;15].

У загальному вигляді формулу можна подати так:

$$ФВ_а = \frac{К \times Т \times СВ}{ОЗ_{акт}}, Т = Д \times К \times П \quad (1.4)$$

де К - середньорічна кількість одиниць обладнання, що перебувають в експлуатації;

Т - загальна кількість відпрацьованих годин за звітний період;

СВ - середньоденний виробіток устаткування або працівника, виражений у грошових чи натуральних одиницях;

ОЗ акт. - балансова (середньорічна) вартість активної частини основних засобів;

Д - кількість відпрацьованих днів одним агрегатом або працівником;

П - середня тривалість однієї зміни.

Такий підхід дозволяє аналітично простежити, наскільки зміна кількості, інтенсивності використання чи продуктивності обладнання впливає на загальний рівень віддачі основних засобів підприємства.

Оберненим до показника віддачі є місткість основних засобів, яка показує, яку кількість основних засобів необхідно залучити для отримання одиниці виручки або випуску продукції. Цей індикатор відображає ступінь капіталоємності виробництва і розраховується за формулою:

$$ФВ = \frac{ОЗ}{ВП} \quad (1.5)$$

де ОЗ - середньорічна вартість основних засобів підприємства;

ВП - обсяг виробленої продукції чи чистий дохід від реалізації.

Чим менше значення місткості основних засобів, тим ефективніше використовуються основні засоби, оскільки на одиницю продукції припадає менша частка їх вартості. Для точності аналізу до розрахунку включають лише ті активи, які безпосередньо задіяні у виробництві, виключаючи передані в оренду чи законсервовані.

У спрощених розрахунках допускається використання періодичності показників - вартості основних засобів на початок або кінець періоду, проте більш об’єктивною вважається середньорічна оцінка.

Показник рентабельності основного капіталу визначається як співвідношення прибутку до середньорічної вартості основних засобів. Він демонструє рівень доходності інвестицій у довгострокові активи та дозволяє порівнювати ефективність підприємства з іншими суб’єктами галузі. Зростання рентабельності свідчить про більш результативне використання виробничих ресурсів, тоді як її зниження може бути наслідком зносу

обладнання, неефективної амортизаційної політики чи низького рівня завантаження потужностей.

До приватних показників належать коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального використання обладнання, що дають змогу оцінити технічний рівень експлуатації основних засобів.

Екстенсивне використання відображає ступінь завантаження обладнання в часі, інтенсивне - за потужністю, а інтегральний коефіцієнт поєднує обидва фактори, визначаючи загальний рівень використання потенціалу основних засобів.

Технічний стан основних засобів визначається через коефіцієнт спрацювання (зносу), який показує, яка частина їх первісної вартості вже перенесена на готову продукцію. Розраховується за формулою:

$$k_{ОЗ}^{С} = \frac{З_Н}{ОЗ_n} \tag{1.6}$$

де $З_Н$ - сума зносу основних засобів на певну дату;

$ОЗ_n$, - їх первісна (балансова) вартість на ту ж дату.

Високе значення коефіцієнта (понад 0,5) свідчить про значне фізичне спрацювання, тоді як нижчі показники означають кращий технічний стан і меншу потребу в оновленні основних засобів.

Рівень використання обладнання за часом визначають за допомогою коефіцієнта екстенсивного навантаження, який показує, яку частину максимально можливого часу устаткування перебувало в роботі:

$$К_{екст} = \frac{Т_ф}{Т_{max}} \tag{1.7}$$

де Тф - фактична тривалість роботи обладнання;

$Т_{max}$ - максимально можливий час його функціонування.

Чим вищий коефіцієнт, тим ефективніше використовується наявне устаткування у часовому вимірі.

Інтенсивність використання устаткування характеризується коефіцієнтом інтенсивного навантаження, який показує, наскільки фактична продуктивність відповідає потенційним можливостям обладнання:

$$К_{інт} = \frac{М_ф}{М_т} \quad (1.8)$$

де $М_ф$ - фактичний обсяг виробництва за одиницю часу;

$М_т$- теоретично можлива продуктивність обладнання.

Чим ближче значення коефіцієнта до одиниці, тим повніше використовується технічний потенціал устаткування.

Комплексну оцінку використання обладнання за обсягом роботи здійснюють за допомогою коефіцієнта інтегрального навантаження, який відображає узагальнений рівень ефективності експлуатації устаткування:

$$К_{інтегр} = \frac{N_ф^B}{N_{max}^B} \quad (1.9)$$

де $N_ф^B$ - фактичний обсяг випуску продукції за період роботи обладнання:

N_{max}^B - максимально можливий випуск, визначений на основі технічної продуктивності та повного часу функціонування.

Чим ближчим до одиниці є цей показник, тим ефективніше використовуються виробничі потужності підприємства. Такий підхід забезпечує можливість не лише оцінити рівень використання основного капіталу, а й виявити резерви підвищення його ефективності [10].

Показники, що характеризують ефективність використання основного капіталу, є важливими індикаторами фінансової стійкості підприємства. Вони дозволяють не лише оцінити поточний стан ресурсного забезпечення, а й прогнозувати здатність підприємства адаптуватися до змін ринкового середовища та зберігати конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Для здійснення комплексної оцінки ефективності використання основного капіталу доцільно застосовувати системний підхід, який передбачає поетапну реалізацію аналітичної процедури. Методологічна послідовність цього підходу може бути представлена у вигляді логічно взаємопов’язаних кроків:

1. Формалізація підприємства як цілісної системи, що функціонує в межах визначених цілей, ресурсних обмежень і зовнішніх умов.

2. Побудова системи показників, що відображають різні аспекти використання основного капіталу, з подальшим їх аналітичним синтезом.

3. Візуалізація структури системи у вигляді схеми, яка демонструє взаємозв’язки між елементами аналізу.

4. Класифікація факторів впливу та відповідних індикаторів, а також встановлення причинно-наслідкових зв’язків між ними.

5. Розробка аналітичної моделі на основі ретроспективних даних, що дозволяє врахувати історичні закономірності у використанні капіталу.

6. Проведення емпіричного дослідження із застосуванням побудованої моделі для виявлення ефективності управлінських рішень.

7. Структурний аналіз основного капіталу, що включає оцінку його складу, вікової структури, технічного стану та рівня оновлення.

8. Дослідження розміщення капіталу в межах підприємства, а також аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників, які вплинули на його розподіл та інтенсивність використання.

Такий підхід дозволяє не лише оцінити поточну ефективність використання основного капіталу, а й сформувати обґрунтовані управлінські рішення щодо його оптимізації, модернізації та стратегічного розвитку.

Методичні засади ефективності формування і використання основного капіталу підприємства базуються на інтеграції фінансового, техніко-економічного та управлінського аналізу. Їх практична цінність полягає у можливості не лише оцінити рівень ефективності використання ресурсів, а й визначити стратегічні напрями розвитку підприємства. Наукова значущість полягає у формуванні системного підходу до управління основним капіталом як головним елементом відтворювального процесу.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проведене дослідження теоретичних засад формування і використання основного капіталу дозволило зробити такі висновки:

Теоретично обґрунтовано сутність, складові та класифікаційні підходи до розуміння основного капіталу як ключової складової виробничого потенціалу підприємства. Показано, що основний капітал охоплює сукупність довгострокових матеріальних і нематеріальних ресурсів, які багаторазово беруть участь у створенні вартості, зберігаючи натуральну форму та поступово переносячи свою вартість на готову продукцію.

Узагальнення наукових підходів дозволило визначити логіку поділу основного капіталу за функціональним призначенням, роллю у виробничому процесі, ступенем залучення та рівнем відтворення, а також окреслити місце капітальних вкладень і нематеріальних активів у його структурі. Такий системний погляд формує методологічну основу для подальшого аналізу ресурсного потенціалу підприємства та управління його модернізацією.

Розкрито механізм формування основного капіталу як послідовність стратегічних і тактичних рішень, що поєднують вибір цільової структури необоротних активів, обґрунтування джерел фінансування та організацію відтворення. Підкреслено детермінуючу роль галузевої капіталомісткості, тривалості операційного циклу, кон’юнктури фінансового ринку, управлінського ризик-профілю та часових параметрів залучення коштів. Доведено, що раціональна комбінація внутрішніх джерел (амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток, монетизація надлишкових активів) і зовнішніх інструментів (банківське кредитування, облігаційні позики, лізинг, цільові бюджетні та грантові програми) мінімізує вартість капіталу, прискорює оновлення активної частини основних засобів і підвищує фінансову гнучкість.

Особливу увагу приділено відтворенню як ядру механізму: фізичний і моральний знос зумовлюють необхідність поєднання простого та

розширеного відтворення, а амортизаційна політика - перетворення вартості активів на грошовий потік реновації з урахуванням реальної траєкторії споживання економічних вигід.

Сформовано методичні засади оцінювання ефективності як формування, так і використання основного капіталу. У площині формування обґрунтовано доцільність застосування інвестиційних критеріїв у зв'язку з вартістю капіталу та ризиком, а також необхідність моніторингу показників руху та відтворення (оновлення, вибуття, знос, придатність) для визначення типу відтворення й темпів модернізації. У площині використання систематизовано узагальнюючі та приватні індикатори результативності - віддачу основних засобів та місткість основних засобів як базові співвідношення «результат/ресурс», рентабельність основного капіталу як міру дохідності довгострокових інвестицій, а також коефіцієнти екстенсивного, інтенсивного та інтегрального завантаження обладнання, що відображають технічний режим експлуатації. Показано, що інтерпретація цих показників потребує розмежування авансованих і спожитих ресурсів, коректного використання моментних і інтервальних величин та урахування галузевим норм.

Отримані теоретичні результати мають прикладне значення для побудови цілісної системи управління основним капіталом. По-перше, вони задають критерії оптимізації структури активів із пріоритетом активної частини, що безпосередньо генерує випуск і продуктивність. По-друге, окреслюють принципи узгодження джерел фінансування з фазою інвестиційного циклу та ризик-профілем підприємства. По-третє, встановлюють вимоги до амортизаційної політики, яка має відображати реальний режим експлуатації та швидкість морального старіння. По-четверте, пропонують алгоритм аналітичної діагностики, що поєднує фінансові та техніко-економічні метрики для виявлення резервів підвищення ефективності.

Таким чином, розділ 1 забезпечує науково-методичне підґрунтя для подальших емпіричних досліджень у роботі. Сформована система понять, класифікацій, механізмів і показників буде використана для діагностики

виробничо-господарської діяльності та стану основного капіталу на прикладі ТОВ «Пирятинський сирзавод», а також для розроблення практичних пропозицій із підвищення ефективності його формування та використання.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД»

2.1. Загальна характеристика функціонування підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю «Пирятинський сирзавод» - юридична особа (ідентифікаційний код 00446865), зареєстрована за адресою: 37000, Полтавська область, Пирятинський район, м. Пирятин, вул. Сумська, буд. 1. Установчим документом є Статут. Дата державної реєстрації: 26.10.2004 року. Річну інформацію про діяльність підприємства розміщено на власному вебсайті компанії.

Сучасне Товариство з обмеженою відповідальністю «Пирятинський сирзавод» має понадстолітню історію розвитку, що бере початок від заснування у 1920 році першого молокопереробного підприємства в місті Пирятин Полтавської області. Підприємство стало однією з базових виробничих одиниць молочної промисловості регіону, заклавши підґрунтя для формування потужної сировинної та технологічної бази в галузі.

У період післявоєнного відновлення економіки підприємство активно розвивалося: у 1952-1954 роках обсяги виробництва продукції було збільшено до 32 тонн на добу, що стало суттєвим показником для тогочасного рівня технологічного забезпечення. Подальша модернізація відбулася у 1969-1973 роках, коли було здійснено повну реконструкцію виробничих потужностей. Завдяки впровадженню новітнього на той час обладнання завод отримав можливість переробляти до 80 тонн молока на день, що забезпечило йому провідні позиції серед підприємств молокопереробної промисловості УРСР.

Висока якість продукції, досягнута завдяки вдосконаленню технологічних процесів і контролю якості, дозволила підприємству вийти за межі внутрішнього ринку: частина продукції експортувалася навіть до країн

Латинської Америки, зокрема на Кубу, що стало підтвердженням міжнародного визнання торгової марки [11].

Прагнучи диверсифікувати виробничу діяльність, керівництво підприємства в подальші роки активно розширювало номенклатуру продукції. Так, у 1978 році було введено в експлуатацію цех із виробництва замінника незбираного молока, а вже в 1980 році - новий компресорний цех, що значно підвищив рівень енергетичної ефективності виробництва. У 1982 році було проведено реконструкцію технічних цехів, спрямовану на оновлення технологічного обладнання та поліпшення умов праці персоналу.

В умовах переходу України до ринкових відносин підприємство зазнало організаційних перетворень. На підставі рішення установчих зборів засновників від 2 жовтня 2004 року колективне підприємство було реорганізовано у закрите акціонерне товариство «Пирятинський сирзавод», що відкрило нові можливості для залучення інвестицій, розширення виробничих потужностей і формування сучасної корпоративної структури управління.

У 2005-2006 роках ЗАТ «Пирятинський сирзавод» приєднався до холдингової компанії «Молочний альянс», котра має централізовану структуру управління фінансами, маркетингом, закупівлями, виробництвом, продажами ти логістикою. До складу компанії надходять підприємства з виробництва сирів, кисломолочних і цільномолочних продуктів, підприємства зі збору та переробки молока та молочної продукції, а також підприємства, котрі надають свою продукцію як на території України, так і за кордоном. На рисунку 2.1 детальніше зображена структура холдингової компанії «Молочний альянс».

З метою забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішніх ринках ТОВ «Пирятинський сирзавод» приділяє особливу увагу впровадженню сучасних систем управління якістю та безпекою харчової продукції. Підприємство активно адаптує свої виробничі процеси до вимог

міжнародних стандартів, що є обов'язковою умовою для участі в глобальному ринку харчової промисловості.

Рис. 2.1. Структура холдингової компанії АТ «Молочний альянс»

Джерело: [12;19]

Важливим етапом у розвитку системи менеджменту якості стала ресертифікація підприємства у 2012 році відповідно до міжнародних стандартів ISO 9001:2008 (система управління якістю) та ISO 22000:2005 (система управління безпечністю харчових продуктів). Це дозволило забезпечити повний контроль усіх етапів виробництва - від приймання сировини до відвантаження готової продукції - та гарантувати її стабільну якість відповідно до міжнародних вимог.

Крім того, підприємство отримало міжнародний сертифікат «Халяль», що підтверджує відповідність технологічних процесів ісламським нормам та відкриває можливості експорту продукції до країн Близького Сходу, Північної Африки та Південно-Східної Азії. Наявність такого сертифіката є важливим інструментом зміцнення позицій компанії на світовому ринку та свідченням високого рівня контролю за безпечністю і якістю харчових продуктів.

Станом на 2020 рік, за даними Державної служби статистики України, серед 1 390 292 зареєстрованих юридичних осіб 704 389 функціонували у формі товариств з обмеженою відповідальністю. Це підтверджує, що така форма господарювання є однією з найпоширеніших та найгнучкіших для ведення бізнесу в Україні, що забезпечує оптимальний баланс між ефективністю управління та захистом інтересів власників.

Відповідно до рішення акціонерів, у процесі корпоративної трансформації ПрАТ «Пирятинський сирзавод» було реорганізовано у ТОВ «Пирятинський сирзавод» із повним правонаступництвом усіх майнових прав і зобов'язань. Унаслідок цього реорганізаційного процесу акціонери попередньої форми власності не отримали права викупу акцій, а їхні частки були автоматично перетворені у частки в статутному капіталі ТОВ. Загальний розмір статутного капіталу підприємства становить 13 350 390,63 грн, що було розподілено між учасниками товариства відповідно до прийнятого рішення засновників [19].

Приватне акціонерне товариство «Молочний альянс», до складу якого входить ТОВ «Пирятинський сирзавод», є одним із провідних інтегрованих учасників українського ринку молочної продукції.

Діяльність Товариства регламентується Конституцією України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про господарські товариства», а також іншими нормативно-правовими актами, які визначають засади функціонування суб'єктів корпоративного права. Організаційна структура, порядок прийняття управлінських рішень, регламенти та внутрішні політики підприємства формуються на основі Статуту Товариства і затверджених внутрішніх нормативних документів, що забезпечують прозорість корпоративного управління, ефективний розподіл повноважень і дотримання принципів підзвітності.

Основною метою створення та функціонування Товариства є прибуткова підприємницька діяльність, пов'язана з виробництвом, переробкою та реалізацією харчових продуктів, виконанням робіт і наданням послуг. Поряд

із досягненням економічних результатів товариство орієнтується на позитивний соціально-економічний ефект — задоволення потреб споживачів у якісних товарах народного споживання, розвиток регіональної економіки, створення робочих місць і забезпечення сталого розвитку учасників корпоративної групи.

За класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД), основними видами діяльності є:

10.51 Перероблення молока, виробництво масла та сиру.

46.33 Оптова торгівля молочними продуктами, яйцями, харчовими оліями та жирами.

47.11 Роздрібна торгівля в неспеціалізованих магазинах переважно продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами.

49.41 Вантажний автомобільний транспорт.

73.20 Дослідження кон'юнктури ринку та виявлення громадської думки.

74.90 Інша професійна, наукова та технічна діяльність, н.в.і.у.

36.00 Забір, очищення та постачання води.

Таким чином, підприємство функціонує як багатопрофільна виробничо-торговельна структура. Така інтегрована модель забезпечує контроль якості на всіх етапах технологічного процесу, сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності та зміцненню позицій компанії на національному й міжнародному ринках.

Ключовою метою діяльності товариства є задоволення суспільних потреб у високоякісних товарах і послугах та отримання прибутку шляхом ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

Для досягнення поставлених цілей підприємство має право здійснювати широкий спектр господарських операцій, зокрема виробництво, переробку й реалізацію сільськогосподарської продукції, випуск і продаж харчових продуктів, закупівельну та підприємницьку діяльність, організацію роздрібної, оптової та комісійної торгівлі відповідно до чинного законодавства України.

Крім того, підприємство має можливість надавати транспортно-експедиційні послуги, організовувати виставкові та презентаційні заходи, а також здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, пов’язану з імпортом технологічного обладнання, експортом готової продукції та співпрацею з міжнародними партнерами.

У своїй діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» дотримується принципів законності, економічної ефективності, екологічної безпеки та соціальної відповідальності, що забезпечує його стабільне функціонування на національному ринку та створює передумови для подальшої експансії на зовнішні ринки.

У літній період товариство з обмеженою відповідальністю «Пирятинський сирзавод» демонструє максимальну виробничу активність, переробляючи понад 450 тонн молока на добу та випускаючи понад 140 найменувань продукції, що користується стабільним попитом серед споживачів. Такий рівень виробничої потужності свідчить про високу технологічну готовність підприємства до ефективної роботи в умовах сезонних коливань сировинного забезпечення.

Шлях до зниження собівартості продукції підприємство вбачає у впровадженні сучасного високопродуктивного обладнання та поступовій автоматизації технологічних процесів. Наразі здійснюється запуск нової автоматизованої лінії з виробництва твердих сирів, що дозволить підвищити рівень механізації, зменшити енергетичні та трудові витрати, а також забезпечити стабільну якість готової продукції відповідно до міжнародних стандартів.

Основним видом діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» є виробництво твердих і плавлених сирів, вершків, тваринного масла та знежирених молочних продуктів. Станом на 2024 р. підприємство переробляє понад 102 тис. тонн молока на рік і виробляє близько 4,3 тис. тонн твердого сиру, 260 тонн плавленого сиру, 1,8 тис. тонн сирних продуктів, 2,1 тис. тонн твердих сирних продуктів та 2,0 тис. тонн вершків. Така структура

виробництва свідчить про диверсифікацію асортименту, що дозволяє підприємству гнучко реагувати на зміни споживчого попиту та ринкової кон'юнктури.

Виробнича інфраструктура підприємства представлена низкою спеціалізованих цехів: сировинним, сирним, маслоцехом, кисломолочним, а також цехом з виробництва вершків. Кожен підрозділ має чітку систему контролю технологічних параметрів, що гарантує високу якість і стабільність продукції. Завод володіє сучасною матеріально-технічною базою, яка включає автоматизовані лінії, холодильні комплекси, лабораторії якості та логістичні склади.

Завдяки ефективній системі менеджменту якості, суворому дотриманню санітарних норм і дисципліні праці підприємство забезпечує стабільно високий рівень конкурентоспроможності. Добре організована маркетингова стратегія та логістична мережа дозволяють розширювати ринки збуту, зберігаючи позитивну динаміку реалізації як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Керівництво ТОВ «Пирятинський сирзавод» орієнтоване на довгостроковий розвиток, реалізуючи політику технологічного оновлення, інвестицій у виробничі потужності та розширення географії експорту. Підприємство зміцнює свої позиції одного з лідерів української молочної галузі, поєднуючи традиції якості з інноваційним підходом до виробництва, що забезпечує його стійке функціонування навіть у складних економічних умовах.

Відповідно до положень галузевого стандарту СОУ 10.8-37-929:2012 «Продукти молочні сирні. Загальні технічні умови», виробники мають право виготовляти сирні продукти з використанням немолочних компонентів за умови, що їх якісні характеристики не нижчі від вимог державних стандартів. Для підприємств галузі, зокрема ТОВ «Пирятинський сирзавод», технологічною базою виступають технічні умови ТУ У 10.8-37761522-

006:2018, які регламентують фізико-хімічні показники, мікробіологічну безпеку та споживчі властивості готової продукції [23, с. 3].

Аналіз динаміки реалізації сирних продуктів свідчить, що частка цієї категорії у загальній структурі продажів підприємства поступово зростає як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Це пояснюється доступнішою ціною порівняно з класичними сирами, широким асортиментом та стабільною якістю, що забезпечує високий попит серед споживачів із середнім рівнем доходів.

Таким чином, сирні продукти залишаються ключовим напрямом виробничої діяльності підприємства, який поєднує економічну ефективність із відповідністю стандартам якості харчової продукції.

В організаційній системі управління ТОВ «Пирятинський сирзавод» застосовується лінійно-функціональна структура управління персоналом, яка поєднує чітку вертикаль підпорядкування з ефективним функціональним розподілом обов’язків. Така модель управління передбачає раціональне поєднання централізованого керівництва і спеціалізації управлінських функцій, що дозволяє забезпечити узгодженість дій між виробничими, технічними, фінансовими та маркетинговими підрозділами.

Організаційна структура підприємства спрямована на встановлення чітких, прозорих і справедливих взаємовідносин між підрозділами, визначення меж відповідальності, повноважень і підзвітності кожного рівня управління. Це створює умови для ефективної координації діяльності, підвищення виконавчої дисципліни та результативності управлінських рішень.

Система управління на підприємстві постійно удосконалюється відповідно до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі, що відповідає сучасним принципам адаптивного менеджменту. Розвиток організаційної структури відбувається в напрямі підвищення гнучкості, оперативності реагування на зміни ринку та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процеси управління.

На рисунку 2.2 подано організаційну структуру управління ТОВ «Пирятинський сирзавод», яка відображає підпорядкованість підрозділів, розподіл управлінських функцій та логічні зв'язки між ними.

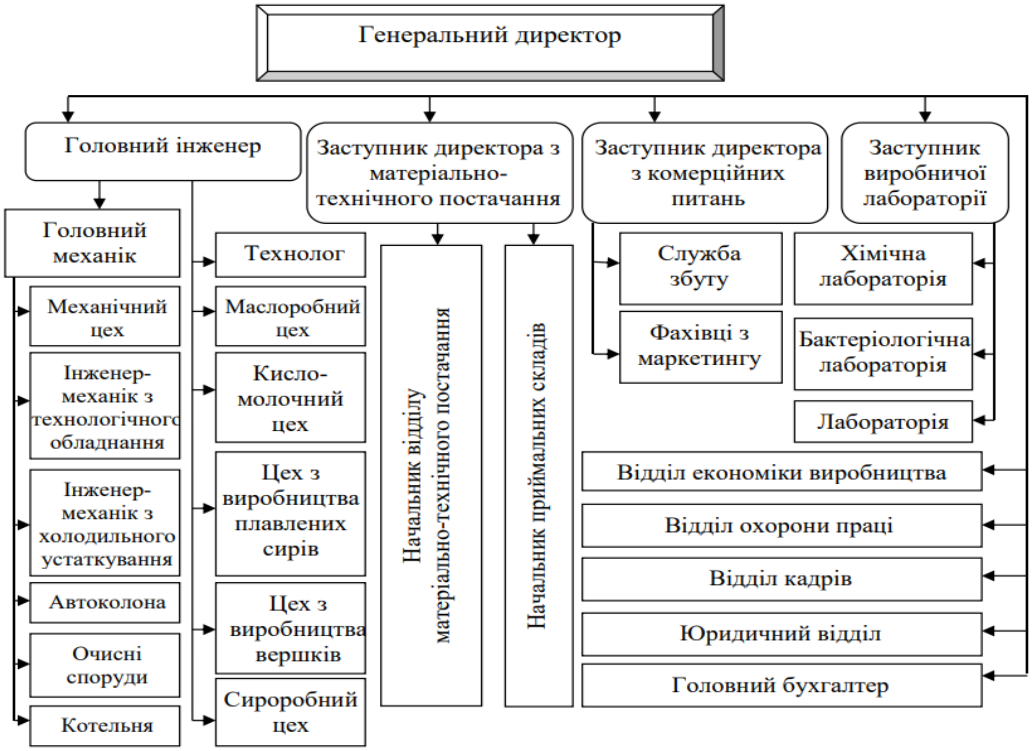

Рис. 2.2. Організаційна структура системи управління діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Джерело: складено автором на основі річного звіту підприємства

Сприятливим чинником розвитку підприємства є його вигідне географічне розташування - у місті Пирятин Полтавської області, безпосередньо на транспортній магістралі Київ-Харків. Це створює логістичні переваги для оперативного постачання продукції до великих споживчих центрів України, зокрема Києва, Харкова, Дніпра, Полтави та інших міст-мільйонників, і сприяє розширенню ринків збуту.

Незважаючи на складні економічні умови, спричинені повномасштабним вторгненням РФ в Україну, підприємство продовжує повноцінно здійснювати господарську діяльність, виконуючи свої податкові зобов'язання перед державою та забезпечуючи своєчасну виплату заробітної плати працівникам.

Така стабільність функціонування свідчить про високу адаптивність підприємства до кризових умов, ефективність його управлінських рішень та соціальну відповідальність перед колективом і державою.

2.2. Аналіз ефективності господарської діяльності підприємства

Аналіз ефективності господарської діяльності є невід'ємною складовою управління будь-яким підприємством незалежно від його форми власності, розміру чи сфери діяльності. Він забезпечує комплексну оцінку результатів функціонування підприємства, визначає напрями підвищення його конкурентоспроможності та стійкості в умовах ринкової економіки.

У процесі такого аналізу використовуються система взаємопов'язаних показників, які відображають стан і динаміку основного та оборотного капіталу, ефективність використання трудових ресурсів, фінансову результативність і ліквідність. Зокрема, оцінка оборотних активів дозволяє встановити рівень забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами, швидкість їх обігу та ефективність використання у виробничому процесі.

Особливу увагу приділяють аналізу ліквідності та платоспроможності, який відображає здатність підприємства своєчасно виконувати фінансові зобов'язання, а також ефективності використання власного капіталу для досягнення фінансової стабільності. Крім того, важливо досліджувати ефективність використання трудового потенціалу, що характеризує рівень продуктивності праці, структуру зайнятості та вплив людського капіталу на загальні результати господарської діяльності.

Таким чином, комплексний аналіз основних, оборотних і трудових ресурсів є необхідною передумовою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень і забезпечення сталого розвитку підприємства.

Слід також зазначити, що аналіз виконано на основі наданої підприємством фінансової звітності за 2022-2024 роки, а саме: форми № 1 –

«Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форми № 2 – «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)».

Першим етапом визначимо склад та динаміку активів ТОВ «Пирятинський сирзавод». Дані якого протягом аналізованого періоду, представлені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка обсягу та складу активів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Показники	Значення за період (тис. грн)			Абсолютні відхилення, +/-		Відносні відхилення, %	
	2022	2023	2024	2023 до 2022	2024 до 2023	2023 до 2022	2024 до 2023
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Необоротні активи, всього	**107725**	**96169**	**98908**	**-11556**	**2739**	**-10,73**	**2,85**
1.1. Нематеріальні активи	983	272	176	-711	-96,0	-72,33	-35,29
1.2. Незавершені капітальні інвестиції	0	0	0	0	0	0	0
1.3. Основні засоби	85683	76889	71157	-8794	-5 732	-10,26	-7,45
1.4.Інші необоротні активи	21059	19008	27575	-2051	8 567	-9,74	45,07
2. Оборотні активи, всього	**608814**	**627985**	**596427**	**19171**	**-31558**	**3,15**	**-5,03**
2.1. Сума запасів	207823	236952	311085	29 129	74 133	14,02	31,29
2.2.Сума дебіторської заборгованості	283697	267164	238428	-16533	-28736	-5,83	-10,76
2.3. Сума грошових коштів	113022	122293	44572	9271	-77721	8,20	-63,55
2.4. Сума витрат майбутніх періодів	142	0	0	-142	0	x	x
2.5. Сума інших оборотних активів	4130	1576	2342	-2554	766	-61,84	48,60
3. Всього активів	**716539**	**724154**	**695335**	**7615**	**-28819**	**1,06**	**-3,98**

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Упродовж 2022-2024 років структура активів ТОВ «Пирятинський сирзавод» зазнала суттєвих змін, що відображають коливання виробничої активності та реакцію підприємства на зовнішні економічні умови. Загальна вартість активів у 2023 році зросла на 1,06 %, а у 2024 році зменшилася на 3,98 %, що зумовлено передусім скороченням оборотних активів.

Необоротні активи у 2023 році знизилися на 10,73 %, головним чином через скорочення основних засобів на 8 794 тис. грн. Це може свідчити про фізичне

вибуття або недостатній обсяг інвестицій. У 2024 році необоротні активи дещо зросли (на 2,85 %), що пов'язано зі збільшенням інших необоротних активів на 45,07 %. Водночас основні засоби продовжували зменшуватися (–7,45 %), що свідчить про подальший знос виробничого обладнання.

Оборотні активи демонстрували більш виразні коливання: у 2023 році їх обсяг збільшився на 3,15 %, проте в 2024 році - зменшився на 5,03 %. Найсуттєвіше зростали запаси: на 14,02 % у 2023 році та ще на 31,29 % у 2024 році. Це може бути наслідком інфляції, здорожчання сировини або необхідності формувати більші виробничі запаси.

Дебіторська заборгованість зменшилася на 5,83 % у 2023 році та ще на 10,76% у 2024 році, що є позитивним показником покращення платіжної дисципліни покупців. Натомість грошові кошти у 2024 році різко зменшилися (–63,55 %), що може свідчити про підвищене навантаження на оборотний капітал або збільшення виробничих витрат. Інші оборотні активи після значного зниження у 2023 році (–61,84 %), у 2024 році частково відновилися (+48,60 %), але не досягли рівня 2022 року.

Загалом динаміка активів відображає адаптацію підприємства до нестабільних зовнішніх факторів, поступове оновлення окремих видів активів та одночасне зростання ресурсоємності виробництва. Позитивним є скорочення дебіторської заборгованості у 2024 році, тоді як зменшення обсягу коштів і подальше зростання запасів свідчать про підвищення потреби у фінансових ресурсах для забезпечення безперервності виробництва.

Варто підкреслити, що у процесі оцінювання виробничого потенціалу ключове значення має рівень забезпеченості підприємства основними засобами – як за обсягом, так і за структурою. Для ефективного виконання виробничих завдань необхідним є не лише достатній обсяг технічних ресурсів, а й раціональна організація їх використання. Саме від стану, приросту та продуктивності основних засобів значною мірою залежать фінансові результати діяльності підприємства, його рентабельність, конкурентоспроможність продукції та стійкість на ринку.

З огляду на це, для всебічної оцінки технічного потенціалу ТОВ «Пирятинський сирзавод» доцільним є аналіз складу та структури вартості основних засобів за 2022–2024 роки (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Аналіз вартості основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Найменування основних засобів	Власні основні засоби						Відхилення				Відх. по струк-турі	
	2022		2023		2024		2023/2022		2024/2023			
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	абс.	відн. %	абс.	відн. %	2022 / 2023	2024 / 2023
1.Виробничого призначення	**85590**	**99,89**	**76806**	**99,89**	**71085**	**99,90**	**-8784**	**-10,26**	**-5721**	**-7,45**	**0,0**	**0,01**
будівлі та споруди	53291	62,20	50784	66,05	45840	64,42	-2507	-4,70	-4944	-9,74	3,85	-1,63
машини та обладнання	29459	34,38	24259	31,55	20767	29,18	-5200	-17,65	-3492	-14,39	-2,83	-2,37
транспортні засоби	1358	1,58	698	0,91	574	0,81	-660	-48,6	-124	-17,77	-0,68	-0,10
земельні ділянки	120	0,14	120	0,16	120	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01
інші	1 362	1,59	945	1,23	3 784	5,32	-417	-30,62	2839	300,42	-0,36	4,09
2.Невиробничого призначення	**93**	**0,11**	**83**	**0,11**	**72,00**	**0,10**	**-10,00**	**-10,75**	**-11,00**	**-13,25**	**0,00**	**-0,01**
будівлі та споруди	93	0,11	83,00	0,11	72,00	0,10	-10	-10,75	-11,00	-13,25	0,00	-0,01
машини та обладнання	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
транспортні засоби	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
земельні ділянки	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
інестиційна нерухомість	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
інші	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Усього	**85683**	**100**	**76889**	**100**	**71157**	**100**	**-8794**	**-10,26**	**-5732**	**-7,45**	**x**	**x**

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

ТОВ «Пирятинський сирзавод» має у своєму розпорядженні основні засоби виробничого та невиробничого призначення, серед яких провідне місце посідають будівлі й споруди, машини та обладнання, транспортні засоби, земельні ділянки та інші необоротні активи. Структура основних засобів

протягом 2022–2024 рр. залишається чітко орієнтованою на виробничу діяльність: частка виробничих основних засобів перевищує 99,8 %, тоді як невиробничі активи становлять лише близько 0,1 %. Це свідчить про раціональне спрямування інвестицій у ключові елементи технологічного процесу.

Водночас загальна вартість основних засобів має тенденцію до скорочення: з 85 683 тис. грн у 2022 р. до 71 157 тис. грн у 2024 р., тобто на 14 526 тис. грн. Така динаміка свідчить про переважання процесів вибуття та амортизаційного зносу над обсягами оновлення, що знижує технічний потенціал підприємства.

Найбільшу питому вагу у структурі основних засобів займають будівлі та споруди – 62,20 % у 2022 р., 66,05 % у 2023 р. та 64,42 % у 2024 р. Попри домінуючу роль, їх вартість поступово зменшується з 53 291 до 45 840 тис. грн, що може свідчити про відсутність масштабних інвестицій у модернізацію виробничої інфраструктури та списання окремих об’єктів.

Другу за значимістю групу становлять машини та обладнання. Їх вартість знизилася з 29 459 тис. грн у 2022 р. до 20 767 тис. грн у 2024 р., а питома вага – з 34,38 % до 29,18 %. Це вказує на поступове старіння техніко-технологічної бази та обмежені можливості підприємства щодо оновлення парку устаткування, що потенційно може стримувати зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності продукції.

Транспортні засоби також демонструють спадну динаміку: їх вартість зменшилася з 1 358 до 574 тис. грн, а частка – з 1,58 % до 0,81 %. Це свідчить про скорочення або недостатнє оновлення автопарку, що може створювати додаткові ризики для логістичного забезпечення діяльності.

Певною особливістю є зміна в групі «інші» основні засоби: після зниження у 2023 р. до 945 тис. грн їх вартість у 2024 р. зросла до 3 784 тис. грн, а питома вага підвищилася до 5,32 %. Імовірно, це пов’язано з переобліком окремих об’єктів або придбанням нового спеціалізованого обладнання й інструментів, що не віднесені до базових груп.

Невиробничі основні засоби (житлово-побутові приміщення) мають мінімальну вагу та також скорочуються з 93 до 72 тис. грн, що підтверджує орієнтацію підприємства на концентрацію ресурсів у сфері безпосереднього виробництва

Структуру основних засобів виробничого призначення подано на рисунку 2.3.

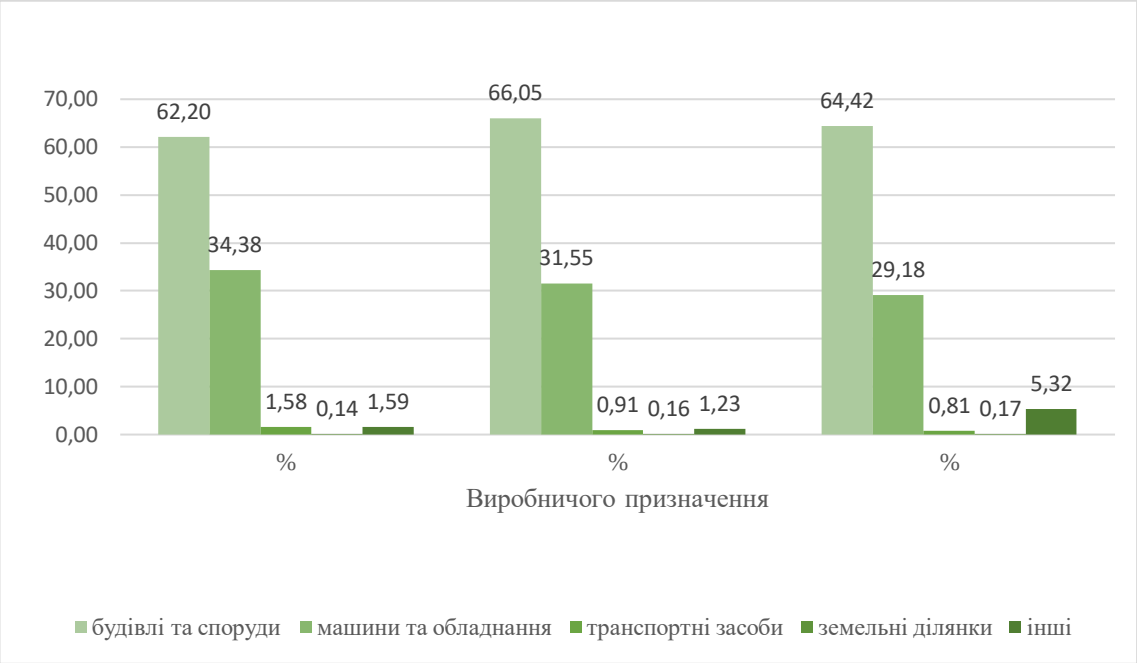

Рис. 2.3. Питома вага основних засобів виробничого призначення ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.2

Дані рисунка 2.3 засвідчують, що структура основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» протягом 2022–2024 рр. зберігає яскраво виражену орієнтацію на виробничу діяльність. Частка виробничих основних засобів стабільно перевищує 99 %, що вказує на високий рівень концентрації капіталу в технологічно важливих елементах виробничого процесу. У структурі активної частини домінують будівлі та споруди (62,20–66,05 %), а також машини й обладнання (29,18–34,38 %), що відповідає характеру діяльності підприємства та підтверджує капіталомісткість молочної промисловості.

Спостерігається поступове зниження частки машин та обладнання: з 34,38 % у 2022 р. до 29,18 % у 2024 р., що може свідчити про недостатній темп оновлення активної частини основних засобів та зростання морального зносу обладнання. Натомість збільшення питомої ваги будівель і споруд у 2023 р., а згодом її зниження у 2024 р., вказує на коливання інвестиційної активності підприємства у напрямі модернізації виробничої бази.

Зростання частки групи «інші» у 2024 р. до 5,32 % може бути пов’язано із введенням в експлуатацію додаткових допоміжних об’єктів або переоцінкою активів. Незмінність питомої ваги земельних ділянок підтверджує стабільність структури необоротних активів у цій частині.

У цілому динаміка свідчить про необхідність підвищення інтенсивності оновлення активної частини основних засобів, насамперед обладнання, оскільки саме цей компонент визначає технічний рівень виробництва та потенціал зростання продуктивності. Збалансована інвестиційна політика в цьому напрямі сприятиме підвищенню капіталовіддачі та зміцненню конкурентних позицій підприємства.

Наступним етапом аналізу є дослідження динаміки обсягу та складу джерел фінансування ТОВ «Пирятинський сирзавод», що дозволить визначити ресурсну базу для оновлення та ефективного використання основного капіталу.

Таблиця 2.3

Динаміка обсягу та складу джерел фінансування ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	Значення за період (тис. грн)			Абсолютні відхилення, +/-		Відносні відхилення, %	
	2022	2023	2024	2023 до 2022	2024 до 2023	2023 до 2022	2024 до 2023
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Власний капітал, всього	**191813**	**152851**	**111941**	**-38962**	**-40910**	**79,69**	**73,24**
1.1. Зареєстрований (пайовий) капітал	13350	13350	13350	0	0	0	0
1.2. Додатковий капітал	7	0	0	-7	0	0	0

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8
1.3. Капітал у дооцінках	0	0	0	0	0	0	0
1.4. Резервний капітал	2507	2507	2507	0	0	0	0
1.5. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	175949	136994	96084	-38955	-40910	77,86	70,14
2. Позиковий капітал, всього	**521925**	**571043**	**583536**	**49118**	**12493**	**109,41**	**102,19**
2.1. Довгострокові зобов'язання і забезпечення, всього	**184595**	**180255**	**220645**	**-4340**	**40390**	**97,65**	**122,41**
Довгострокові кредити банків	0	0	0	0	0	0	0
Інші довгострокові зобов'язання	184595	180255	220645	-4340	40390	97,65	122,41
2.2. Поточні зобов'язання і забезпечення, всього	**337330**	**390788**	**362891**	**53458**	**-27897**	**115,85**	**92,86**
Короткострокові кредити банків	62336	139	0	-62197	-139	0,22	x
Поточна кредиторська заборгованість за: довгостроковими зобов'язаннями	3141	4017	6968	876	2951	127,89	173,46
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	70364	85983	92696	15619	6713	122,20	107,81
Поточні зобов'язання за розрахунками	186169	283284	243162	97115	-40122	152,16	85,84
Інші поточні зобов'язання	4811	6035	7014	1224	979	125,44	116,22
Поточні забезпечення	10509	11330	13051	821	1721	107,81	115,19
Всього джерел фінансування	**713738**	**723894**	**695477**	**10156**	**-28417**	**101,42**	**96,07**

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

У цілому за аналізований період структура джерел фінансування підприємства демонструє стійку тенденцію до зростання частки позикового капіталу та відповідного зменшення питомої ваги власного капіталу. Так, якщо у 2022 р. власний капітал формував 26,9% загального обсягу фінансування, то у 2023 р. він знизився до 21,1 %, а у 2024 р. — до 16,1 %. Натомість позиковий капітал зріс відповідно з 73,1 % до 78,9 % і далі - до 83,9 %, що свідчить про посилення залежності підприємства від зовнішніх джерел.

Основною причиною скорочення власного капіталу є зменшення нерозподіленого прибутку: у 2023 р. підприємство втратило 38 959 тис. грн, а у 2024 р. - ще 40 910 тис. грн, що різко погіршило внутрішню ресурсну базу. Натомість сума позикового капіталу, навпаки, зросла - у 2023 р. на 49 118 тис. грн, а у 2024 р. ще на 12 493 тис. грн. Збільшення зобов'язань переважно відбулося за рахунок поточних зобов'язань, зокрема кредиторської заборгованості та поточних розрахунків.

Поглиблення дисбалансу на користь позикового капіталу сигналізує про зростання фінансових ризиків, зниження фінансової стійкості та можливе ускладнення залучення зовнішніх інвестицій у майбутньому. Проте така динаміка також може вказувати на активну модернізаційну політику підприємства, що потребує значних оборотних та позикових ресурсів.

Таким чином, протягом 2022-2024 рр. ТОВ «Пирятинський сирзавод» працює в умовах зростаючої залежності від позикового капіталу при одночасному скороченні власної фінансової бази, що вимагає перегляду політики управління прибутковістю та джерелами фінансування. Співвідношення власного та позикового капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки наочно зображено на рис. 2.4.

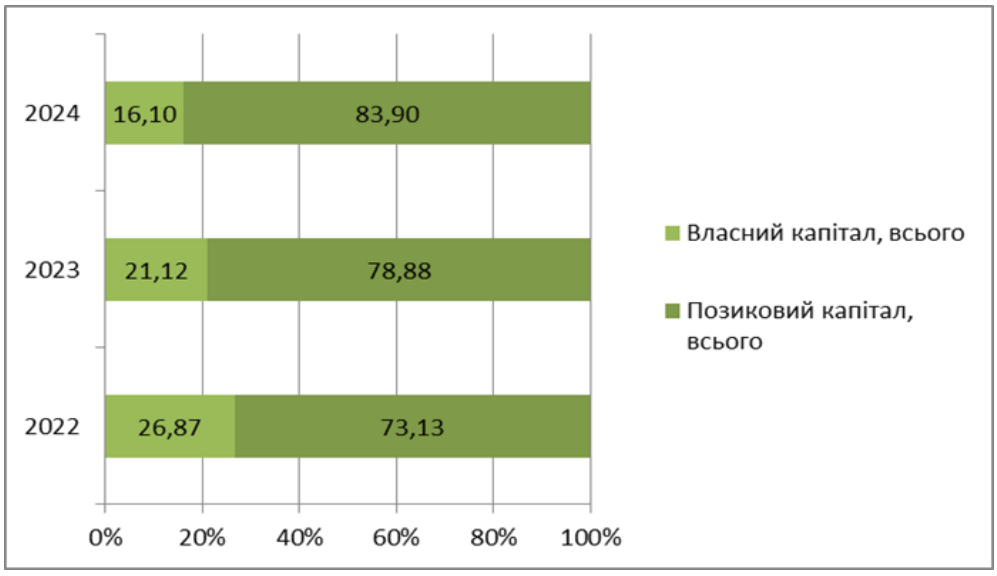

Рис. 2.4. Динаміка структури капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними таблиці 2.3

Як видно з рис. 2.4, частка позикового капіталу у загальній структурі джерел фінансування ТОВ «Пирятинський сирзавод» протягом 2022–2024 рр. зросла до 83,9%, тоді як питома вага власного капіталу відповідно скоротилася до 16,1%. Така динаміка візуально підтверджує посилення фінансової залежності підприємства від зовнішніх джерел та підвищення його кредитних ризиків. Це вимагає вжиття заходів щодо нарощування власного капіталу та оптимізації структури зобов'язань у середньостроковій перспективі для підвищення фінансової стійкості.

Ефективність функціонування підприємства значною мірою визначається станом, структурою та рухом його основних засобів, оскільки саме вони формують матеріальну основу виробничого процесу та впливають на можливості нарощування обсягів продукції. Для оцінювання рівня технічного забезпечення та інтенсивності використання основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» проаналізуємо ключові показники їх динаміки, оновлення, вибуття та технічного стану за 2022-2024 рр. Розрахункові дані узагальнені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз ефективності використання основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	Одиниці виміру	Значення показника			Відхилення			
					2023 до 2022		2024 до 2023	
		2022	2023	2024	абс.	відн. %	абс.	відн. %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Чистий дохід від реалізації	тис. грн	1753605	1718306	2010114	-35299	-2,01	291808	16,98
Середньорічна вартість основних засобів	тис. грн	81035	81286	74023	251	0,31	-7263	-8,94
Середньооблікова чисельність ПВП	осіб	588	559	533	-29,0	-4,93	-26,0	-4,65
Чистий прибуток (збиток)	тис. грн	113548	-38588	-37879	-152136	-133,98	709	-1,84

Продовження таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Віддача основних засобів	грн/грн	21,64	21,14	27,16	-0,50	-2,32	6,02	28,46
Місткість основних засобів	грн/грн	0,05	0,05	0,04	0,001	2,37	-0,01	-22,15
Озброєність праці основними засобами	тис. грн/ос	137,81	145,41	138,88	7,60	5,51	-6,53	-4,49
Рентабельність основних засобів	%	140,12	-47,47	-51,17	-187,59	-133,88	-3,70	7,79

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Динаміка показників ефективності використання основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр. демонструє поєднання технічних і фінансових дисбалансів, що безпосередньо впливають на кінцеві результати діяльності. Попри зростання чистого доходу у 2024 році на 16,98 %, що стало першим позитивним сигналом після спаду 2023 року, підприємство працює в умовах поступового зменшення середньорічної вартості основних засобів. Зниження цього показника майже на 9% означає, що технічна база не оновлюється достатніми темпами, а вибуття активів перевищує надходження. У таких умовах навіть зростання обсягів реалізації не компенсує зношення виробничих потужностей.

Скорочення середньооблікової чисельності персоналу протягом двох років свідчить про структурну оптимізацію або вимушене скорочення, що є типовою реакцією підприємства на фінансовий тиск. Зменшення чисельності працівників при одночасному зростанні віддачі основних засобів може вказувати на інтенсифікацію праці та підвищення навантаження на виробниче обладнання. Саме тому показник віддачі основних засобів у 2024 році досяг 27,16 грн, що є суттєвим зростанням порівняно з попередніми періодами. Проте

позитивна динаміка місткості основних засобів не супроводжується зростанням прибутковості, оскільки підприємство завершило два роки зі збитком.

Найбільш критичним індикатором є рентабельність основних засобів, яка у 2023 році різко впала до від'ємного значення та у 2024 році залишилась глибоко негативною. Це означає, що основні засоби не забезпечують достатнього фінансового результату, а зношена технічна база вимагає значно більших витрат на експлуатацію й ремонт. Погіршення озброєності праці основними засобами у 2024 році підтверджує тенденцію до обмеженості ресурсів та недофінансування оновлення активів.

У підсумку, попри локальне зростання ефективності використання існуючих потужностей, загальна результативність свідчить про те, що підприємство працює на межі ресурсних можливостей. Висока віддача основних засобів у поєднанні з негативною рентабельністю є ознакою вимушеної експлуатації застарілої техніки. Подальше зволікання з оновленням основних фондів може призвести до ще більшого погіршення фінансових показників і зниження конкурентоспроможності виробництва.

Наостанок розглянемо оборотні активи сирзаводу та динаміку їх зміни (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Склад і структура оборотних активів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	Значення показника						Відхилення			
	2022		2023		2024		2023 до 2022		2024 до 2023	
	Сума, тис. грн	Пит. вага, %	Сума, тис. грн	Пит. вага, %	Сума, тис. грн	Пит. вага, %	Абс.	Відн. %	Абс.	Відн. %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Запаси:	207823	34,29	236952	37,75	311085	52,18	29129	14,02	7413	31,29
виробничі запаси	49441	8,16	44895	7,15	46541	7,81	-4546	-9,19	1646	3,67

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
незавершене виробництво	3730	0,62	7327	1,17	8510	1,43	3597	96,43	1183	16,15
готова продукція	154405	25,48	184537	29,4	254715	42,73	30132	19,51	70178	38,03
товари	247	0,04	193	0,03	1319	0,22	-54,0	-21,86	1126	583,42
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	156834	25,88	167861	26,74	171542	28,77	11027	7,03	3681	2,19
Дебіторська заборгованість за розрахунками:										
з бюджетом	4055	0,67	10984	1,75	13192	2,21	6929	170,88	2208	20,1
у тому числі з податками на прибуток	2801	0,46	260	0,04	260	0,04	-2541	-90,72	0	0
за виданими авансами	8006	1,32	7880	1,26	7696	1,29	-126	-1,57	-184	-2,34
з нарахованих доходів	18	0	25	0	21,0	0	7,0	0	-4,00	0
із внутрішніх розрахунків	110861	18,29	80025	12,75	43658	7,32	-30836	-27,82	-36367	-45,44
Інша поточна дебіторська заборгованість	1122	0,19	129,0	0,02	2059,0	0,35	-993,0	-88,5	1930	1496,12
Всього заборгованість за розрахунками	126863	20,93	99303	15,82	66886	11,22	-27560	-21,72	-32417	-32,64
Грошові кошти та їх еквіваленти :										
готівка	112	0,02	43	0,01	1,00	0,00	-69,00	-61,61	-42,0	-97,67
рахунки в банках	112910	18,63	122250	19,48	44571	7,48	9340	8,27	-77679	-63,54
Витрати майбутніх періодів	142	0,02	0	0	0	0	-142	-10	x	x
Інші оборотні активи	4130	0,68	1576	0,25	2342,00	0,39	-2554	-61,84	766	48,6
Усього	606013	100	62772	100	596167	100	21712,	3,58	-3155	-5,03

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Аналіз структури оборотних активів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. свідчить про поступове зростання ролі запасів у формуванні поточних активів підприємства. Їх частка збільшується з 34,29% у 2022 р. до 52,18% у 2024 р., що супроводжується суттєвим приростом у абсолютному вимірі. Така тенденція може бути наслідком формування виробничих резервів або уповільнення реалізації готової продукції. Дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги також демонструє зростання (з 25,88% до 28,77%), що вказує на активне використання продажів у кредит і потребує посилення контролю за розрахунками з покупцями. Водночас загальна заборгованість за розрахунками зменшується з 20,93% у 2022 р. до 11,22% у 2024 р., що є позитивною ознакою оптимізації зобов'язань підприємства. У цілому динаміка оборотних активів характеризується розширенням виробничих запасів та дебіторської заборгованості при одночасному зменшенні загальної заборгованості за розрахунками.

Власне, наочно зміни у структурі оборотних активів зображено на рис. 2.5.

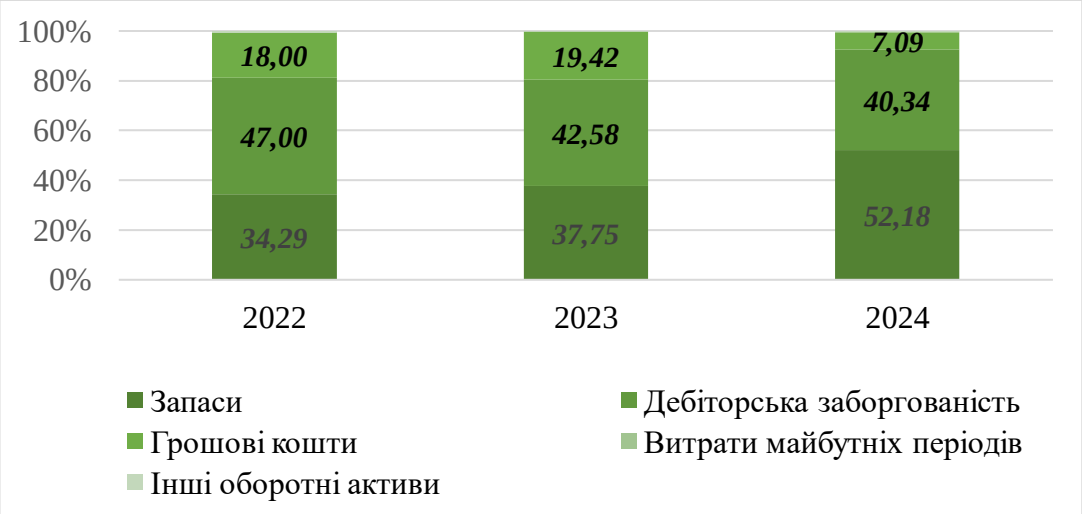

Рис. 2.5. Структура оборотних активів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки,%

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Підводячи підсумки, зазначимо, що проведена оцінка господарської діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022–2024 роки дала змогу

побачити реальну динаміку розвитку підприємства, зміни у структурі його активів, джерел фінансування та рівні ефективності використання основних засобів. Аналіз засвідчив як позитивні тенденції - зростання обсягів виробництва, збільшення запасів та стабільність розрахунків із контрагентами, так і проблемні аспекти, пов’язані зі зношеністю основних засобів, скороченням власного капіталу та коливаннями прибутковості. Сукупність цих результатів формує комплексне уявлення про фінансово-виробничий стан підприємства та визначає ключові напрями подальших управлінських рішень.

2.3. Дослідження ресурсного забезпечення діяльності підприємства

Дослідження ресурсного забезпечення діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» передбачає всебічний аналіз ключових складових, що формують виробничий потенціал підприємства. Йдеться про оцінку фінансових, матеріальних, трудових та інших ресурсів, які визначають рівень ефективності функціонування компанії та дають можливість виявити резерви для підвищення результативності її роботи.

Насамперед аналізується стан і ефективність використання фінансових ресурсів підприємства. Це охоплює вивчення динаміки доходів і витрат, визначення показників рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості. Таке дослідження дозволяє оцінити якість управління грошовими потоками, витратами та фінансовими зобов’язаннями.

Подальший етап аналізу стосується матеріальних ресурсів, зокрема рівня забезпеченості підприємства сировиною та матеріалами, обсягів їх споживання у виробничому процесі та ефективності логістики і складського господарства. Значну увагу приділено управлінню запасами, оскільки їх оптимізація сприяє зниженню витрат на зберігання і транспортування, а також раціональному використанню енергоресурсів.

Окремим напрямом є аналіз трудових ресурсів, що включає оцінку продуктивності праці, використання робочого часу, рівня кваліфікації персоналу та мотивації працівників. Отримані результати дають підстави для формування висновків щодо потреби у вдосконаленні системи підготовки кадрів, умов праці та стимулювання персоналу.

Показники руху трудових ресурсів ТОВ «Пирятинський сирзавод» наведено в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Показники руху трудових ресурсів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

№ п/п	Показник	2022	2023	2024	Відхилення			
					2023 до 2022		2024 до 2023	
					Абс.	Відн. %	Абс.	Відн. %
1	Чисельність персоналу підприємства, всього	588	559	533	-29,0	-4,93	-26,0	-4,65
2	Прийнято нових працівників за рік, ос.	38	29	25	-9,0	-23,68	-4,0	-13,79
3	Вибуло працівників за рік, ос.	85	52	47,00	-33,0	-38,82	-5,0	-9,62
3.1	за власним бажанням	60	40	30	-20,0	-33,33	-10,0	-25,0
3.2	звільнені за порушення, ос.	9	6	5,0	-3,0	-33,33	-1,00	-16,67
4	Коефіцієнт вибуття	0,14	0,09	0,09	-0,05	-35,65		-5,21
5	Коефіцієнт прийому	0,06	0,05	0,05	-0,01	-19,73		-9,59
6	Коефіцієнт плинності	0,12	0,08	0,07	-0,04	-29,87	-0,02	-20,20
7	Коефіцієнт загального обороту кадрів	0,21	0,14	0,14	-0,06	-30,73	-0,01	-6,78
8	Коефіцієнт співвідношення прийнятих і звільнених	0,45	0,56	0,53	0,11	24,75	-0,03	-4,62

Джерело: розраховано автором за даними звітності

У 2022 році на підприємстві працювало 588 осіб, тоді як у 2023 році цей показник зменшився до 559 осіб (зниження на 29 осіб). У 2024 році чисельність персоналу зменшилася ще на 26 осіб і становила 533 працівники. Загалом

динаміка демонструє поступове скорочення кадрового складу протягом всього аналізованого періоду.

У 2022 році на підприємство було прийнято 38 нових працівників, тоді як у 2023 році цей показник зменшився до 29 осіб (-9 осіб), що може свідчити про зниження потреби в оновленні персоналу або стримування найму. У 2024 році кількість прийнятих працівників зменшилася до 25 осіб (-4 особи порівняно з 2023 роком), що підтверджує тенденцію до зниження темпів прийому кадрів.

У 2022 році з підприємства вибуло 85 працівників, тоді як у 2023 році цей показник знизився до 52 осіб (-33 особи), що свідчить про зменшення плинності кадрів. У 2024 році кількість вибулих працівників становила 47 осіб (ще -5 осіб порівняно з 2023 роком), що демонструє подальшу стабілізацію у кадровій політиці.

Протягом аналізованого періоду простежуються певні коливання у кількості прийнятих і вибулих працівників, однак загальна тенденція свідчить про зменшення як темпів оновлення персоналу, так і рівня плинності кадрів. У 2023 році спостерігалося різке скорочення як прийому, так і звільнень, що могло бути зумовлено оптимізацією кадрових процесів. У 2024 році ситуація частково стабілізувалася: темпи прийому сповільнилися, але також скоротилася кількість вибулих працівників, що свідчить про більш збалансовану кадрову політику підприємства.

Не менш важливим напрямом дослідження є оцінка використання природних ресурсів підприємства, зокрема споживання води, електроенергії та теплових ресурсів. Аналіз раціональності їх використання, рівня втрат та ефективності впроваджених енергозберігаючих рішень дає змогу не лише оптимізувати витрати, а й знизити екологічне навантаження на довкілля. Важливим елементом також є оцінка систем утилізації відходів та дотримання екологічних норм у виробничому процесі.

Окрему увагу приділяють аналізу ефективності виробничих процесів. Це включає оцінку рівня завантаження виробничих потужностей, сезонні

коливання обсягів виробництва, наявність технологічних простоїв та втрат, а також можливості автоматизації окремих етапів виробництва.

Дослідження обсягів інвестицій у модернізацію обладнання та впровадження нових технологій допомагає визначити потенціал зростання продуктивності підприємства.

Важливим складником ресурсного забезпечення є й маркетингові ресурси підприємства. Їх оцінка охоплює аналіз системи просування продукції, ефективність каналів збуту, позиціонування на ринку та рівень конкурентоспроможності бренду. Аналіз маркетингової діяльності дозволяє з'ясувати, наскільки результативно ТОВ «Пирятинський сирзавод» взаємодіє зі споживачами, які інструменти працюють найкраще, а які потребують удосконалення.

Скорочення рівня плинності кадрів та зниження інтенсивності обороту персоналу сприяли зміцненню кадрового потенціалу підприємства, формуванню стабільного виробничого середовища та зменшенню витрат на адаптацію нових працівників. Саме такі тенденції стали основою для подальшого зростання продуктивності праці, результати якої відображені у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Показники продуктивності праці персоналу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	Значення показника			2023/2022		2024/2023	
	2022	2023	2024	Абс.	Відн.%	Абс.	Відн.%
1	2	3	3	4	5	6	7
Чистий дохід, тис. грн	1753605	1718306	2010114	-35299	-2,01	291808	16,98
Середньооблікова чисельність працівників, чол.	588	559	533	-29,00	-4,93	-26,0	-4,65
Річна продуктивність праці одного працівника, тис. грн/чол	2982,32	3073,89	3771,32	91,57	3,07	697,43	22,69

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	3	4	5	6	7
Місячна продуктивність праці одного працівника, тис. грн/чол	248,53	256,16	314,28	7,63	3,07	58,12	22,69
Добова продуктивність праці одного працівника, тис. грн/чол.	11,30	11,64	14,29	0,35	3,07	2,64	22,69
Годинна продуктивність праці одного працівника, тис. грн/чол	1,41	1,46	1,79	0,04	3,07	0,33	22,69

Джерело: розраховано автором за даними звітності

Розраховані показники у табл. 2.7 свідчать про стале підвищення продуктивності праці на ТОВ «Пирятинський сирзавод» протягом 2022–2024 рр. Зокрема, річний виробіток одного працівника зріс із 2982,32 тис. грн/чол. у 2022 р. до 3771,32 тис. грн/чол. у 2024 р., що підтверджує позитивну динаміку ефективності праці. Основною причиною зростання всіх показників продуктивності є випереджання темпів приросту чистого доходу над темпами скорочення середньооблікової чисельності персоналу.

Так само збільшилися й деталізовані показники - місячний, добовий та годинний виробіток, що свідчить про покращення інтенсивності та результативності праці. Підприємство демонструє підвищення ефективності використання трудових ресурсів, імовірно завдяки модернізації виробництва, оптимізації чисельності працівників та удосконаленню організації праці.

Склад і структура операційних витрат ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр. подана у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Склад і структура операційних витрат ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	2022		2023		2024		Відхилення			
							2023/2022		2024/2023	
	сума, тис. грн	пит. вага, %	сума, тис. грн	пит. вага, %	сума, тис. грн	пит. вага, %	абс. (+/-)	відн. %	абс. (+/-)	відн. %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Матеріальні затрати	1335940	85,56	1488213	85,57	1724846	85,82	152273	11,4	236633	15,9
Витрати на оплату праці	86170	5,52	102205	5,88	121125	6,03	16035	18,61	18920	18,51
Відрахування на соціальні заходи	21884	1,4	20906	1,2	24345	1,21	-978	-4,47	3439	16,45
Амортизація	25989	1,67	30832	1,77	29399	1,46	4843	18,63	-1433	-4,66
Інші операційні витрати	91388	5,85	96959	5,58	110195	5,48	5571	6,1	13236	13,65
Разом	1561371	100	1739114	100	2009910	100	177743,00	11,38	270796	15,57

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Найвагомішу частку витрат стабільно формують матеріальні витрати, що зростають у динаміці. Основною причиною цього є подорожчання молочної сировини, збільшення витрат на логістику та впровадження нових технологічних операцій, орієнтованих на розширення асортименту та покращення якості продукції. Окрім того, коливання закупівельних цін на енергоносії безпосередньо впливає на собівартість переробки молока.

Поступове збільшення витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи зумовлене коригуванням рівня заробітної плати, необхідним для утримання кваліфікованих кадрів, а також зростанням конкурентності ринку праці у молокопереробній галузі. У воєнний період підприємства змушені підвищувати соціальну стабільність працівників, що також впливає на витратну частину.

Зміни у витратах на амортизацію пов’язані з оновленням частини обладнання та введенням в експлуатацію нової автоматизованої лінії виробництва твердих сирів. Це сприяє підвищенню продуктивності, однак тимчасово збільшує амортизаційні нарахування.

Інші операційні витрати зросли переважно через збільшення витрат на маркетингове просування, логістичні послуги, пакувальні матеріали та адміністративне забезпечення діяльності в умовах нестабільного зовнішнього середовища.

Комплексна система бухгалтерського обліку та звітності на підприємстві є основою для формування достовірної інформації про результати діяльності та стан ресурсів. Центральне місце в цій системі займає баланс, який відображає фінансове становище ТОВ «Пирятинський сирзавод» на певну дату, зокрема структуру активів, обсяг зобов’язань та величину власного капіталу. Такий підхід дозволяє всебічно оцінити фінансову рівновагу підприємства та проаналізувати тенденції його розвитку.

Система обліку забезпечує підприємству можливість:

Контролювати наявні ресурси - матеріальні запаси, грошові кошти, основні засоби та інші активи, що використовуються у виробничому процесі.

Визначати рівень фінансової стійкості, аналізуючи співвідношення власних та позикових коштів та оцінюючи здатність підприємства виконувати свої зобов’язання.

Приймати обґрунтовані управлінські рішення, спираючись на системний аналіз доходів, витрат, фінансових результатів та динаміки ключових показників.

Завдяки функціонуванню комплексної облікової системи ТОВ «Пирятинський сирзавод» може точно оцінювати ефективність діяльності, забезпечувати дотримання нормативних вимог, своєчасно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі та формувати реалістичні прогнози розвитку.

Правові засади діяльності підприємства визначаються його статутом, який затверджується засновниками. У статуті закріплюються найважливіші

характеристики підприємства: назва, місце розташування, види діяльності, порядок управління, формування та використання майна, механізми розподілу прибутку, а також умови реорганізації чи ліквідації. За потреби документ може бути доповнений положеннями, що враховують особливості функціонування конкретного підприємства, за умови відповідності законодавству України.

Особливе значення для ТОВ «Пирятинський сирзавод» має виробничо-технічне обслуговування, адже саме безперервність технологічного процесу та якість сирної продукції визначають конкурентоспроможність підприємства на ринку молочної промисловості.

Виробничо-технічний блок підприємства охоплює такі ключові напрями:

Підтримка та експлуатація технологічного обладнання. У сироробній галузі активно використовуються автоматизовані пастеризаційні установки, лінії для виробництва сирів, охолоджувальні системи та пакувальні комплекси. Регулярне технічне обслуговування гарантує стабільність виробничого циклу та мінімізує ризики аварійних зупинок.

Модернізація та впровадження інновацій. Оновлення обладнання та вдосконалення технологій обробки молока дають змогу підвищити якість продукції, скоротити енергоспоживання, зменшити втрати сировини та оптимізувати витрати.

Енергетичне забезпечення виробництва. Підприємство потребує значних обсягів теплової та електричної енергії, тому важливими є ефективність роботи енергетичного устаткування, раціональне використання теплових ресурсів та контроль за енергоспоживанням.

Технічний контроль якості. На кожному етапі здійснюється моніторинг дотримання технологічних параметрів: температурних режимів, санітарних норм, якості молочної сировини та готової продукції. Це гарантує відповідність продукції стандартам та вимогам споживачів.

Планово-попереджувальні ремонти. Систематичний огляд обладнання та своєчасний ремонт дають можливість уникнути технологічних збоїв,

продовжити термін служби дорогого устаткування й зменшити втрати від простоїв.

Виробничо-технічний блок відіграє ключову роль у забезпеченні стабільної роботи ТОВ «Пирятинський сирзавод», оскільки впливає на продуктивність праці, собівартість продукції, її якість та ритмічність виробництва. Ефективність функціонування цього напряму безпосередньо визначає конкурентні переваги підприємства та рівень задоволення потреб споживачів.

2.4. Аналіз витрат та фінансових результатів діяльності підприємства

Аналіз фінансових результатів та витрат є основоположним етапом у забезпеченні економічної стабільності підприємства. Підприємство має регулярно аналізувати власну фінансову діяльність, щоб виявляти фактори, що впливають на її стабільність, і своєчасно вживати заходів для забезпечення фінансової стійкості.

На основі інформації зі звіту про фінансові результати підприємства було заповнено таблицю 2.9.

Таблиця 2.9

Зміни витрат ТОВ «Пирятинський сирзавод» за економічними елементами за 2022-2024 рр.

Показники	2022		2023		2024		Відхилення			
							2022 до 2022		2023 до 2022	
	сума, тис. грн	пит. вага, %	сума, тис. грн	пит. вага, %	сума, тис. грн	пит. вага, %	абс.	відн. %	абс.	відн. %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Собівартість реалізованої продукції	1335940	85,56	1488213	85,57	1724846	85,82	152273	11,4	236633	15,9
Адміністративні витрати	86170	5,52	102205	5,88	121125	6,03	16035	18,61	18920	18,51
Витрати на збут	21884	1,40	20906	1,20	24345	1,21	-978	-4,47	3439	16,45

Продовження таблиці 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інші операційні витрати	25989	1,67	30832	1,77	29399	1,46	4843	18,63	-1433	-4,66
Фінансові витрати	91388	5,85	96959	5,58	110195	5,48	5571	6,10	13236	13,65
Втрати від участі в капіталі	1561371	100	1739114	100	2009910	100	177743	11,38	270796	15,57
Інші витрати	1335940	85,56	1488213	85,57	1724846	85,82	152273	11,4	236633	15,9
Разом	86170	5,52	102205	5,88	121125	6,03	16035	18,61	18920	18,51

Джерело: розраховано автором за даними звітності

У 2022–2024 рр. у діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» відбулися суттєві зміни у рівні та структурі поточних витрат. Загальна сума витрат зросла з 1 717 004 тис. грн у 2022 р. до 2 089 471 тис. грн у 2024 р., тобто на 372 467 тис. грн, що відповідає приросту на 5,74 % у 2023 р. та ще на 15,09 % у 2024 р. Це свідчить про підвищення ресурсоємності діяльності підприємства в умовах зростання цін і виробничих витрат.

Найбільшу питому вагу стабільно займає собівартість реалізованої продукції: її обсяг збільшився з 1 526 469 тис. грн у 2022 р. до 1 886 260 тис. грн у 2024 р. (приріст на 4,87 % у 2023 р. та 17,84 % у 2024 р.). Така динаміка, ймовірно, зумовлена подорожчанням сировини, енергоносіїв та логістичних послуг, а також частковою зміною асортиментної структури продукції.

Адміністративні витрати також мають зростаючу тенденцію: з 20 642 тис. грн у 2022 р. до 29 831 тис. грн у 2024 р. (приріст на 8,44 % і 33,27 % відповідно). Це може свідчити про збільшення витрат на управлінський персонал, офісну інфраструктуру та адміністративне забезпечення в умовах ускладнення господарської діяльності.

Витрати на збут у 2023 р. зросли на 10,03 %, а у 2024 р. майже стабілізувалися (приріст лише 0,75 %), що може бути наслідком певної

оптимізації збутових каналів і логістичних витрат за одночасного збереження активної присутності продукції на ринку.

Позитивною тенденцією є скорочення інших операційних витрат: їх сума зменшилася з 55 708 тис. грн у 2022 р. до 36 574 тис. грн у 2024 р. (зниження на 4,37 % у 2023 р. і ще на 31,35 % у 2024 р.), що свідчить про посилення контролю за непрофільними витратами та відмову від неефективних операційних контрактів.

Фінансові витрати, навпаки, у 2023 р. суттєво зросли - на 22 973 тис. грн (приблизно на 59-60 %), що може бути пов’язано з нарощуванням кредитного навантаження або підвищенням вартості позикових ресурсів. У 2024 р. їх обсяг дещо зменшився (на 4,69 %), однак загальний рівень фінансових витрат залишився вищим, ніж у 2022 р., що підтверджує посилення боргового навантаження.

Загалом динаміка витрат свідчить не стільки про їх скорочення, скільки про структурну оптимізацію: підприємство стримує зростання частини непрямих і непрофільних витрат, але вимушено працює в умовах зростання собівартості продукції та фінансових витрат, що посилює тиск на рентабельність. Власне, це наочно зображено на рис. 2.6.

Як видно з рис. 2.6, частка собівартості реалізованої продукції демонструє коливання: у 2022 р. її рівень становив 88,90 %, у 2023 р. - 88,17 %, а у 2024 р. зріс до 90,27 %. Невелике скорочення між 2022 і 2023 рр. (–0,73 в.п.) змінилося суттєвим зростанням у 2024 р. (+2,10 в.п.), що відображає дочасне посилення впливу виробничих витрат на загальну структуру витрат.

Частка адміністративних витрат у 2022 р. становила 1,20 %, у 2023 р. зросла до 1,23 %, а у 2024 р. - до 1,43 %. Формально приріст не є значним (0,03 в.п. та 0,20 в.п. відповідно), однак у динаміці це свідчить про поступове підвищення адміністративного навантаження на витратну частину підприємства.

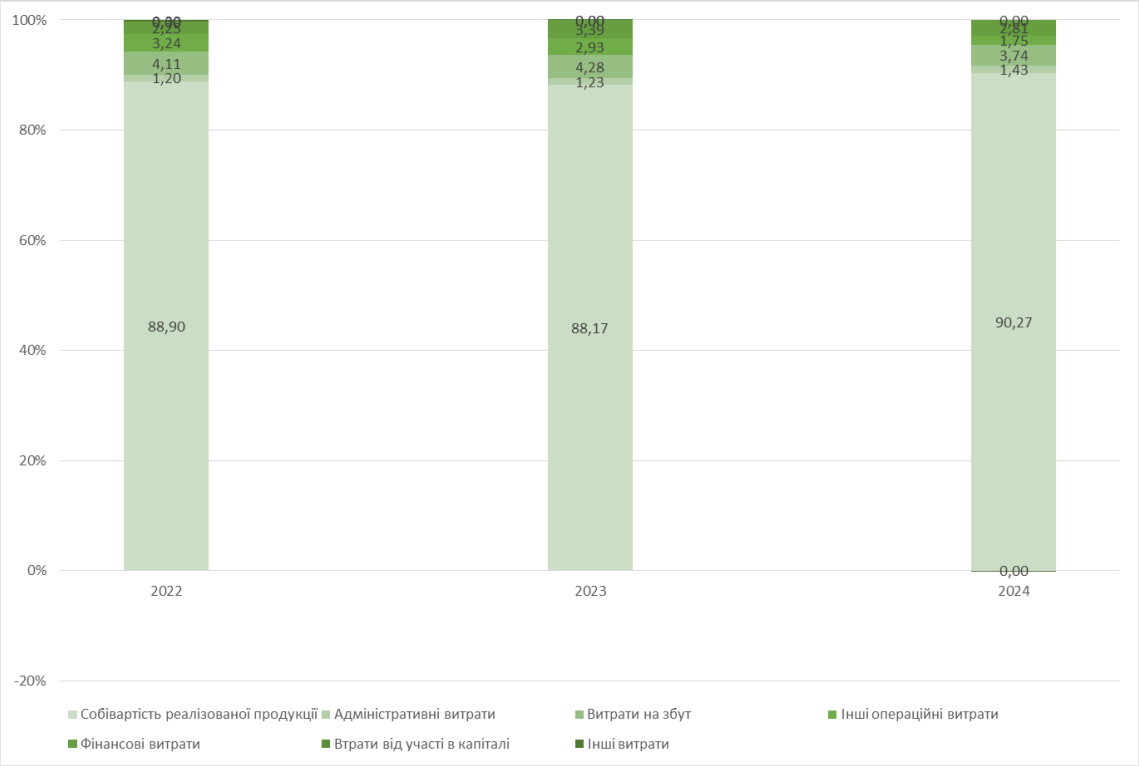

Рис. 2.6. Структура витрат ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними фінансової звітності

Частка витрат на збут у 2022 р. дорівнювала 4,11 %, у 2023 р. - 4,28 %, а у 2024 р. знизилася до 3,74 %. Незначне зростання між 2022 і 2023 рр. (+0,17 в.п.) змінилося скороченням на 0,54 в.п. у 2024 р., що може бути пов’язано з оптимізацією логістики, маркетингових витрат та умов співпраці з торговельними мережами.

Частка інших операційних витрат зменшилася з 3,24 % у 2022 р. до 2,93 % у 2023 р. і далі - до 1,75 % у 2024 р. (–0,31 та –1,18 в.п. відповідно), що підтверджує системне скорочення неосновних витрат і підсилення внутрішнього контролю.

Фінансові витрати у структурі витрат зросли з 2,25 % у 2022 р. до 3,39 % у 2023 р. (+1,14 в.п.), після чого їх частка у 2024 р. знизилася до 2,81 % (–0,58 в.п.). Така динаміка свідчить про тимчасове посилення кредитного навантаження з подальшою частковою стабілізацією.

Інші витрати займали мінімальну частку: 0,30 % у 2022 р. і практично нульове значення у 2023–2024 рр., що свідчить про відсутність суттєвих разових чи непередбачених витрат.

Загалом, як видно з рис. 2.6, структура витрат у 2022-2024 рр. відображає тенденцію до оптимізації непрямих витрат за одночасного збереження домінуючої ролі собівартості реалізованої продукції, яка є найбільш чутливою до змін ринкового середовища та виробничих умов.

Таблиця 2.10

Зміна обсягів та складу доходів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	Значення у періоді (тис. грн)			Абсолютне відхилення, +/-		Відносне відхилення, %	
	2022	2023	2024	2023 до 2022	2024 до 2023	2023 до 2022	2024 до 2023
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	1753605	1718306	2010114	-35299	291808	97,99	116,98
Інші операційні доходи	80013	57287	33173	-22726	-24114	71,6	57,91
Дохід від участі в капіталі	0	0	0	0	0	0	0
Інші фінансові доходи	746	1181	8168	435	6987	158,31	691,62
Інші доходи	5063	186	203	-4877	17	3,67	109,14
Усього доходів	1839427	1776960	2051658	-62467	274698	96,6	115,46

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Загальна сума доходів підприємства у 2023 р. дещо знизилися - на 3,4% порівняно з 2022 р., проте вже у 2024 р. відбулося суттєве відновлення: загальний обсяг доходів зріс на 15,46 % відносно 2023 р. Це свідчить про активізацію діяльності підприємства після тимчасового спаду.

Чистий дохід від реалізації продукції у 2023 р. скоротився на 2,01 %, однак у 2024 р. зріс на 16,98 %, що свідчить про відновлення обсягів продажу та зміцнення ринкових позицій підприємства.

Інші операційні доходи демонструють протилежну тенденцію: у 2023 р. вони зменшилися на 28,40 %, а у 2024 р. - ще на 42,09 %. Таким чином, їх роль у формуванні сукупного доходу послаблюється, що може бути пов’язано зі скороченням разових чи непрофільних операцій.

Інші фінансові доходи, навпаки, мають виражену позитивну динаміку: у 2023 р. їх обсяг зріс на 58,31 %, а у 2024 р. - ще майже у 7 разів (збільшення на 691,62 % порівняно з 2023 р.). Це може бути пов’язано з активізацією інвестиційної діяльності або збільшенням доходів від фінансових інструментів.

Інші доходи у 2023 р. практично зникли (їх обсяг становив лише 3,67 % від рівня 2022 р., тобто скорочення відбулося приблизно на 96,3 %), але у 2024 р. вони дещо відновилися, збільшись на 9,14 % порівняно з 2023 р., хоча й залишилися несуттєвими у загальній структурі.

Загалом структура доходів залишається висококонцентрованою на основній діяльності: частка чистого доходу від реалізації продукції перевищує 95 % і має тенденцію до зростання. Як видно з рис. 2.7, це означає посилення залежності фінансових результатів підприємства від обсягів реалізації основної продукції за одночасного скорочення ролі побічних та разових джерел доходу.

Власне, це наочно зображено на рис. 2.7.

Рис. 2.7. Структура доходів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними фінансової звітності

Дохід з податку на прибуток відсутній впродовж досліджуваного періоду. Це може бути пов'язано із змінами в податковому законодавстві або із фінансовими стратегіями компанії.

Чистий дохід від реалізації продукції є ключовим джерелом надходжень підприємства і стабільно формує понад 95% загального обсягу доходів упродовж усіх трьох років. Частка цього показника поступово зростала: з 95,33% у 2022 р. до 96,70% у 2023 р., а у 2024 р. досягла 97,98%, що свідчить про посилення ролі основної діяльності та зменшення залежності від побічних джерел.

Інші операційні доходи займали помітнішу частку у структурі доходів у 2022 році (4,35%), але у наступні роки їхня значущість зменшилася: до 3,22% у 2023-му та до 1,62% у 2024-му. Така динаміка може бути наслідком перегляду умов господарських операцій або скорочення разових надходжень.

Інші фінансові доходи, хоча і залишались незначними у структурі (до 0,40% у 2024 році), демонструють тенденцію до зростання - з 0,04% у 2022 році до 0,40% у 2024-му. Це може свідчити про активізацію фінансових інструментів чи отримання доходів від відсотків або курсових різниць.

Інші доходи у 2022 році становили 0,28%, однак у 2023 році їх частка майже зникла (0,01%), а у 2024 році вони повністю втратили вагу в структурі доходів, що вказує на відсутність додаткових джерел, характерних для попередніх періодів.

Загалом структура доходів залишається сталою та високо концентрованою на основній діяльності, а зміни протягом 2022-2024 рр. свідчать про зменшення ролі побічних надходжень та посилення залежності від реалізації продукції як головного джерела фінансових результатів підприємства.

У таблиці 2.11 наведена динаміка прибутку (збитку) ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Таблиця 2.11

Динаміка прибутку (збитку) ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

№ п. п.	Показники	Роки			Абсолютне відхилення		Відносне відхилення, %	
		2022	2023	2024	2023 до 2022	2024 до 2023	2023 до 2022	2024 до 2023
1	Валовий прибуток	227136	117564	123854	-109572	6290	51,76	105,35
2	Прибуток від операційної діяльності	160257	21576	12425	-138681	-9151	13,46	57,59
3	Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування	122423	-38588	-37879	-161011	709	-31,52	98,16
4	Прибуток (збиток) від звичайної діяльності	113548	-38588	-37879	-152136	709	-33,98	98,16

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

За період 2022-2024 рр. фінансові результати ТОВ «Пирятинський сирзавод» зазнали суттєвого погіршення. Валовий прибуток у 2023 р. скоротився з 227 136 тис. грн до 117 564 тис. грн, тобто більш ніж удвічі. У 2024 р. відбулося незначне відновлення – валовий прибуток зріс до 123 854 тис. грн (приріст на 6 290 тис. грн порівняно з 2023 р.), однак до рівня 2022 р. підприємство так і не повернулося.

Прибуток від операційної діяльності демонструє ще більш різке падіння: з 160 257 тис. грн у 2022 р. до 21 576 тис. грн у 2023 р. (зменшення майже на 86,5 %), а у 2024 р. - до 12 425 тис. грн. Це свідчить про істотне звуження операційної рентабельності на тлі зростання витрат та структурних змін у діяльності підприємства.

Результат від звичайної діяльності до оподаткування у 2023 та 2024 рр. набув від’ємного значення: замість прибутку 122 423 тис. грн у 2022 р. підприємство отримало збиток у розмірі 38 588 тис. грн у 2023 р. та 37 879 тис. грн у 2024 р. відповідно. Незначне скорочення збитку на 709 тис. грн у 2024 р.

(близько 1,8 %) свідчить лише про часткове пом'якшення негативної тенденції, але не про відновлення прибутковості.

Аналогічна ситуація спостерігається за показником чистого фінансового результату: після отримання чистого прибутку у 2022 р. (113 548 тис. грн) підприємство у 2023-2024 рр. працювало зі збитком - 38 588 тис. грн та 37 879 тис. грн відповідно. Це означає, що навіть за умов зростання доходів у 2024 р. витратна частина продовжує перевищувати доходи, формуючи стійку збитковість.

Як видно з рис. 2.8, перехід від прибуткової діяльності у 2022 р. до збиткової у 2023-2024 рр. відображає сукупний вплив зростання собівартості, підвищення фінансових витрат та обмежених можливостей підприємства щодо швидкого адаптаційного перегляду цінової та витратної політики. Власне, це наочно зображено на рис. 2.8.

Рис. 2.8. Структура прибутку (збитку) ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними фінансової звітності

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі було здійснено комплексний аналіз виробничо-господарської діяльності, фінансового стану та ресурсного забезпечення ТОВ «Пирятинський сирзавод», що дозволило всебічно оцінити поточні умови функціонування підприємства та визначити ключові тенденції його розвитку. Отримані результати формують цілісне уявлення про внутрішній стан підприємства, якість використання його ресурсів і здатність адаптуватися до викликів зовнішнього середовища.

Проведена оцінка фінансового стану виявила структурні зрушення в балансі підприємства, зокрема зростання частки позикового капіталу та поглиблення фінансової залежності. Натомість структура активів зазнала перерозподілу в бік збільшення оборотних ресурсів, що може свідчити як про посилення операційної активності, так і про необхідність підтримання ліквідності в умовах нестабільності ринку. Динаміка показників фінансової стійкості, ліквідності та автономії підприємства вказує на ризиковану тенденцію, яка вимагає перегляду підходів до фінансування діяльності, оптимізації структури зобов’язань та посилення контролю над борговим навантаженням.

Дослідження ресурсного забезпечення показало наявність певних трансформацій у кадровій політиці: скорочення чисельності персоналу супроводжувалося зниженням плинності кадрів і стабілізацією внутрішнього трудового середовища. Паралельно підвищилися всі основні показники продуктивності праці, що засвідчує зростання ефективності використання трудового потенціалу, імовірно внаслідок оптимізації чисельності, модернізації виробництва та удосконалення технологічних процесів. Аналіз матеріальних і енергетичних ресурсів засвідчив їх вагому роль у формуванні собівартості та підкреслив потребу в системному удосконаленні логістики, управління запасами та впровадженні енергозберігаючих рішень.

Дослідження витрат підприємства показало їхню загальну тенденцію до зростання, причому найбільш динамічно змінювалися матеріальні витрати та фінансові витрати. Водночас у структурі витрат спостерігається скорочення частки адміністративних, збутових та інших операційних витрат, що свідчить про активний процес оптимізації непрофільних витрат і підсилення контролю за їх використанням. Аналіз доходів продемонстрував високу залежність підприємства від чистого доходу від реалізації, який формує понад 95% загальних надходжень, тоді як побічні джерела мають мінімальну й нестабільну динаміку. У 2024 році доходи суттєво зросли, що стало результатом розширення реалізації та активізації операційної діяльності після часткового спаду у 2023 році.

Фінансові результати діяльності підприємства у 2023-2024 рр. свідчать про погіршення рентабельності, зниження валового та операційного прибутку й перехід до збитковості. Незважаючи на часткове покращення окремих показників у 2024 році, підприємство не змогло досягти рівня прибутковості 2022 року. Основними причинами цього стали зростання виробничих витрат, підвищення вартості фінансових ресурсів, а також обмежена ефективність управлінських рішень у сфері формування витрат і використання ресурсів.

Загалом проведений аналіз засвідчив, що ТОВ «Пирятинський сирзавод» володіє достатнім потенціалом для відновлення та подальшого розвитку, однак потребує вдосконалення системи управління витратами, зміцнення фінансової стійкості та підвищення ефективності використання основного капіталу. Виявлені тенденції та проблемні аспекти стануть підґрунтям для формування рекомендацій та розробки заходів із підвищення ефективності діяльності підприємства, що буде представлено у наступному розділі.

РОЗДІЛ 3
ДІАГНОСТИКА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД»

3.1. Діагностика основного капіталу підприємства

Формування та використання основного капіталу є базисом функціонування будь-якого виробничого підприємства, а для молокопереробної галузі - критично важливим чинником забезпечення стабільності виробничих процесів, якості продукції та стійкості підприємства в умовах динамічного зовнішнього середовища. Основний капітал, який охоплює сукупність матеріально-технічних ресурсів тривалого використання, виступає фундаментом виробничої потужності та визначає технологічний рівень розвитку підприємства. Саме тому діагностика його стану, структури та ефективності використання є ключовим елементом системи стратегічного управління.

У науковій літературі підкреслюється, що основний капітал виконує декілька стратегічних функцій: забезпечує можливість безперервного виробництва; формує техніко-технологічний потенціал підприємства; впливає на ресурсну, операційну та фінансову стійкість; визначає конкурентні переваги у довгостроковій перспективі. Його раціональна структура, адекватна технічна оснащеність і своєчасне відновлення дають змогу досягати високої продуктивності праці, низької енергомісткості та оптимальної собівартості продукції. У галузях із високим рівнем технологічної складності, до яких належить виробництво сирів, ефективність основного капіталу безпосередньо залежить від технічної досконалості обладнання, рівня автоматизації, інтенсивності його використання та вартості обслуговування.

Для підприємств харчової промисловості особливо актуальним є своєчасне оновлення активної частини основних засобів - машин, устаткування, пастеризаційних установок, виробничих ліній,

охолоджувальних та пакувальних систем. Зношення або моральне старіння цих елементів не лише знижує продуктивність, а й підвищує ризики технологічних порушень, втрат сировини, збільшення витрат на ремонт та технічне обслуговування. Тому діагностика технічного стану основних засобів стає необхідною умовою формування інвестиційної політики підприємства, оптимізації структури капіталу та забезпечення довгострокової конкурентоспроможності.

Діагностика основного капіталу включає комплексну оцінку його структури, динаміки, технічного стану, рівня придатності та інтенсивності руху. На цьому етапі важливо не лише встановити обсяги основних засобів і співвідношення їхніх елементів, а й простежити тенденції їх зміни, визначити баланс між активною та пасивною частинами, оцінити рівень інвестицій у відтворення та ступінь зношеності.

Відносно висока частка активної частини у структурі основного капіталу є свідченням інноваційної спрямованості підприємства та його здатності до технологічного розвитку, у той час як зростання частки пасивної частини може свідчити про відставання у модернізації та можливі ризики втрати виробничої ефективності.

У сучасних економічних умовах, особливо під час дії інфляційних, енергетичних та логістичних викликів, підприємства дедалі більше стикаються з проблемами подорожчання обладнання, зростанням вартості його експлуатації та обмеженим доступом до зовнішніх джерел фінансування. Це актуалізує потребу у глибокій діагностиці основного капіталу з метою визначення реальної здатності підприємства забезпечувати безперебійну роботу та здійснювати розширене або хоча б просте відтворення основних засобів [30].

З методичної точки зору діагностика основного капіталу повинна охоплювати:

- оцінку загального обсягу та структури основних засобів - для визначення їх виробничої спрямованості та раціональності інвестицій;

- аналіз динаміки вартості основних засобів - щоб встановити тенденції їх відтворення, вибуття та модернізації;

- визначення технічного стану та ступеня зносу - як індикатора терміну служби, рівня морального старіння та потреб у капітальних вкладеннях;

- оцінку інтенсивності руху основних засобів (оновлення, вибуття, приросту) - для виявлення темпів розвитку виробничої бази;

- аналіз співвідношення активної та пасивної частин основних засобів - з метою оцінки ефективності їх використання;

- встановлення взаємозв'язку між технічним станом основного капіталу та результативністю діяльності підприємства.

Чим глибше проведений аналіз, тим точніше можна визначити реальний потенціал підприємства, його інвестиційні потреби та ступінь залежності від оновлення виробничих потужностей.

У контексті діяльності ТОВ «Пирятинський сирзавод» важливо зазначити, що підприємство працює у високотехнологічній, капіталомісткій галузі, де виробничі процеси тісно пов'язані зі складністю обладнання та інтенсивністю його експлуатації. Тому оцінка технічного стану основних засобів не лише дозволяє виявити головні тенденції їх зміни, а й виступає інформаційною базою для подальшого аналізу темпів їх оновлення та механізму формування основного капіталу, що розглядається у наступних підрозділах.

З огляду на зазначене, доцільним є дослідження технічного стану основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр., що наведено у таблиці 3.1.

Дані таблиці дають змогу оцінити загальний стан, інтенсивність відтворення та технічну придатність основних засобів підприємства у динаміці трьох років. Загалом спостерігається поступове погіршення технічного стану основних засобів на тлі зниження масштабів інвестицій у їх оновлення.

Таблиця 3.1

Показники динаміки руху та технічного стану основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Абсолютне відхилення	
				2023/2022	2024/2023
Залишкова вартість основних засобів (на кінець року)	98 612	85 683	76 889	-12 929	-8 794
Первісна вартість основних засобів, тис. грн (на кінець року)	314 951	323 315	339 601	8 364	16 286
Надійшло за період основних засобів, тис.грн.	91 527	47 402	17 177	-44 125,00	-30 225
Коефіцієнт оновлення	**29,06**	**14,66**	**5,06**	**-14,4**	**-9,6**
Вибуло за період основних засобів, тис. грн	77 541	40 059	917	-37 482	-39 142
Коефіцієнт вибуття	**24,62**	**12,39**	**0,27**	**-12,23**	**-12,12**
Коефіцієнт зносу	**0,69**	**0,73**	**0,8**	**0,04**	**0,07**
Коефіцієнт придатності	**0,31**	**0,27**	**0,2**	**-0,04**	**-0,07**

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Перш за все, залишкова та первісна вартість основних засобів демонструють протилежні тенденції: первісна вартість зростає, у той час як залишкова - помітно зменшується. Це свідчить про те, що підприємство формально продовжує інвестувати в оновлення виробничих потужностей, однак ці інвестиції є недостатніми для компенсації зношення та забезпечення якісного відтворення активів. Відтак фізичний знос накопичується швидше, ніж відбувається заміна та модернізація обладнання.

Показники надходження і вибуття основних засобів також підтверджують уповільнення інвестиційної активності. Якщо у 2022 році підприємство активно вводило нові основні засоби, то вже у 2024 році ці обсяги скорочуються більш ніж у п’ять разів. Одночасно різко знижується й обсяг

списання, що свідчить про подальшу експлуатацію морально і фізично зношеного обладнання. Це характерно для підприємств, які працюють в умовах фінансових обмежень: застаріла техніка не списується через необхідність підтримувати виробничу безперервність.

У комплексі ці тенденції зумовлюють постійне погіршення технічного стану основних засобів: коефіцієнт зносу невпинно зростає, а коефіцієнт придатності відповідно зменшується. Це свідчить не лише про старіння фондів, а й про ризик подальшого зниження продуктивності обладнання, збільшення витрат на ремонти та потенційні перебої у технологічному процесі.

Загалом розрахунки демонструють, що у 2022-2024 рр. підприємство продовжувало відтворювати основні засоби, однак цей процес був повільним, фінансово обмеженим та недостатнім для якісного оновлення виробничих потужностей. На тлі зростання зносу це формує певні загрози для майбутньої ефективності виробництва, технологічної конкурентоспроможності та стабільності розвитку підприємства.

Таким чином, оцінка руху та технічного стану основних засобів показала, що подальший розвиток і модернізація підприємства безпосередньо залежать від його фінансових можливостей.

Накопичення зношеності основних засобів за відсутності достатніх інвестицій у відтворення знижує виробничу гнучкість підприємства та може призвести до подальшої втрати цінових і технологічних переваг на ринку молочної продукції.

Разом із аналізом технічного стану основних засобів важливим елементом діагностики основного капіталу є оцінка рівня забезпеченості підприємства виробничими потужностями та інтенсивності їх використання. У звітності ТОВ «Пирятинський сирзавод» відсутні прямі показники проектної потужності переробки молока та фактичного коефіцієнта її використання, однак це не унеможливлює здійснення орієнтовної, оціночної діагностики на основі непрямих індикаторів, розрахованих у попередніх підрозділах.

По-перше, на достатньо високий рівень завантаження виробничих потужностей вказує динаміка віддачі основних засобів. У 2022-2024 рр. цей показник зріс з 21,64 до 27,16 грн/грн, що означає збільшення обсягу чистого доходу, який припадає на 1 грн середньорічної вартості основних засобів. За одночасного скорочення середньорічної вартості основних засобів це свідчить про інтенсифікацію використання наявної техніко-технологічної бази та роботу підприємства в режимі підвищеного навантаження на активну частину основного капіталу.

По-друге, зростання продуктивності праці (річний виробіток одного працівника зріс з 2982,32 до 3771,32 тис. грн/чол.) за умов скорочення чисельності персоналу також опосередковано відображає більш повне використання виробничих потужностей. Фактично це означає, що при меншій кількості працівників підприємство забезпечує більші обсяги випуску, що можливо лише за рахунок інтенсивнішої експлуатації обладнання та скорочення простоїв.

По-третє, зміна структури та рівня операційних витрат дає додаткові підстави стверджувати, що підприємство працює з високим завантаженням виробничих потужностей. Зростання матеріальних витрат, енергозатрат і витрат на оплату праці в поєднанні зі збільшенням обсягів реалізації свідчить про розширення виробничої програми, посилення навантаження на технологічні лінії та логістичну інфраструктуру.

Зміна коефіцієнтів зносу і придатності підтверджує погіршення технічного стану основних засобів: рівень зносу зріс з 0,73 у 2022 році до 0,80 у 2024 році, тоді як коефіцієнт придатності, навпаки, знизився з 0,27 до 0,20. Це означає, що частка придатної до ефективної експлуатації вартості основних засобів невпинно скорочується, а переважну частину їх структури формують активи з високим ступенем фізичного та морального старіння. За таких умов підприємство стикається з підвищенням витрат на ремонт і технічне обслуговування, зростанням ризику аварійних простоїв, зниженням надійності

технологічного процесу, а також потенційним погіршенням якості продукції та зростанням собівартості.

Для наочного відображення виявлених тенденцій доцільно проаналізувати співвідношення коефіцієнтів зносу та придатності основних засобів, розрахованих за даними таблиці 3.1. На рисунку 3.1 подано динаміку зазначених показників у 2022-2024 рр.

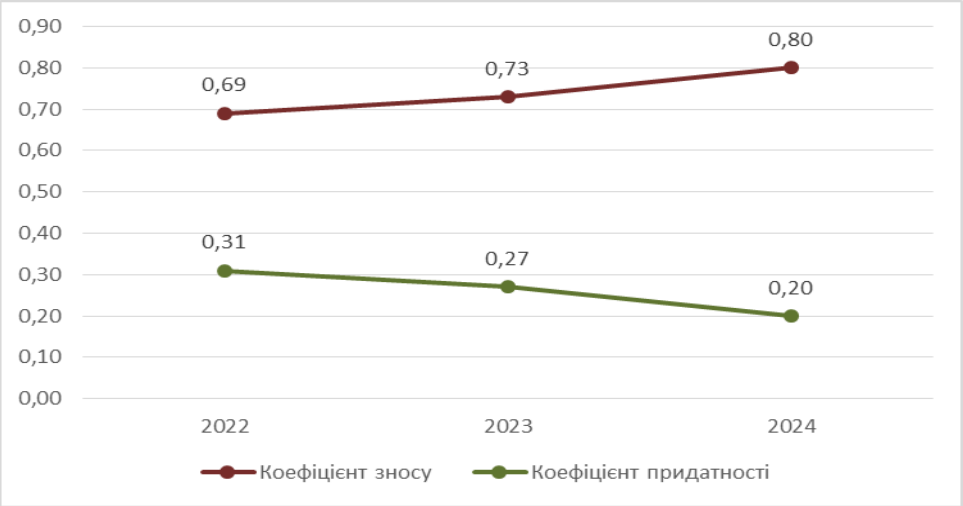

Рис.3.1. Динаміка коефіцієнтів зносу та придатності основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними фінансової звітності

З методичної точки зору оптимальним вважається такий рівень використання виробничих потужностей, який забезпечує баланс між ефективністю та надійністю - коли потужності завантажені достатньо повно, але при цьому зберігається певний резерв для реакції на коливання попиту. У випадку ТОВ «Пирятинський сирзавод» сукупність непрямих індикаторів (зростання віддачі основних засобів та продуктивності праці, підвищення витрат при одночасному старінні основних засобів) дає підстави зробити висновок, що підприємство працює в режимі наближеному до високої інтенсивності завантаження виробничих потужностей.

За відсутності детальної інформації про проектну потужність та структуру активного обладнання ця оцінка має оціночний характер, проте вона дозволяє зафіксувати важливу тенденцію: подальше нарощування обсягів

виробництва без суттєвого оновлення основних засобів може виявитися обмеженим. У середньостроковій перспективі це потребує перегляду інвестиційної політики підприємства в бік активізації капітальних вкладень у модернізацію та розширення виробничих потужностей.

Разом із оцінкою технічного стану основних засобів доцільним є проведення коефіцієнтної діагностики основного капіталу, яка дозволяє комплексно визначити структурні пропорції, інтенсивність відтворення та рівень забезпеченості підприємства виробничими ресурсами. На відміну від аналізу руху основних засобів, такий підхід дає можливість оцінити не лише фактичні обсяги та зміни вартості фондів, але й встановити їхню функціональну результативність, співвідношення з іншими групами активів та здатність генерувати виробничу віддачу.

Для цього було розраховано групу ключових показників, що характеризують стан основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр., а саме: коефіцієнт майна виробничого призначення, коефіцієнт реальної вартості основних засобів, коефіцієнт нагромадження амортизації та співвідношення оборотних і необоротних активів. Результати наведені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Основні коефіцієнти діагностики стану основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показник	2022	2023	2024	Абсолютне відхилення	
				2023/2022	2024/2023
Коефіцієнт майна виробничого призначення	0,43	0,55	0,55	0,12	0,00
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,11	0,10	0,10	–0,00	0,00
Коефіцієнт нагромадження амортизації	–0,73	–0,75	–0,78	–0,03	–0,02
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	6,53	6,00	5,48	–0,52	–0,52

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Розраховані показники таблиці 3.2 демонструють послідовні зміни у структурі основного капіталу підприємства, зокрема - тенденцію до поступового зменшення питомої ваги реальної (незношеної) частини основних засобів та посилення амортизаційного навантаження. Перш за все варто відзначити помітне зростання коефіцієнта майна виробничого призначення. Його підвищення з 0,43 у 2022 р. до 0,55 у 2023–2024 рр. означає, що підприємство збільшує частку активів, безпосередньо залучених до виробничого процесу. Це позитивний сигнал, оскільки свідчить про зміщення інвестиційних пріоритетів у бік виробничої інфраструктури, хоча темпи їх фактичного оновлення залишаються недостатніми, що вже підтверджено у попередній таблиці.

Водночас коефіцієнт реальної вартості основних засобів знижується, що вказує на поступову втрату технічної придатності фондів. Фактично частка незношеної вартості скорочується щороку, що підтверджує процес старіння активів та недостатність інвестицій у модернізацію. Погіршення технічного стану підкреслює і зростання коефіцієнта нагромадження амортизації. Його значення просувається у від'ємну зону: від –0,73 до –0,78, що свідчить про прискорення фізичного та морального зносу. Така тенденція є характерною для підприємств, що працюють з інтенсивно навантаженим обладнанням та мають обмежені фінансові можливості для повноцінного оновлення виробничих ліній.

Окрему увагу привертає динаміка співвідношення оборотних і необоротних активів. Значення показника протягом досліджуваного періоду зменшується, що може свідчити або про збільшення частки необоротних активів, або про зниження оборотних ресурсів. Для підприємства молокопереробної галузі зниження цього коефіцієнта має двоякий ефект: з одного боку, зменшення дисбалансу між активами є позитивним; з іншого - ризики втрати мобільності оборотних коштів можуть посилитися, оскільки виробництво передбачає значні запаси сировини та матеріалів.

Таким чином, результати коефіцієнтного аналізу підтверджують висновки, отримані за результатами оцінки технічного стану основних засобів.

Підприємство підтримує виробничу спрямованість капіталу, однак водночас стикається зі зростанням амортизаційного навантаження, погіршенням придатності основних фондів і недостатністю інвестицій у модернізацію.

Для більш повного розуміння стану основного капіталу доцільно доповнити аналіз якісною експертною оцінкою організаційно-технічного рівня експлуатації основних засобів. Незважаючи на відсутність деталізованих даних про рівень автоматизації, виробниче навантаження та структуру обладнання, певні тенденції можна визначити на основі поведінки узагальнюючих показників та характеру виробничої діяльності підприємства.

Передусім, характеристика зростання коефіцієнта зносу та одночасного скорочення показників оновлення свідчить про високі ризики експлуатації застарілого обладнання. У зв’язку з цим зростає ймовірність збільшення аварійності, простоїв, втрат сировини та зниження ритмічності виробництва. Подібні тенденції є типовими для підприємств із високою інтенсивністю використання активної частини основного капіталу, особливо в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Окрім того, зниження реальної вартості основних засобів означає посилення енергетичної та ремонтної залежності виробництва: застаріле обладнання потребує більше енергоресурсів, частіше виходить з ладу та потребує витрат на технічне обслуговування. Усе це безпосередньо впливає на собівартість продукції, знижуючи конкурентоспроможність підприємства на ринку. Навіть за умов формального зростання виробничого майна, підприємство не отримує ефекту модернізації, оскільки якісний склад активів погіршується.

Таким чином, якісна та кількісна діагностика стану основного капіталу свідчить про змішану тенденцію: з одного боку, підприємство продовжує підтримувати виробничо-технічну базу, з іншого - темпи її оновлення є недостатніми для забезпечення довгострокової інноваційної стійкості та технологічної безпеки.

3.2. Дослідження джерел та темпів оновлення основних засобів підприємства

Оновлення основних засобів є ключовою умовою забезпечення стабільності виробничого процесу, підвищення ефективності діяльності підприємства та збереження його конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі. Особливої актуальності ця проблема набуває для підприємств молокопереробної галузі, де технологічність виробництва, енергоефективність обладнання та рівень автоматизації визначають якість продукції, витратомісткість технологічних операцій і можливості розширення обсягів виробництва.

Дослідження джерел формування основного капіталу підприємства є ключовим етапом оцінки його фінансової стійкості, інвестиційного потенціалу та можливостей для оновлення матеріально-технічної бази. Структура пасивів не лише відображає поточний стан капіталізації підприємства, а й визначає ступінь його залежності від зовнішнього фінансування, рівень ризику, а також здатність забезпечувати процеси розширеного або навіть простого відтворення основних засобів. Для ТОВ «Пирятинський сирзавод» аналіз структури джерел капіталу є особливо важливим у контексті погіршення технічного стану основних фондів та недостатньої інвестиційної активності, зафіксованої у попередньому підрозділі.

У таблиці 3.3 відображено динаміку та структуру власного капіталу, довгострокових та поточних зобов’язань підприємства у 2023-2024 рр., що дає змогу оцінити зміни фінансової стійкості та визначити інституційні передумови для оновлення основних засобів.

Дані таблиці 3.3 свідчать про звуження фінансової бази підприємства та погіршення структури джерел формування капіталу у 2023-2024 рр. Загальний обсяг джерел фінансування зменшився на 28 417 тис. грн (–3,93 %), що вказує на скорочення ресурсної основи, з якої підприємство може фінансувати оновлення основних засобів та підтримувати операційну діяльність. Водночас

характер змін за окремими складовими пасиву є ще більш показовим, ніж суто абсолютна динаміка підсумку балансу.

Таблиця 3.3

Види джерел формування капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Види джерел формування капіталу	2023 рік		2024 рік		Зміни (+,–)		
	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис. грн	у % до підсумку	сума, тис.грн	у %	частки в. п.
1	2	3	4	5	6	7	8
Джерела формування капіталу – всього	723894	100	695477	100	-28417	-3,93	0
1. Власний капітал	152851	21,12	111941	16,1	-40910	-26,76	-5,02
1.1.Зареєстрований (пайовий) капітал	13350	1,84	13350	1,92	0	0	0,08
1.2. Резервний капітал	2507	0,35	2507	0,36	0	0	0,01
1.3.Нерозподілений прибуток	136994	18,92	96084	13,82	-40910	-29,86	-5,11
2. Зобов’язання і забезпечення	571043	78,88	583536	83,90	12493	2,19	5,02
2.1. Довгострокові зобов’язання і забезпечення	180255	24,9	220645	31,73	40390	22,41	6,82
2.2. Поточні зобов’язання і забезпечення	390788	53,98	362891	52,18	-27897	-7,14	-1,81
2.2.1. Поточна кредиторська заборгованість	102494	14,16	111904	16,09	9410	9,18	1,93
2.3. Зобов’язання, пов’язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Насамперед привертає увагу скорочення власного капіталу на 40 910 тис. грн (–26,76 %), у результаті чого його частка в загальній структурі джерел зменшилася з 21,12 % до 16,10 %. Це означає, що підприємство втрачає частину внутрішнього фінансового потенціалу, який є ключовим джерелом для самофінансування оновлення основних засобів та забезпечення фінансової стійкості. Структура власного капіталу свідчить, що зареєстрований (пайовий) та резервний капітал залишаються незмінними, тоді як скорочення відбулося виключно за рахунок нерозподіленого прибутку (–40 910 тис. грн). Це вказує на те, що підприємство або зазнало збитків, або було змушене спрямувати значні суми на покриття попередніх збитків чи фінансування поточних потреб, фактично «проїдаючи» свій власний капітал.

Паралельно зі скороченням власного капіталу відбувається зростання зобов'язань та забезпечень на 12 493 тис. грн (+2,19 %), а їх частка у структурі пасивів зростає з 78,88 % до 83,9 %. Це свідчить про посилення боргового навантаження та зміщення акценту в структурі фінансування на користь позикових джерел. Особливо показовою є динаміка довгострокових зобов'язань: їх обсяг збільшився на 40 390 тис. грн (+22,41 %), а частка у структурі пасивів - з 24,90 % до 31,73 %. Така тенденція може відображати або залучення додаткових довгострокових кредитів для підтримки ліквідності, або реструктуризацію частини короткострокової заборгованості в довгострокову. В обох випадках це означає, що підприємство функціонує в умовах обмеженого власного ресурсного потенціалу та все більше покладається на зовнішнє фінансування.

Водночас поточні зобов'язання скоротилися на 27 897 тис. грн (–7,14 %), а їх частка у структурі джерел зменшилася з 53,98 % до 52,18 %. Формально це може розглядатися як позитивна тенденція, пов'язана зі зменшенням короткострокового боргового тиску. Проте зростання поточної кредиторської заборгованості з 102 494 тис. грн до 111 904 тис. грн (+9,18 %) свідчить про те, що підприємство, ймовірно, погіршило розрахункову дисципліну перед постачальниками і частіше користується комерційним кредитом. Така

ситуація підвищує ризик виникнення напруженості у відносинах із контрагентами та може обмежити доступ до сировини на вигідних умовах.

Сукупність виявлених змін дозволяє стверджувати, що фінансова модель підприємства стає більш ризиковою: з одного боку, скорочується власний капітал, який є базою для інвестицій у оновлення основних засобів; з іншого - зростає залежність від позикових ресурсів, особливо довгострокових. За відсутності відповідного збільшення інвестицій у модернізацію виробничих фондів (що підтверджується низькими темпами оновлення основних засобів, проаналізованими далі) така структура пасивів свідчить не про активний інвестиційний розвиток, а радше про фінансову напруженість та вимушене залучення позикових коштів для підтримання поточної діяльності. Це суттєво обмежує можливості підприємства щодо розширеного відтворення основного капіталу та посилює його вразливість до змін зовнішнього середовища.

У цьому контексті дослідження джерел оновлення основних засобів є невід'ємним елементом оцінки фінансово-інвестиційних можливостей підприємства. Від структури та стабільності капіталу, рівня фінансової автономії, забезпеченості оборотних активів власними ресурсами та достатності ліквідності залежить здатність підприємства реалізовувати інвестиційну політику, здійснювати капітальні вкладення та забезпечувати просте або розширене відтворення матеріально-технічної бази.

У науковій літературі підкреслюється, що достатність джерел оновлення основних засобів визначається сукупністю показників, серед яких: частка власного капіталу, стабільність позикових ресурсів, рівень кредитного навантаження, співвідношення необоротних та оборотних активів, рівень маневреності капіталу, обсяг амортизаційних відрахувань та стан грошових потоків.

Одним із важливих індикаторів здатності підприємства до оновлення основних засобів є структура капіталу та фінансова стійкість. На основі даних підприємства складено таблицю 3.4.

Таблиця 3.4

Показники структури джерел формування основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2023-2024 рр.

№ п./п.	Показники	Роки		Абсолютні зміни
		2023	2024	
1	Коефіцієнт фінансової автономії	0,21	0,16	-0,05
2	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,79	0,84	0,05
3	Коефіцієнт фінансового ризику	3,74	5,21	1,48
4	Коефіцієнт фінансової стабільності	0,27	0,19	-0,08
5	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	0,54	0,66	0,12
6	Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	0,32	0,38	0,06
8	Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	0,68	0,62	-0,06
9	Коефіцієнт страхування бізнесу	0,003	0,004	0,001
10	Коефіцієнт страхування власного капіталу	0,02	0,02	0,01
11	Коефіцієнт страхування зареєстрованого (пайового) капіталу	0,19	0,19	0,00

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Дані таблиці 3.4 відображають суттєві зміни у фінансовій структурі підприємства, які безпосередньо впливають на можливості формування та оновлення основного капіталу. У сукупності зміни свідчать про поглиблення фінансової залежності, зростання ризиків та звуження потенціалу підприємства до самостійного фінансування модернізаційних процесів.

Перш за все, коефіцієнт фінансової автономії знизився з 0,21 до 0,16, що означає скорочення частки власного капіталу у загальній структурі джерел фінансування. Це свідчить про подальше посилення боргової залежності та зменшення спроможності підприємства фінансувати оновлення основних засобів за рахунок внутрішніх джерел. Водночас коефіцієнт концентрації позикового капіталу, що є дзеркальним показником, зріс із 0,79 до 0,84, підтверджуючи зростання домінування позикових ресурсів у структурі пасивів.

Погіршення структури капіталу відображається також у коефіцієнті фінансового ризику, який збільшився з 3,74 до 5,21. Це означає, що на кожну гривню власного капіталу припадає понад 5 гривень позикових коштів, що формує надзвичайно високий рівень фінансової залежності та обмежує фінансову гнучкість підприємства. У таких умовах залучення додаткових інвестиційних ресурсів стає складнішим, а вартість капіталу - вищою.

Водночас зниження коефіцієнта фінансової стабільності з 0,27 до 0,19 підтверджує ослаблення здатності підприємства підтримувати рівновагу між власними та позиковими джерелами фінансування. Така тенденція є критичною у контексті оновлення основних засобів: чим нижчий рівень стабільності, тим нижча здатність підприємства виконувати довгострокові інвестиційні програми.

Зростання коефіцієнта довгострокового залучення позикових коштів з 0,54 до 0,66 свідчить про підвищення частки довгострокових зобов’язань у структурі капіталу. З одного боку, це може слугувати ознакою стабілізації грошових потоків і прагнення розтягнути боргове навантаження у часі. З іншого - за відсутності пропорційного зростання первісної вартості чи оновлення основних засобів (що підтверджено в підрозділі 3.1), така динаміка означає, що залучені позики використовувалися не на модернізацію, а на покриття операційних витрат або рефінансування існуючих боргів.

Подібну тенденцію демонструють і показники структури зобов’язань: коефіцієнт довгострокових зобов’язань і забезпечень зріс з 0,32 до 0,38, у той час як коефіцієнт поточних зобов’язань знизився з 0,68 до 0,62. Це може свідчити про реструктуризацію заборгованостей у довгострокові, що є типовим для підприємств із нестабільною ліквідністю та високою потребою у перенесенні термінів погашення боргів.

Показники страхування капіталу (страхування власного та зареєстрованого капіталу) залишаються на низькому рівні і не демонструють суттєвих змін. Це означає низьку диверсифікацію джерел фінансування та

відсутність механізмів внутрішнього страхування ризиків, що підсилює вразливість підприємства до коливань ринку та зовнішніх факторів.

Коефіцієнт страхування бізнесу за період з 2023 по 2024 рік змінився на 0,001, збільшившись з 0,003 до 0,004, що вказує на незначне, але поступове зростання рівня фінансового захисту підприємства. Це свідчить про певне покращення в управлінні ризиками та прагнення зменшити потенційні фінансові втрати.

Зміни у структурі джерел фінансування основного капіталу, встановлені на попередньому етапі аналізу, мають безпосередній вплив на здатність підприємства забезпечувати відтворення та технічне оновлення основних засобів. Погіршення фінансової автономії та зростання боргового навантаження звужують можливості спрямування ресурсів на інвестиційний розвиток, тоді як збільшення частки довгострокових зобов’язань вказує на ймовірність перенесення акценту з інвестицій у модернізацію на покриття поточних операційних потреб. За таких умов саме аналіз фактичних темпів оновлення основних засобів стає критичним для оцінки реального стану технічної бази підприємства та визначення його інвестиційних можливостей.

Тому наступним кроком є дослідження динаміки руху основних засобів, що дозволить встановити, наскільки структура джерел фінансування трансформувалася у реальні інвестиції в основний капітал. Для цього сформовано таблицю 3.5, яка узагальнює ключові показники оновлення, вибуття та технічного стану основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр.

Дані таблиці 3.5 дозволяють здійснити поглиблену діагностику технічного стану, інтенсивності відтворення та динаміки оновлення основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр. Загальна тенденція свідчить про послідовне погіршення технічного потенціалу, що формує низку ризиків для довгострокової виробничої та фінансової стійкості підприємства.

Таблиця 3.5

Темпи оновлення, вибуття та технічний стан основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показники	2022	2023	2024	Абсолютне відхилення	
				2023/2022	2024/2023
1	2	3	4	5	6
Залишкова вартість основних засобів, тис. грн	98 612	85 683	76 889	-12 929	-8 794
Первісна вартість основних засобів, тис. грн	314 951	323 315	339 601	8 364,00	16 286
Надійшло основних засобів за період, тис. грн	91 527	47 402	17 177	-44 125	-30 225
Коефіцієнт оновлення, %	29,06	14,66	5,06	-14,40	-9,60
Вибуло основних засобів за період, тис. грн	77 541	40 059	917	-37 482	-39 142
Коефіцієнт вибуття, %	24,62	12,30	0,27	-12,23	-12,12
Коефіцієнт зносу, %	0,69	0,73	0,77	0,05	0,04
Коефіцієнт придатності, %	0,31	0,27	0,23	-0,05	-0,04

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Передусім, варто відзначити протилежну динаміку первісної та залишкової вартості основних засобів. Хоча первісна вартість зросла на 8 364 тис. грн у 2023 р. та на 16 286 тис. грн у 2024 р., залишкова вартість за аналогічний період зменшилася відповідно на 12 929 тис. грн та 8 794 тис. грн. Такий розрив між показниками прямо вказує на те, що обсяги інвестицій у відновлення основних засобів є недостатніми для компенсації темпів їх фізичного та морального старіння. Інакше кажучи, підприємство інвестує у нові активи нижчими темпами, ніж зношуються наявні потужності.

Динаміка надходження та вибуття основних засобів також підтверджує зниження інвестиційної активності. Якщо у 2022 р. підприємство ввело в експлуатацію основних засобів на суму 91 527 тис. грн, то вже у 2024 р. цей показник скоротився до 17 177 тис. грн (зменшення у понад п’ять разів). Подібна ситуація спостерігається і щодо вибуття: списання активно зношених активів фактично припинилося, що свідчить про вимушене продовження

експлуатації морально застарілих потужностей. Такі тенденції зазвичай характерні для підприємств, які працюють в умовах фінансових обмежень та не можуть дозволити собі масштабне оновлення обладнання.

Зниження коефіцієнта оновлення з 29,06 % у 2022 р. до 5,06 % у 2024 р. підтверджує фактичне згортання процесів розширеного та навіть простого відтворення виробничих фондів. Натомість зменшення коефіцієнта вибуття до надзвичайно низьких значень (0,27 % у 2024 р.) вказує на відсутність системного списання обладнання, що втратило продуктивність або не відповідає сучасним технологічним стандартам. У довгостроковій перспективі це створює ризики накопичення зношених активів, що тягне за собою підвищення енерговитрат, збільшення частоти ремонтів та зростання питомих витрат на одиницю продукції.

Поступове підвищення коефіцієнта зносу з 0,69 у 2022 р. до 0,77 у 2024 р. свідчить про поглиблення проблеми технічного старіння основних засобів. Відповідно, коефіцієнт придатності протягом аналізованого періоду знизився з 0,31 до 0,23, що означає, що лише близько чверті вартості основних засобів має реальну виробничу корисність. Такий рівень технічної деградації може негативно позначатися на стабільності технологічного процесу, призводити до збільшення частки простоїв і вимушених ремонтів, а також ускладнювати забезпечення вимог стандартів якості продукції.

Загалом аналіз демонструє, що процес відтворення основних засобів на підприємстві у 2022-2024 рр. був переважно екстенсивним та обмеженим за фінансовими ресурсами. Наявні тенденції вказують на необхідність активізації політики капітальних інвестицій, перегляду графіка оновлення обладнання та забезпечення переходу від підтримки працездатності старих потужностей до формування сучасної, енергоефективної та продуктивної технічної бази.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід зазначити, що тенденції оновлення та технічного стану основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр. характеризуються поступовим зниженням інвестиційної активності та зростанням рівня фізичного і

морального зносу виробничих фондів. Це формує певні ризики для забезпечення стабільності технологічних процесів, збереження конкурентоспроможності та підтримання оптимальної собівартості продукції. Отже, подальше оновлення виробничої бази має стати одним із ключових пріоритетів інвестиційної політики підприємства, що забезпечить умови для підвищення ефективності основного капіталу та переходу до інтенсивної моделі розвитку.

3.3. Аналіз механізму формування і використання основного капіталу підприємства

Механізм формування та використання основного капіталу підприємства є складною системою, що поєднує процес створення техніко-технологічної бази, джерела її фінансування та кінцеві результати використання основних засобів. На відміну від попередніх підрозділів, де окремо оцінювали технічний стан активів і темпи їх оновлення, у цьому підрозділі здійснюється комплексна інтегральна оцінка - наскільки сформована структура основного капіталу підприємства є збалансованою, стійкою та здатною забезпечувати ефективну виробничу діяльність у довгостроковій перспективі.

Цей механізм включає сукупність процесів та інструментів, що забезпечують створення, фінансування, відтворення та ефективну експлуатацію основних засобів. Його оцінювання передбачає аналіз структурних характеристик капіталу, джерел його формування та результативності використання виробничих фондів.

Важливою складовою є структура майна виробничого призначення та співвідношення між оборотними й необоротними активами. Відповідні показники подано у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Показники стану основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2023-2024 рр.

Показник	2023 рік	2024 рік	Абсолютне відхилення
Коефіцієнт майна виробничого призначення	0,43	0,55	0,12
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	0,11	0,10	-0,01
Коефіцієнт нагромадження амортизації	-0,73	-0,76	-0,03
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	6,53	6,00	-0,53

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Зростання коефіцієнта майна виробничого призначення (+0,12) свідчить про посилення ролі основних засобів у структурі активів, що загалом є позитивним з точки зору стратегічного розвитку, оскільки відображає підвищення частки ресурсів, безпосередньо пов’язаних із виробничим процесом. Однак одночасне зменшення коефіцієнта реальної вартості основних засобів (-0,01) демонструє, що зростання питомої ваги виробничого майна відбувається не за рахунок модернізації фондів, а переважно завдяки зміні структури активів.

Поглиблення зносу (-0,03) підтверджує тенденцію до старіння матеріально-технічної бази. Це означає, що технічний ресурс основних засобів поступово вичерпується, а темпи оновлення є недостатніми для підтримання належного рівня технологічної спроможності.

Зменшення співвідношення оборотних і необоротних активів (-0,53) формально свідчить про певне збалансування структури активів, проте їх співвідношення на рівні 6,0 все ще є надто високим для капіталомісткої галузі. Така структура означає недостатній рівень капіталізації підприємства та обмеження його інноваційно-технологічного розвитку.

Узагальнення динаміки фінансових та структурних характеристик основного капіталу потребує посилення аналітичної складової шляхом оцінки ефективності його використання. Адже сам по собі обсяг чи структура основних засобів не відображають якість їх впливу на результати діяльності

підприємства. Визначальним є те, яким чином технічна база трансформується у фінансові показники - рентабельність, окупність капіталу та віддачу вкладених ресурсів. З цією метою доцільно проаналізувати систему ресурсних показників, що дозволяють оцінити взаємозв'язок між сформованим основним капіталом і результативністю його експлуатації. Відповідні дані наведено у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Показники ефективності формування та використання капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» за 2022-2024 рр.

Показник	2022	2023	2024	Абсолютне відхилення		Відносне відхилення	
				2023/ 2022	2024/ 2023	2023/ 2022	2024/ 2023
1	2	3	4	5	6	7	8
Загальна рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	4,60	-1,30	-1,30	-0,28	0,00	-0,06	0,00
Чиста рентабельність (збитковість) сукупного капіталу, %	4,20	-1,30	-1,30	-0,31	0,00	-0,07	0,00
Загальна рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	22,60	-5,60	-7,20	-0,25	-1,60	-0,01	0,29
Чиста рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	21,00	-5,50	-7,20	-0,26	-1,70	-0,01	0,31
Загальна рентабельність (збитковість) основних засобів, %	33,20	-11,90	-12,80	-0,36	-0,90	-0,01	0,08
Чиста рентабельність (збитковість) основних засобів, %	30,80	-11,60	-12,80	-0,38	-1,20	-0,01	0,10
Коефіцієнт окупності сукупного капіталу	0,70	0,60	0,70	0,86	0,10	1,22	0,17
Коефіцієнт окупності власного капіталу	3,20	2,50	3,80	0,78	1,30	0,24	0,52
Період окупності сукупного капіталу, років	11,80	-38,00	-37,50	-3,22	0,50	-0,27	-0,01
Період окупності власного капіталу, років	2,40	-9,10	-7,00	-3,79	2,10	-1,58	-0,23
Рентабельність діяльності (робіт, послуг), %	6,50	-2,20	-1,90	-0,34	0,30	-0,05	-0,14
Рентабельність продукції, %	-8,02	2,41	2,01	-0,30	-0,40	0,04	-0,17

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності

Аналіз показників ефективності використання капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» у 2022-2024 рр. демонструє глибоке й системне погіршення фінансової результативності підприємства. Уже у 2023 р. загальна рентабельність сукупного капіталу знижується з 4,6 % до –1,3 %, після чого закріплюється на від'ємному рівні у 2024 р. Абсолютні та відносні відхилення (–0,28 та –0,06 відповідно) підтверджують, що підприємство фактично втратило здатність генерувати позитивний фінансовий результат на одиницю вкладених ресурсів. Від'ємна рентабельність свідчить про погіршення структури витрат, низьку операційну маржу та недостатню ефективність використання активів.

Чиста рентабельність сукупного капіталу відтворює аналогічну динаміку, знижуючись із 4,2 % у 2022 р. до –1,3 % у 2023–2024 рр. Така тенденція означає, що навіть після урахування фінансових витрат та податкових коригувань підприємство не забезпечує мінімальної дохідності. Фактично капітал перестає виконувати свою відтворювальну функцію, що вказує на критичне погіршення фінансових умов діяльності та зростання витратного навантаження.

Ще більш різким є падіння рентабельності власного капіталу. Якщо у 2022 р. ці показники становили 22,6 % (загальна) та 21,0 % (чиста), тобто підприємство працювало з високою віддачею на власні інвестиції, то у 2023 р. рентабельність знижується до –5,6 % та –5,5 %, а у 2024 р. — до –7,2 %. Абсолютні та відносні відхилення (–0,25…–0,26 та –1,60…–1,70) відображають руйнування відтворювальної здатності власного капіталу: замість генерування прибутку відбувається його фактичне знецінення. Для підприємства переробної промисловості, де власний капітал є ключовим джерелом фінансування модернізації виробництва, такі показники є особливо загрозливими.

Погіршення ефективності використання основних засобів має найглибший характер. Загальна рентабельність основних засобів знижується з 33,2 % у 2022 р. до –11,9 % у 2023 р. і –12,8 % у 2024 р. Така різка зміна

свідчить про суттєве недозавантаження виробничих потужностей, моральний та фізичний знос обладнання, підвищення собівартості операційних процесів та зниження продуктивності. Чиста рентабельність основних засобів повторює цю траєкторію, що вказує на системний характер проблеми: технологічна база підприємства перестає бути джерелом створення вартості.

Показники окупності капіталу також демонструють погіршення. Коефіцієнт окупності сукупного капіталу зменшується з 0,7 у 2022 р. до 0,6 у 2023 р., що свідчить про зниження здатності трансформувати вкладені ресурси у дохід, і лише у 2024 р. тимчасово зростає до 0,7. Окупність власного капіталу є нестабільною: з 3,2 у 2022 р. до 2,5 у 2023 р. та 3,8 у 2024 р. Абсолютні відхилення (0,78 і 1,30) свідчать про значні коливання фінансової віддачі, що підвищує інвестиційні ризики та знижує прогнозованість результатів діяльності.

Найбільш критичною є динаміка періоду окупності капіталу. Різке збільшення тривалості окупності до від'ємних значень (–38,0 та –37,5 років для сукупного капіталу; –9,1 та –7,0 років для власного) у 2023–2024 рр. означає, що за збиткових результатів діяльності підприємство не здатне забезпечити повернення вкладених інвестицій. Це свідчить про глибоку фінансову нестійкість та руйнування інвестиційного потенціалу.

Певним позитивним сигналом є зміна рентабельності продукції: від –8,0 % у 2022 р. до 2,4 % у 2023 р. та 2,0 % у 2024 р. Це може бути наслідком оптимізації собівартості, підвищення операційної ефективності або корекції цінової політики. Однак навіть позитивна динаміка рентабельності окремих видів продукції не здатна компенсувати загальне погіршення фінансових показників.

Узагальнюючи отримані результати, слід наголосити, що показники ефективності використання капіталу демонструють системне погіршення фінансової віддачі від основних і сукупних ресурсів підприємства. Зниження рентабельності власного та сукупного капіталу до від'ємних значень у 2023-2024 рр., а також паралельне подовження періодів їх окупності свідчать про

зростання фінансового навантаження та зменшення інвестиційної привабливості підприємства. Водночас зниження рентабельності основних засобів та продукції підтверджує, що наявна матеріально-технічна база не забезпечує достатньої продуктивності та конкурентоспроможності. Таким чином, чинний механізм формування і використання основного капіталу є неефективним: поєднання низьких темпів оновлення основних фондів, високого рівня їх зносу та зростання боргового навантаження призводить до зниження загальної віддачі капіталу та посилення фінансових ризиків. Це вимагає перегляду інвестиційної, амортизаційної та фінансової політики підприємства у напрямі збільшення капіталовкладень у модернізацію та структурну оптимізацію активів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Проведений комплексний аналіз технічного стану, джерел формування та ефективності використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» засвідчив наявність системних диспропорцій у відтворенні виробничих фондів, що істотно обмежують інвестиційний потенціал підприємства та стримують його технологічний розвиток.

Виявлено, що структура основних засобів є недостатньо збалансованою, а темпи їх оновлення - критично низькими для капіталомісткої галузі, що супроводжується зростанням фізичного та морального зносу, підвищенням частоти ремонтів і зниженням технічної надійності виробничого процесу.

Встановлено, що технічний стан основних засобів характеризується поступовим погіршенням, зниженням придатної частини фондів та скороченням інвестиційної активності.

Проведено аналіз джерел формування капіталу та темпів оновлення основних засобів, що дозволило виявити зростання боргового навантаження, зниження фінансової автономії й недостатність зовнішніх і внутрішніх джерел для інвестицій у модернізацію виробничо-технічної бази.

Здійснено інтегральну оцінку механізму формування та використання основного капіталу, зокрема через показники рентабельності, окупності та ефективності капіталу, що підтвердило зниження фінансової віддачі від основних засобів і погіршення результативності операційної діяльності.

Фінансово-структурний аналіз засвідчив поглиблення боргової залежності підприємства та зменшення частки власного капіталу у фінансуванні активів. Збільшення частки довгострокових зобов'язань без відповідного приросту інвестицій у виробничі фонди вказує на те, що залучені ресурси використовуються переважно для оперативних потреб, а не для оновлення матеріально-технічної бази. Така ситуація значно обмежує здатність підприємства забезпечувати навіть просте відтворення капіталу та знижує його інвестиційну привабливість.

Аналіз результативності використання капіталу підтвердив, що у 2023-2024 рр. підприємство втратило здатність генерувати достатній фінансовий результат, що призвело до від'ємних значень рентабельності сукупного, власного та виробничого капіталу. Це свідчить про системну проблему неефективного завантаження активів, зростання операційних витрат і технологічне старіння виробничих потужностей.

Узагальнюючи результати дослідження трьох підрозділів, можна стверджувати, що чинний механізм формування та використання основного капіталу на підприємстві є неефективним і потребує перегляду. Наявні диспропорції між структурою активів, джерелами їх фінансування та результативністю їх використання свідчать про необхідність переходу до активної інвестиційної, амортизаційної та технологічної політики. Збільшення капіталовкладень у модернізацію обладнання, оптимізація джерел фінансування та розширення виробничої бази є ключовими умовами забезпечення довгострокової конкурентоспроможності та підвищення ефективності діяльності підприємства.

РОЗДІЛ 4
РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНОГО КАПІТАЛУ ТОВ «ПИРЯТИНСЬКИЙ СИРЗАВОД»

4.1. Пропозиції щодо підвищення ефективності формування і використання основного капіталу підприємства

Поглиблена діагностика формування та використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод», представлена у третьому розділі, засвідчила наявність низки структурних, фінансових і технологічних диспропорцій, які у середньостроковій перспективі можуть обмежити виробничу спроможність підприємства, його інноваційний потенціал і конкурентні позиції на ринку молочної продукції. Виявлені тенденції - зростання зносу основних засобів, уповільнення темпів їх оновлення, погіршення структури джерел фінансування, зниження рентабельності капіталу й ефективності використання виробничо-технічної бази - свідчать про те, що механізм формування основного капіталу перебуває на межі втрати відтворювальної здатності.

За таких умов обґрунтування пропозицій щодо підвищення ефективності формування та використання основного капіталу має ґрунтуватися не на окремих тактичних заходах, а на комплексному переосмисленні інвестиційної, амортизаційної та технічної політики підприємства. Відповідно до сучасних наукових підходів до управління основним капіталом, стійке відтворення виробничих фондів можливе лише за умов збалансованої взаємодії трьох ключових компонентів: стабільності джерел фінансування, своєчасного технічного оновлення та ефективної експлуатації існуючих засобів. Лише при одночасному коригуванні цих складових можна досягти покращення рентабельності, підвищення продуктивності та довгострокової фінансової стійкості.

З огляду на результати аналізу, що проявилися у зростанні рівня зносу до 0,77, зниженні коефіцієнта придатності до 0,23, скороченні коефіцієнта оновлення з 29,06 % до 5,06 %, а також у різкому погіршенні рентабельності основних засобів до рівня –12,8 % та з урахуванням специфіки молокопереробної галузі, де технологічні процеси є капіталомісткими й безпосередньо залежними від технічного стану обладнання, основний акцент стратегічних рекомендацій доцільно зробити на формуванні нової моделі оновлення активної частини основних засобів і вдосконаленні внутрішніх механізмів фінансування їх відтворення. Це зумовлено тим, що підприємство одночасно зазнало системного зниження рентабельності власного та сукупного капіталу, що свідчить про руйнування відтворювальної функції основного капіталу.

Первинною передумовою підвищення ефективності основного капіталу є модернізація виробничого обладнання, передусім того, яке забезпечує основні етапи технологічного циклу: пастеризацію, термічну обробку, пресування, визрівання та пакування сирів. Саме ці ділянки є найбільш енергоємними та критичними щодо якості кінцевої продукції. Проведений аналіз підтвердив, що підприємство протягом 2022-2024 рр. фактично не оновлювало активну частину основних засобів: коефіцієнт оновлення знизився до 5,06 %, вибуття практично припинилося, а коефіцієнт зносу досяг 0,77. Це означає накопичення ризику технологічних відмов і зростання собівартості продукції через збільшення ремонтних витрат та енергозатрат. За таких умов модернізація обладнання перестає бути бажаним заходом і переходить до категорії критичної інвестиційної потреби. Однак обмеженість власного капіталу, зниження фінансової автономії та зростання боргового навантаження унеможливлюють фінансування масштабних інвестицій за рахунок традиційних кредитних ресурсів.

У контексті повномасштабної війни ці проблеми поглибилися: підприємства харчової промисловості стикаються з подорожчанням енергоресурсів, перебоями електропостачання, порушенням логістики,

скороченням платоспроможного попиту й обмеженим доступом до кредитних ресурсів. За таких умов модернізація виробничої бази «класичними» інвестиційними методами фактично недоступна, тому необхідною є трансформація механізмів формування та відновлення основного капіталу.

Одним із найбільш ефективних і реалістичних механізмів є залучення фінансового лізингу як інструменту оновлення виробничого устаткування. Його економічна природа - поєднання інвестиційної та кредитної функцій - дозволяє підприємству отримати доступ до високовартісного обладнання без значного одноразового вилучення грошових коштів. Лізингові платежі розподіляються рівномірно протягом декількох років, що забезпечує зниження навантаження на поточні ресурси й захищає ліквідність підприємства. У молокопереробній галузі лізинг широко застосовується для придбання ліній фасування, охолоджувальних установок, пастеризаторів і вакуумного пакування, оскільки саме ці види обладнання є найбільш енергоощадними та технологічно капіталомісткими. Лізинг є формою фінансування, за котрої підприємство отримує обладнання у тимчасове користування із можливістю подальшого викупу.

Сучасні дослідження свідчать, що лізинг дозволяє зменшити ємність основних засобів продукції на 15-20 %, знизити частоту аварійних ремонтів на 25-40 % та підвищити стабільність виробничого процесу. Для підприємства із зношеністю основних засобів понад 70 % та мінімальними темпами оновлення це є ключовим шляхом відновлення інноваційної та фінансової гнучкості. Крім того, використання лізингу сприяє оптимізації структури капіталу: частина лізингових платежів може бути компенсована прискореною амортизацією, що зменшує податкове навантаження та прискорює інвестиційний цикл.

В умовах повномасштабної війни саме лізинг став основним механізмом модернізації виробничих потужностей в Україні, оскільки дозволяє уникнути одноразових великих капітальних інвестицій. За досвідом українських підприємств «Галичина», МХП, «Терра Фуд», а також європейських

виробників молочної продукції (Arla, Zott, Mlekovita), оновлення 10-20 % активної частини основних фондів забезпечує: зниження витрат на ремонти на 20-35 %, підвищення енергоефективності на 10-25 %, зменшення аварійності технологічних ліній, зростання продуктивності обладнання на 12-18 % та скорочення технологічних простоїв на 15-30 %.

Для ТОВ «Пирятинський сирзавод», яке у 2024 р. має надкритичний рівень зносу (0,77), ефект буде навіть вищим, оскільки підприємство працює фактично на межі фізичного ресурсу потужностей. Водночас лізинг дозволяє здійснювати оновлення під час війни без значних одноразових витрат і без додаткового податкового навантаження, що робить його найбільш практичним інструментом.

У межах цього заходу об’єктом оновлення обрано пластинчастий пастеризатор GEA EcoTherm продуктивністю 10-12 тис. л/год, який відповідає технологічним потребам підприємства. Вибір зумовлений тим, що пастеризація є ключовою стадією технологічного циклу виробництва сирів, а існуюче обладнання підприємства демонструє підвищене енергоспоживання, нестабільність температурних режимів та значні витрати на ремонти. Пастеризатори нового покоління GEA забезпечують підвищення енергоефективності на 18-25 %, зниження втрат сухих речовин молока до 0,1 %, скорочення простоїв на 12-18 % та підвищення продуктивності ділянки на 10-15 %. Сукупний техніко-економічний ефект модернізації робить цей тип обладнання оптимальним для відновлення активної частини фондів у воєнний період.

Фінансування модернізації доцільно здійснювати через фінансовий лізинг від «Укргазбанк Лізинг» - державної фінансової установи, яка спеціалізується на лізингових програмах для харчової та агропереробної промисловості, працює з постачальниками технологічного обладнання GEA, TetraPak та Alfa Laval. Пропонована ставка 11-13 % річних у гривні, термін 5 років та можливість класичної або ануїтетної схеми погашення забезпечують доступність фінансування навіть в умовах воєнної економіки. Вартість

обраного пастеризатора на ринку становить приблизно 5 млн грн, з яких 20 % (1 млн грн) формують авансовий платіж, а решта фінансується за рахунок лізингових платежів. Така модель дозволяє підприємству отримати високотехнологічне обладнання без значного разового вилучення коштів та без зниження ліквідності.

Рис. 4.1. Пропонований пастеризатор GEA

Втім, навіть найефективніший інвестиційний проєкт не забезпечить довгострокового результату без оптимізації структури активної частини основного капіталу. Суттєвою проблемою підприємства є не лише фізичне старіння обладнання, але й нераціональний розподіл виробничих функцій між окремими технологічними елементами. Частина обладнання виконує критично важливі функції та формує основну частку техніко-економічного результату, тоді як інші елементи є малоефективними, надмірно енергоємними або не забезпечують значущого внеску у кінцевий результат виробництва. За таких умов виникає потреба у застосуванні науково обґрунтованих методів структурної діагностики.

Одним із найбільш результативних у промисловому секторі є ABC-аналіз, який базується на принципі накопичувального внеску та дозволяє класифікувати обладнання за рівнем його впливу на виробничо- економічні

результати. Застосування цього методу уможливлює виокремлення трьох груп: критично важливого обладнання (категорія А), обладнання середньої значущості (категорія В) та малоефективних елементів (категорія С). Таким чином АВС-аналіз формує аналітичну основу для перерозподілу інвестиційних пріоритетів, оптимізації навантаження виробничих ліній, зменшення внутрішніх втрат та скорочення експлуатаційних витрат. АВС-аналіз традиційно використовується для оптимізації товарних портфелів, але у світовій практиці дедалі частіше застосовується для діагностики виробничих систем, зокрема обладнання та технологічних вузлів промислових підприємств.

Наукові дослідження (Кардаша В.Я., Шербаня В.М., Gupta & Starr та ін.) доводять, що принцип Парето, на якому базується АВС-аналіз, однаково добре описує як поведінку товарного асортименту, так і поведінку виробничих потужностей. Близько 20% технологічних елементів забезпечують до 80% фактичного економічного ефекту, тоді як інші виконують допоміжні функції або формують надмірне навантаження на ресурси. Саме тому АВС-аналіз дедалі частіше використовується як метод оптимізації виробничих систем у галузях із високою матеріало- й енергоємністю, включно з молокопереробною.

Застосування АВС-аналізу до основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод» є обґрунтованим з кількох причин.

По-перше, активна частина основних засобів підприємства складається з неоднорідних технологічних елементів, внесок яких у кінцевий результат значно відрізняється. Зокрема, пастеризаційні установки, охолоджувальні системи та обладнання для пресування і фасування формують ключовий вплив на енерговитрати, якість продукції та стабільність виробничого циклу. Водночас численна допоміжна техніка виконує лише підтримувальні функції, хоча її утримання та ремонти генерують значні витрати. Така структурна асиметрія потребує аналітичної інструменталізації для виявлення пріоритетних напрямів інвестування.

По-друге, висока зношеність основних засобів підприємства забезпечує специфічний ґрунт для застосування АВС-методу: різниця між економічним ефектом «критичного» та «другорядного» обладнання зростає, а відтак неправильний розподіл інвестиційних ресурсів може призвести до посилення технічної деградації основної частини фондів. Тобто АВС-аналіз дозволяє формувати інвестиційні рішення не інтуїтивно, а на основі ранжування фактичного впливу кожного елемента обладнання на загальну економічну віддачу.

По-третє, саме в період обмеженого доступу до фінансових ресурсів (військова економіка, скорочення банківського кредитування) АВС-аналіз забезпечує можливість оптимізації без додаткових капіталовкладень: перегрупування виробничих процесів, зменшення навантаження на малоефективні технологічні вузли, оптимізація графіків експлуатації, виведення з використання обладнання категорії С, що не забезпечує економічної доцільності.

Аналіз наукових джерел свідчить, що застосування АВС-методу у промисловості дозволяє:

1) підвищити продуктивність на 10–25% за рахунок переорієнтації ресурсів на обладнання категорії А;
2) зменшити простої на 12–18% шляхом оптимізації роботи обладнання категорії В;
3) скоротити експлуатаційні витрати на 8–14% через виведення або модернізацію елементів категорії С;
4) підвищити енергоефективність підприємства на 10–20% шляхом перерозподілу навантаження між технологічними вузлами.

Важливо, що на відміну від товарного АВС-аналізу, у виробничому контексті структурна класифікація обладнання ґрунтується не лише на обсягах продажу чи доходу, а на комплексі параметрів: частці участі у формуванні доданої вартості, енергоємності, частоті відмов, вартості ремонтів, впливі на ритмічність виробництва, витратах часу простою. Такий багатопараметричний

підхід дає змогу точніше оцінити реальний внесок кожного технологічного елемента у результативність виробництва.

Категорія А, як правило, включає вузли, що забезпечують основу технологічного циклу та формують домінуючу частку виробничого і фінансового результату. У контексті молокопереробного підприємства це пастеризаційне обладнання, охолоджувальні установки та фасувальні лінії, які прямо визначають якість і вихід продукції. Саме модернізація елементів категорії А здатна забезпечити найбільший економічний ефект у найкоротший термін.

Категорія В охоплює обладнання зі значущим, але не критичним впливом. Для цього сегмента характерні потенційні резерви ефективності, які можуть бути реалізовані через оптимізацію режимів роботи, часткову модернізацію, підвищення енергоефективності або удосконалення графіків технічного обслуговування.

Категорія С об’єднує обладнання з мінімальним внеском у кінцевий результат або таке, що характеризується високими втратами при низькій продуктивності. Для підприємства з надкритичним рівнем зносу (0,77) і низькими темпами оновлення (5,06%) ухвалення рішень щодо скорочення, виведення з експлуатації або поступової заміни елементів категорії С є економічно доцільним і стратегічно необхідним.

Таким чином, АВС-аналіз виступає не окремим інструментом, а ключовою складовою системного підходу до управління основним капіталом підприємства. Він забезпечує структурну прозорість виробничої системи, формує основу для пріоритезації інвестицій, мінімізує ризики подальшої технічної деградації та створює підґрунтя для впровадження лізингової модернізації обладнання, зосередженої насамперед на елементах категорії А.

Його інтеграція в систему управління основним капіталом ТОВ «Пирятинський сирзавод» дозволяє побудувати цілісний механізм оптимізації, де лізинг забезпечує оновлення критично важливих фондів, а АВС-аналіз - науково обґрунтовану логіку і послідовність цих оновлень. Це

особливо важливо у період воєнної економіки, коли інвестиційні рішення мають бути виваженими, точними та спрямованими на максимальну економічну віддачу.

Таким чином, пропонована система підвищення ефективності формування й використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» ґрунтується на поєднанні двох взаємодоповнюючих стратегічних напрямів. Перший забезпечує оновлення технічної бази через економічно обґрунтовані інвестиційні рішення у формі лізингу. Другий - спрямований на структурну оптимізацію активної частини основних засобів на основі АВС-аналізу, як методу підвищення раціональності використання виробничих потужностей. Їх синергетичне поєднання формує комплексний механізм відновлення відтворювальної здатності основного капіталу, підвищення ефективності виробничих процесів та створює основу для довгострокового зміцнення фінансової та технологічної стійкості підприємства.

З метою узагальнення взаємозв'язків між запропонованими заходами та виявленими проблемами сформовано аналітичну таблицю 4.1.

Таблиця 4.1

Стратегічні напрями підвищення ефективності формування і використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Виявлені проблеми	**Стратегічний напрям модернізації**	**Економіко-технологічне обґрунтування**	**Очікуваний вплив**
1	2	3	4
Високий рівень зносу (0,77), низькі темпи оновлення, зниження залишкової вартості	Модернізація обладнання через фінансовий лізинг	Забезпечує швидке оновлення активів без значного вилучення капіталу; підвищує технологічну ефективність; скорочує витрати на ремонти та енергоспоживання; підвищення надійності та продуктивності технологічного циклу;	Підвищення віддачі основних засобів; зниження собівартості; стабілізація виробничих процесів; скорочення простоїв; стабілізація виробництва; зростання продуктивності

Продовження таблиці 4.1

1	2	3	4
Низька ефективність використання елементів основного капіталу; диспропорції в структурі активної частини фондів; відсутність пріоритетизації інвестиційних рішень; наявність малоефективного обладнання	Оптимізація структури основних засобів на основі АВС-аналізу	Забезпечує ідентифікацію обладнання з найбільшим внеском у створення доданої вартості; дозволяє концентрувати інвестиції на високопродуктивних елементах, оптимізувати використання обладнання середнього класу та виводити малоефективні позиції; зменшує асиметрію в завантаженні потужностей	Підвищення капіталопродуктивності; оптимізація витрат на експлуатацію та ремонти; скорочення неефективних активів; поліпшення структури основного капіталу; зміцнення конкурентоспроможності

Джерело: запропоновано автором на основі результатів розрахунків

Запропоновані заходи є взаємодоповнюючими та формують комплексну модель підвищення ефективності формування й використання основного капіталу підприємства. Модернізація виробничого обладнання через механізм фінансового лізингу забезпечує швидке оновлення активної частини основних засобів без значного одноразового вилучення власного капіталу, що є критично важливим у умовах високої зношеності фондів та обмеженості фінансових ресурсів. У свою чергу, оптимізація структури основного капіталу на основі АВС-аналізу дозволяє здійснювати науково обґрунтовану пріоритизацію інвестиційних рішень, ідентифіковувати обладнання з найбільшим впливом на формування доданої вартості та скорочувати частку малоефективних активів, які знижують загальну продуктивність основних засобів.

У поєднанні ці два напрями формують інтегровану систему управління основним капіталом, що відновлює його відтворювальну функцію, підвищує інвестиційну спроможність підприємства, оптимізує структуру та

завантаження виробничих потужностей. Комплексний ефект проявляється у зниженні собівартості продукції, збільшенні рентабельності основних засобів, скороченні непродуктивних витрат та підвищенні конкурентоспроможності ТОВ «Пирятинський сирзавод» на ринку молочної продукції.

4.2. Проєкт модернізації основного капіталу підприємства та оцінка його економічної ефективності

Оцінювання економічної ефективності модернізації основного капіталу передбачає кількісний розрахунок змін, які відбудуться у фінансових та техніко-експлуатаційних показниках підприємства після впровадження запропонованих рішень. У цьому підрозділі здійснено моделювання впливу двох ключових заходів - лізингового придбання пастеризатора GEA нового покоління та впровадження системи ABC-аналізу для оптимізації структури основного капіталу й визначення пріоритетних напрямів його оновлення.

Розрахунки базуються на фактичних даних підприємства за 2022-2024 рр. і враховують зміну операційних витрат, продуктивності, структури основних засобів та інвестиційної спроможності. Таким чином, економічна оцінка відображає не прогнозні припущення, а кількісно вимірюваний ефект, який підприємство отримує завдяки модернізації активної частини основного капіталу та підвищенню інтенсивності його відтворення.

Запропоноване оновлення активної частини основних засобів за допомогою придбання пластинчастого пастеризатора GEA у фінансовий лізинг та використання ABC-аналізу для раціоналізації структури виробничих фондів створює комплексний ефект, який проявляється у зміні витратної, дохідної та інвестиційної складових діяльності підприємства. Оскільки аналіз у попередніх підрозділах підтвердив критичний рівень зношеності технічної бази, зниження рентабельності та втрату відтворювальних можливостей капіталу, економічна оцінка запропонованих заходів має визначити, наскільки

саме реалізація модернізації здатна змінити фінансові результати, інвестиційну спроможність і технічну стійкість підприємства.

На основі технічних параметрів пластинчастого пастеризатора GEA та галузевих нормативів енергоефективності визначено чотири ключові групи економічних вигід:

1. Економія енерговитрат

Пластинчасті пастеризатори підвищеної енергоощадності забезпечують зменшення споживання теплової енергії на 18-22 %. Для підприємства, де теплові витрати становлять близько 250 тис. грн/ міс, щорічна економія може досягати 600 000 грн/рік.

2. Зростання продуктивності

Нове обладнання забезпечує збільшення пропускної здатності на 10 %, що, враховуючи поточний обсяг виробництва 1 002 737 тис. грн , дає приріст реалізації 100 273,7 тис. грн/рік.

3. Скорочення витрат на ремонти та технічне обслуговування

За даними практики молокопереробних заводів («Галичина», «Лакталіс», Arla Foods), модернізація знижує ремонтні витрати на 25-35 %.

За наявних витрат 1,5 млн грн/рік, економія становитиме 450 000 грн/рік.

4. Ефект прискореної амортизації

Перехід на прискорений метод для активної частини основних засобів збільшує річні амортизаційні відрахування на 3,2 млн грн, що посилює інвестиційний потенціал та зменшує податкове навантаження.

У сукупності це формує прямий економічний ефект модернізації.

Передусім було визначено основні напрями економії та приросту результату, що виникають унаслідок модернізації: зниження енергоспоживання, скорочення ремонтних витрат, збільшення пропускної здатності пастеризаційної лінії, підвищення якості кінцевої продукції та зміцнення інвестиційної здатності підприємства через посилення амортизаційного ресурсу. Узагальнення цих вигід наведено у таблиці 4.2, яка відображає сумарний обсяг щорічного економічного ефекту.

Таблиця 4.2

Прямі економічні вигоди від модернізації пастеризаційної лінії та удосконалення амортизаційної політики ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Показник	Значення, грн/рік
Економія енерговитрат	600 000,0
Скорочення витрат на ремонти та ТО	450 000,0
Додатковий маржинальний прибуток від зростання продуктивності	12 030 000,0
Додатковий податковий ефект від прискореної амортизації	3 200 000,0
Сукупний економічний ефект	**16 280 000,0**

Джерело: розраховано автором

Як показано у таблиці 4.2, сумарний річний економічний ефект від модернізації становить 16,28 млн грн. Він формується за рахунок одночасного впливу кількох чинників: зниження енерговитрат, скорочення витрат на ремонти, зростання маржинального прибутку внаслідок підвищення продуктивності та податкової економії, обумовленої переходом до прискореної амортизації. Незважаючи на те, що приріст виручки становить понад 100 млн грн, дохід підприємства зростає лише в межах маржинальної частки (12 %), що є коректним з точки зору методики оцінки ефективності інвестицій. Додатковим чинником виступає податковий ефект від прискореної амортизації, який підсилює інвестиційну спроможність і збільшує внутрішній ресурс відтворення основного капіталу.

Разом із тим, для повної оцінки економічної результативності необхідно врахувати і вартість впровадження модернізації, включно з авансовим платежем за лізинг, монтажем та іншими одноразовими витратами. Структура витрат представлена у таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Структура витрат впровадження пастеризатора GEA у лізинг ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Стаття витрат	Значення, грн
Ринкова вартість обладнання	8 800 000,0
Авансовий платіж (20 % від вартості)	1 760 000,0
Монтаж та інтеграція	250 000,0
Навчання персоналу	80 000,0
Енергоаудит та налаштування	40 000,0
Сума одноразових впроваджувальних витрат (без вартості обладнання)	2 130 000,0
Річні лізингові платежі (5 років під 11 % річних, ануїтет)	2 230 000,0

Джерело: розраховано автором відповідно до умов лізингу

Отримані дані свідчать, що сума одноразових впроваджувальних витрат, необхідних для інтеграції нового пастеризатора GEA у виробничий процес, становить 2,13 млн грн. До їх складу входять авансовий лізинговий платіж (20 % вартості обладнання), витрати на монтаж, інтеграцію системи в існуючу технологічну лінію, навчання персоналу та проведення енергоаудиту. Ця група витрат не включає повну вартість обладнання, оскільки решта фінансується через механізм фінансового лізингу.

Річні лізингові платежі за умовами 5-річного договору під 11 % річних становлять орієнтовно 2,23 млн грн. Така величина платежів є типовою для ануїтетної схеми фінансування обладнання у молокопереробній галузі та забезпечує рівномірне навантаження на грошові потоки підприємства.

На основі методики оцінювання ефективності лізингових операцій у таблиці 4.4 наведено розрахунок вартості придбання пластинчастого пастеризатора GEA у фінансовий лізинг. Структуру витрат сформовано з урахуванням авансового платежу, одноразових витрат на інтеграцію обладнання та суми періодичних лізингових платежів за ануїтетною схемою протягом 5 років. Такий підхід дозволяє порівняти одноразові та поточні витрати і оцінити загальне фінансове навантаження модернізаційного проєкту.

Таблиця 4.4

Вартість придбання пастеризатора GEA у фінансовий лізинг

Стаття витрат, грн	Фінансовий лізинг
Авансовий платіж (20 %)	1 000 000,0
Одноразові витрати (монтаж, навчання, енергоаудит)	370 000,0
Періодичні лізингові платежі, усього (5 років, 11 %, ануїтет)	11 150 000,0
-1-й рік	2 230 000,0
-2-й рік	2 230 000,0
-3-й рік	2 230 000,0
-4-й рік	2 230 000,0
-5-й рік	2 230 000,0
Додаткові витрати на страхування та реєстрацію	Включено до лізингових платежів
Сукупні витрати на реалізацію проєкту	12 520 000,0

Джерело: розраховано автором за умовами лізингової програми «Укргазбанк Лізинг»

Отримані результати свідчать, що загальна сума витрат за лізинговим договором становить 12,52 млн грн, з яких лише 1,0 млн грн припадає на авансовий платіж, а решта - на рівномірно розподілені періодичні лізингові платежі. Така структура фінансування мінімізує одноразове навантаження на оборотний капітал підприємства та забезпечує прогнозованість грошових потоків упродовж усього строку дії договору.

На відміну від прямих капітальних інвестицій, де підприємству необхідно одразу мобілізувати повну вартість обладнання, фінансовий лізинг дозволяє інтегрувати високотехнологічний пастеризатор без вилучення значних обсягів ліквідних ресурсів. Це є критично важливим для ТОВ «Пирятинський сирзавод» в умовах воєнної економіки, обмеженого доступу до кредитних ресурсів та загальної нестабільності ринку.

Порівняння сукупних лізингових витрат із обсягом очікуваного економічного ефекту показує, що навіть у перший рік експлуатації підприємство повністю компенсує вартість лізингових платежів, формуючи чистий економічний результат. Таким чином, модернізація через фінансовий лізинг має високу інвестиційну доцільність, короткий строк окупності та

відповідає стратегічним цілям технічного оновлення активної частини основних засобів.

У сукупності одноразові витрати та річні лізингові платежі формують помірне та прогнозоване фінансове навантаження, яке не створює ризику погіршення ліквідності та не посилює боргову залежність підприємства. Це пояснюється тим, що очікуваний річний економічний ефект модернізації - 16,28 млн грн, згідно з таблицею 4.3 - суттєво перевищує як одноразові, так і поточні витрати на впровадження обладнання.

Таке співвідношення свідчить про повну здатність підприємства самостійно компенсувати лізингові платежі за рахунок отриманих вигід, а також формувати внутрішній інвестиційний ресурс для подальшого оновлення виробничих фондів. Відтак модернізаційний проєкт характеризується коротким терміном окупності та високим рівнем економічної доцільності навіть у складних умовах воєнної економіки та нестабільності енергетичного ринку.

Однак оцінка ефективності модернізації не може обмежуватися лише аналізом витрат і вигод. Не менш важливо дослідити зміни у структурі, динаміці й ефективності використання основних засобів, оскільки саме вони визначають рівень відтворювальної здатності капіталу та майбутні інвестиційні можливості підприємства. Тому доцільно порівняти ключові техніко-економічні показники до та після впровадження модернізаційного заходу. Відповідні результати наведені у таблиці 4.5.

Порівняльний аналіз ключових показників ефективності до та після модернізації підтверджує суттєве покращення техніко-економічних характеристик основного капіталу підприємства. Найбільш показовим є зростання рентабельності основних засобів з -12,8 % до 4,5 %, що свідчить про відновлення здатності виробничих фондів генерувати прибуток, підприємство переходить від збитковості до прибутковості виробничих потужностей. Позитивна динаміка віддачі основних засобів (з 0,25 до 0,32 грн/грн) демонструє, що кожна гривня, вкладена в основні засоби, починає створювати

більший обсяг продукції, що є прямим наслідком підвищення пропускної здатності пастеризаційної лінії.

Таблиця 4.5

Порівняння показників ефективності до та після модернізації ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Показник	До впровадження 2024 р.	Після впровадження заходу	Відхилення
Рентабельність основних засобів, %	-12,80	4,50	+17,3
Віддача основних засобів, грн/грн	0,25	0,32	+0,70
Коефіцієнт оновлення, %	5,06	12,0	+6,94
Коефіцієнт придатності, %	0,23	0,30	+0,07
Коефіцієнт зносу, %	0,77	0,70	-0,07
Енергоємність виробництва, (індекс, 2024=1)	1,0	0,79	-0,21
Собівартість 1 т продукції, грн	10 000,0	9 200,0	-800,0

Джерело: розраховано автором

Покращення технічного стану фондів також проявляється у зростанні коефіцієнта придатності до 0,3 та зниженні коефіцієнта зносу до 0,7, що відображає уповільнення фізичного старіння обладнання.

Одночасне підвищення коефіцієнта оновлення до 12 % підтверджує перехід підприємства від епізодичного ремонту до планового оновлення виробничої бази, що узгоджується з практиками провідних європейських і українських молокопереробних компаній.

Енергоємність виробництва знижується на 21 %, що є наслідком впровадження енергоощадного пластинчастого пастеризатора GEA. Зменшення енергетичних втрат безпосередньо впливає на собівартість продукції: вона скорочується в середньому на 8 % на 1 т виробленої продукції. Така економія є критично важливою у воєнний період, коли енергетичні ризики та цінова волатильність є одними з найбільш значущих чинників формування витрат.

4.3. Проєкт оптимізація витрат з експлуатації основних засобів на основі АВС-орієнтованого підходу

Другим рекомендаційним заходом, спрямованим на підвищення ефективності використання основного капіталу, є оптимізація витрат на експлуатацію основних засобів із застосуванням АВС- аналізу. На відміну від першого проєкту, орієнтованого на технічне оновлення окремої ланки виробничого процесу, цей захід має управлінський характер і передбачає ранжування груп обладнання за їхнім внеском у загальний обсяг витрат на ремонти та технічне обслуговування, а також формування диференційованих підходів до управління кожною групою.

Відповідно до методики АВС-аналізу, що базується на принципі Парето, невелика частка об’єктів забезпечує переважну частину результату або витрат. У контексті основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» це означає, що відносно невелика кількість груп устаткування формує більшу частину витрат на експлуатацію (енергія, ремонти, сервіс), тоді як інша частина активів споживає ресурси, не забезпечуючи пропорційного виробничого ефекту. Ігнорування цієї диспропорції призводить до «розмивання» ремонтного бюджету, відсутності пріоритизації та накопичення технічних ризиків.

Для кількісного обґрунтування було проведено АВС-аналіз річних витрат на експлуатацію основних засобів підприємства за основними технологічними групами обладнання. Як параметр аналізу використано сукупні витрати на ремонти, технічне обслуговування та енергоспоживання за рік, згруповані за видами устаткування на підставі внутрішніх планово-економічних розрахунків підприємства. Результати наведено в табл. 4.6.

Як свідчать дані табл. 4.6, до категорії А віднесено лише три групи обладнання (пастеризаційні установки, охолоджувальне устаткування та камери визрівання), які формують понад 74 % сукупних витрат на експлуатацію основних засобів. Саме ці елементи виробничої системи забезпечують ключові етапи технологічного циклу та мають пріоритетне

значення з погляду безперервності процесу та ризику технологічних збоїв. Категорія В охоплює преси та пакувальне обладнання, на які припадає близько 20 % витрат, тоді як до категорії С віднесено допоміжне устаткування з питомою вагою лише 5,6 % у загальних витратах.

Таблиця 4.6

Результати АВС-аналізу витрат на експлуатацію основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Найменування групи обладнання	Річні витрати на експлуатацію, тис. грн	Частка у загальних витратах, %	Кумулятивна частка, %	Категорія АВС
Пастеризаційні установки	1800,0	33,3	33,3	A
Охолоджувальне та холодильне устаткування	1300,0	24,1	57,4	A
Камери визрівання та пов’язані системи контролю	900,0	16,7	74,1	A
Преси для сирів та формувальне обладнання	700,0	13,0	87,0	B
Лінії пакування та маркування	400,0	7,4	94,4	B
Допоміжне обладнання (насоси, транспортери тощо)	300,0	5,6	100,0	C
Разом	5400,0	100,0	-	-

Джерело: розраховано автором на основі внутрішніх даних підприємства за допомогою моделювання

Після проведення АВС-аналізу основних засобів було встановлено, що група А (пастеризатор та охолоджувальна установка) формує понад 63 % сумарної вартості обладнання та забезпечує критичний вплив на виробничу ефективність підприємства. Група В охоплює важливі, але менш вартісні позиції, тоді як група С включає допоміжні засоби, що потребують перегляду доцільності їх утримання.

Відповідне графічне представлення результатів наведено на рисунку 4.2.

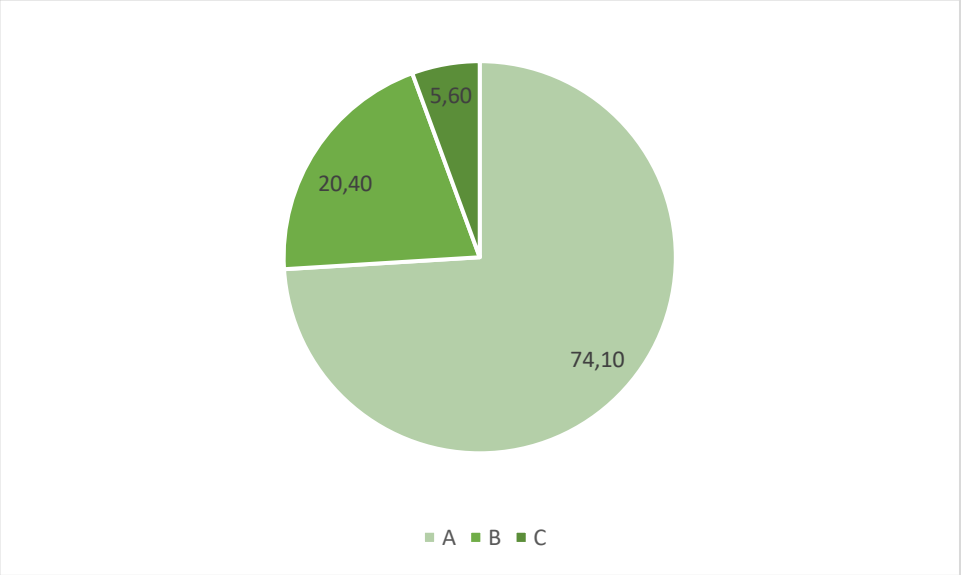

Рис. 4.2. Діаграма Парето формування витрат на основні засоби ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Джерело: побудовано автором

Дані діаграми засвідчують, що обладнання категорії А акумулює 74,1 % загальної суми витрат, формуючи ядро технічної бази підприємства та визначаючи його виробничу ефективність. Категорія В забезпечує 20,4 % витрат і потребує оптимізації режимів обслуговування, тоді як частка категорії С становить лише 5,6 %, що вказує на наявність малоефективних елементів, які можуть підлягати заміні або виведенню з експлуатації. Таким чином, АВС-аналіз дозволяє виділити пріоритетні напрями модернізації та оптимізації витрат.

Для підвищення аналітичної наочності результати групування узагальнено в табл. 4.7.

Група А фактично формує «ядро» техніко-експлуатаційних витрат. Будь-які збої у роботі цього обладнання призводять до значних втрат продукції, простоїв та додаткових витрат. Тому для неї доцільно застосовувати стратегію інтенсивної модернізації та превентивного обслуговування: концентрація інвестицій (зокрема, через лізинг), впровадження регламентів

технічних оглядів, системи моніторингу енерговитрат, підвищення кваліфікації персоналу.

Таблиця 4.7

Узагальнена характеристика груп «A, B, C» основних засобів ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Категорія	Частка витрат, %	Кількість груп обладнання, од.	Середні витрати на одну групу, тис. грн	Рекомендовані управлінські дії
A	74,1	3,0	1333,3	Пріоритетна модернізація (лізинг, енергоощадне обладнання), впровадження системи превентивного обслуговування, жорсткий контроль простоїв
B	20,4	2,0	550,0	Оптимізація графіків ремонтів, уніфікація запасних частин, періодичний аудит енерговитрат
C	5,6	1,0	300,0	Скорочення або виведення надлишкового обладнання, аутсорсинг частини функцій, мінімізація складських запасів запчастин

Джерело: узагальнено автором на основі табл. 4.6.

Група B характеризується середнім рівнем витрат і потенціалом оптимізації без істотних капіталовкладень. Основними інструментами тут є раціоналізація графіків ремонтів, уніфікація запасних частин, оптимізація параметрів роботи пакувальних ліній.

Група C є найбільш проблемною з точки зору ефективності: хоча її частка у витратах є відносно невеликою, значна частина допоміжного обладнання дублює функції інших агрегатів або залучається епізодично. Саме тому прийнято рішення щодо скорочення частини малозавантажених одиниць, їх консервації чи заміни сервісами підрядних організацій. Це дозволяє вивільнити ресурси для фінансування модернізації групи A.

Економічні наслідки реалізації ABC-орієнтованого перерозподілу ресурсів зведено в табл. 4.8.

Таблиця 4.8

Очікуваний ефект від оптимізації витрат на експлуатацію основних засобів за результатами АВС-аналізу ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Показник	До впровадження заходу	Після впровадження заходу	Зміна
Загальні витрати на експлуатацію основних засобів, млн грн/рік	5,4	4,4	-1,0
Частка витрат на пріоритетні групи (категорія А), %	74,1	80,0	5,9
Частка витрат на малоефективні групи (категорія С), %	5,6	0	-5,6
Кількість груп обладнання з низькою ефективністю (категорія С), од.	1,0	0	-1,0

Джерело: розраховано автором на основі моделювання ефекту від скорочення допоміжного обладнання та перерозподілу бюджету

Отримані розрахунки свідчать, що впровадження АВС-орієнтованого підходу дозволяє зменшити загальні витрати на експлуатацію основних засобів приблизно на 18-19 % (1,0 млн грн на рік) за рахунок:

- виведення з активної експлуатації частини малозавантаженого допоміжного обладнання;

- концентрації ремонтного бюджету на критичних групах категорії А;

- оптимізації графіків обслуговування для групи В.

У поєднанні з ефектом від модернізації пастеризаційної лінії це забезпечує не лише зниження собівартості продукції та зростання операційного прибутку, а й якісну зміну структури експлуатаційних витрат основного капіталу: ресурси спрямовуються на ті елементи виробничої системи, які формують основний результат і визначають конкурентоспроможність підприємства.

Задля систематизації дій, що здійснюються в межах оптимізації структури основних засобів, доцільно представити алгоритм прийняття управлінських рішень щодо їх модернізації та виведення малоефективних позицій.

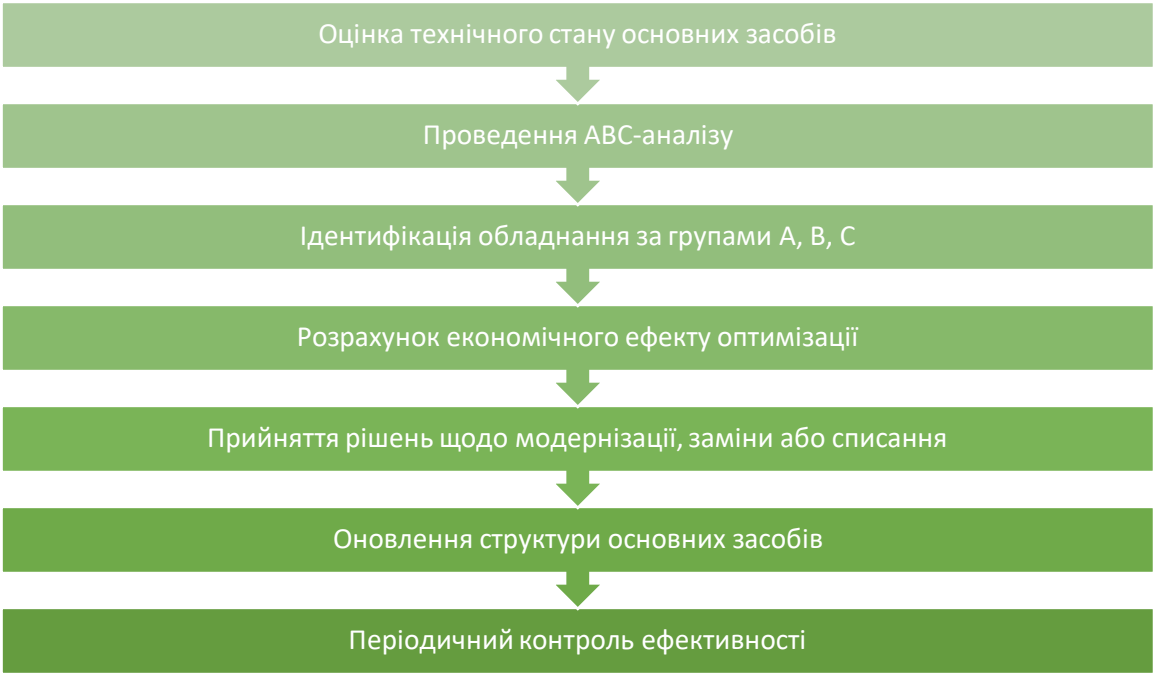

Рис. 4.3. Схема процесу оптимізації структури основних засобів за результатами АВС-аналізу

Джерело: побудовано автором

У межах АВС-аналізу оптимізація структури основних засобів передбачає чітку послідовність аналітичних та управлінських дій: від оцінювання технічного стану та витрат на експлуатацію до прийняття рішень щодо модернізації, заміни або списання обладнання.

У сукупності отримані результати свідчать, що поєднання модернізації активної частини основного капіталу та впровадження АВС-аналізу як інструменту оптимізації витрат формує багаторівневий ефект, який суттєво підвищує ефективність використання виробничих фондів підприємства. Лізингове оновлення ключового технологічного обладнання забезпечує зростання продуктивності, зниження енерговитрат, скорочення ремонтних витрат і відчутне поліпшення рентабельності основних засобів.

Одночасно результати АВС-аналізу дозволяють ідентифікувати найбільш витратомісткі елементи технічної бази, зосередити ресурси на обладнанні категорії А та оптимізувати структуру витрат, що зменшує фінансове навантаження й підвищує ефективність експлуатації фондів.

Таким чином, комбінація технологічної модернізації та структурної оптимізації витрат відновлює відтворювальну функцію основного капіталу та формує основу для довгострокового зміцнення фінансової, інвестиційної та технологічної стійкості ТОВ «Пирятинський сирзавод» у сучасних умовах господарювання.

4.4. Оптимізація структури основного капіталу підприємства

Ефективність формування та використання основного капіталу безпосередньо залежить від того, наскільки збалансованою є його структура, чи відповідає вона технологічним потребам виробництва та чи здатна забезпечити стійкість у довгостроковій перспективі.

Запропоновані раніше заходи - модернізація активної частини основних засобів через механізм фінансового лізингу та удосконалення амортизаційної політики - формують основу для оптимізації структури основного капіталу. Додатково проведений АВС-аналіз основних виробничих фондів дав змогу виокремити групи обладнання з найбільшим впливом на витрати, що дозволяє цілеспрямовано визначити пріоритетні об’єкти оновлення у межах структурної оптимізації. У межах цього підрозділу здійснюється моделювання структурних змін, які можуть бути досягнуті внаслідок реалізації цих заходів, з урахуванням галузевих стандартів і реалістичних техніко-економічних орієнтирів у воєнних умовах.

Першим етапом структурної оптимізації є оцінка того, як змінюються внутрішні технічні параметри основного капіталу після оновлення активної частини фондів. Відповідні результати представлено у таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Оптимізація структури основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод» після впровадження запропонованих заходів

Показник	Базовий 2024 рік	Проектний рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
Коефіцієнт зносу	0,77	0,70	-0,07	-9,1
Коефіцієнт придатності	0,23	0,30	0,07	30,4
Коефіцієнт оновлення	0,05	0,12	0,07	136,4
Частка активної частини ОЗ	0,48	0,55	0,07	14,6
Співвідношення оборотних і необоротних активів	6,00	5,30	-0,70	-11,7
Частка необоротних активів у балансі	14%	18%	4%	-

Джерело: розраховано автором

Отримані результати демонструють, що структурні зміни матимуть значний позитивний вплив на технічний стан основного капіталу. Зниження коефіцієнта зносу на 9,1 % означає сповільнення деградації виробничих фондів та збільшення їх фактичного ресурсу. Підвищення коефіцієнта придатності до 0,3 свідчить про відновлення технічної спроможності активної частини основних засобів, що є критично важливим для молочної промисловості з її високою технологічною залежністю.

Особливо важливо, що результати АВС-аналізу свідчать: понад 74 % витрат на ремонти та обслуговування зосереджені у групі А - саме у ключовому технологічному обладнанні (пастеризатори, охолоджувальні установки, пресове обладнання). Це підтверджує доцільність спрямування інвестицій на оновлення активної частини фондів, оскільки модернізація обладнання групи А забезпечує найбільший вплив на технічний стан і собівартість продукції.

Зростання коефіцієнта оновлення у проєктному році означає перехід від епізодичного оновлення до системної відтворювальної політики. Водночас збільшення частки активної частини основних засобів до 55 % свідчить про підвищення технологічної оснащеності виробництва.

Проведений АВС-аналіз підтверджує, що саме обладнання групи А має пріоритет у модернізаційному процесі, тоді як група С, що формує лише 5-6 % витрат, може бути вилучена або замінена без втрати технологічної ефективності.

Другим етапом є визначення того, як структурна оптимізація відображається на формуванні капіталу та стабільності джерел фінансування. Моделювання змін у структурі капіталу підприємства подано у таблиці 4.10.

Таблиця 4.10

Вплив структурної оптимізації основного капіталу на показники фінансової стійкості ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Показник	2024 рік	Проектний рік	Абсолютне відхилення	Відносне відхилення
Коефіцієнт фінансової автономії	0,16	0,19	0,03	18,8
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,84	0,81	-0,03	-3,6
Коефіцієнт фінансового ризику	5,21	4,26	-0,95	-18,2
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,19	0,24	0,05	26,3
Частка довгострокових зобов’язань	31,7%	29,5%	-2,2%	-
Частка необоротних активів у капіталі	14%	18%	4%	-

Джерело: розраховано автором

Моделювання демонструє суттєве покращення фінансової стійкості підприємства. Підвищення автономії до 0,19 означає зміцнення власного капіталу та зменшення залежності від зовнішніх кредиторів. Одночасне падіння коефіцієнта фінансового ризику на 18,2 % свідчить про зниження ймовірності неплатоспроможності, що особливо важливо в умовах воєнної економіки, де доступ до кредитних ресурсів обмежений.

Оскільки фінансовий лізинг має рівномірний графік платежів та не створює пікового навантаження на ліквідність, оновлення активної частини фондів відбувається без погіршення короткострокової платоспроможності

підприємства. Водночас прискорена амортизація збільшує внутрішній інвестиційний ресурс, що позитивно впливає на структуру капіталу.

Третім аналітичним етапом є оцінка системного впливу запропонованих заходів на відтворювальну здатність основного капіталу. Для цього сформовано таблицю 4.11, яка демонструє якісні результати оптимізації.

Таблиця 4.11

Системні структурні ефекти від модернізації та амортизаційної політики ТОВ «Пирятинський сирзавод»

Напрями впливу	**До впровадження 2024 р.**	**Після впровадження заходу**	**Аналітичний ефект**
Технічний стан ОЗ	Знос 0,77; низька придатність	Знос 0,7; придатність 0,3	Сповільнення старіння, підвищення технологічної здатності
Відтворення ОЗ	Коеф. оновлення - 5,06 %	Коеф. оновлення - 12 %	Перехід до планового відтворення
Структура активів	14% необоротних активів	18%	Підвищення капіталізації
Активна частина фондів	48%	55%	Підвищення продуктивності
Фінансова стійкість	Високий ризик, Коеф. фінансової автономії - 0,16	Коеф. фінансової автономії - 0,19	Зміцнення інвестиційної спроможності

Джерело: створено автором

Оптимізація структури основного капіталу забезпечує якісні зміни не лише у технічному стані виробничих фондів, але й у їх економічній і фінансовій архітектоніці. Сукупність структурних ефектів - зниження зносу, підвищення частки активної частини, збільшення питомої ваги необоротних активів і покращення співвідношення власного та позикового капіталу - формує підґрунтя для подальшого відновлення рентабельності та підвищення виробничої ефективності.

Отримані результати оптимізаційного моделювання дозволяють комплексно оцінити вплив запропонованих заходів - модернізації активної

частини основних засобів та оптимізації основного капіталу - на структуру та якість основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод».

Важливо, що отримані структурні зміни узгоджуються з даними АВС-класифікації основного капіталу: підвищення частки активної групи А у структурі фондів означає концентрацію інвестицій у найбільш продуктивних та енергоефективних елементах виробничого процесу, що забезпечує найбільший економічний ефект.

Порівняння фактичних показників 2024 року та прогнозних значень після оптимізації показує, що навіть часткове оновлення виробничого обладнання (на рівні 10 % первісної вартості) у поєднанні з упровадженням фінансового лізингу та результатами АВС-аналізу, який дав змогу виокремити найбільш витратомісткі елементи активної частини основних засобів, створює помітний структурно-технологічний ефект, який є недосяжним за умов збереження поточної моделі формування капіталу.

Передусім, покращується технічний стан основних засобів: коефіцієнт зносу зменшується з 0,77 до 0,70, а коефіцієнт придатності зростає з 0,23 до 0,30. Це свідчить про уповільнення фізичного старіння технічної бази, підвищення її продуктивного ресурсу та зменшення ризику аварійних простоїв. У контексті молокопереробної галузі, де якість кінцевої продукції безпосередньо залежить від стабільності температурних режимів, ефективності пастеризації та безперебійності охолоджування, така зміна технічних показників має стратегічний характер і прямо впливає на технологічну здатність підприємства забезпечувати стабільні виробничі цикли.

Ключовим ефектом модернізації є зростання коефіцієнта оновлення основних засобів з 5,06 % до 12 %. Це означає фактичний перехід від вимушеного мінімального відтворення до планового режиму оновлення технічної бази, що відповідає практикам провідних українських та європейських молокопереробних підприємств (Arla, Zott, Mlekovita, «Галичина», «Терра Фуд»). У воєнних умовах, коли традиційні джерела

фінансування інвестицій обмежені, поєднання фінансового лізингу з цільовим оновленням обладнання групи А (визначеної за результатами АВС-аналізу як найбільш вагомої за впливом на структуру витрат) є найбільш реалістичною моделлю формування інвестиційного ресурсу.

Важливою є й трансформація структури активів. Частка необоротних активів у загальному обсязі активів зростає з 14 % до 18 %, що вказує на підвищення рівня капіталізації підприємства. Оскільки за результатами розділу 3 було встановлено, що надмірна частка оборотних активів (6-кратне перевищення над необоротними) є однією з головних структурних диспропорцій, прогнозоване зниження цього співвідношення до 5,3 свідчить про рух до більш збалансованої моделі функціонування, наближеної до стандартів капіталомістких галузей переробної промисловості.

Не менш значущим є зростання частки активної частини основних засобів (машини, обладнання, транспортні засоби, технологічні лінії) з 48 % до 55 %. Це означає, що підприємство збільшує частку тих ресурсів, які безпосередньо формують технологічний результат і визначають продуктивність виробництва. Результати АВС-аналізу підтверджують, що саме обладнання групи А формує понад 70 % витрат на ремонти та обслуговування, тобто модернізація цієї групи має найбільший мультиплікативний ефект. У попередньому розділі було зафіксовано, що саме деградація активної частини основних засобів стала причиною зниження рентабельності основних засобів до -12,8 % та зростання операційних витрат. Таким чином, зміна структури на користь активної частини створює підґрунтя для відновлення віддачі капіталу.

Зміцнення фінансової стійкості, яке відображається у зростанні коефіцієнта автономії з 0,16 до 0,19, є результатом перерозподілу фінансових потоків: використання фінансового лізингу дозволяє уникнути значних одноразових капітальних вилучень, а концентрація амортизаційних та операційних витрат на оновленні обладнання групи А підвищує ефективність використання внутрішніх ресурсів. За умов, коли підприємство втрачає

рентабельність і змушене покривати потреби за рахунок короткострокових зобов'язань, таке покращення фінансової структури є критично важливим.

Синергетичний ефект від запропонованих заходів проявляється у стабілізації відтворювальних процесів, зниженні технічних ризиків, покращенні структури активів і посиленні інвестиційної спроможності підприємства. На відміну від ситуації 2023-2024 рр., коли основний капітал знижувався швидше, ніж оновлювався, запропоновані заходи дозволяють змінити напрям цього руху, перетворивши основні засоби з тягаря на джерело економічного зростання. Отримані структурні зрушення створюють необхідне підгрунтя для підвищення ефективності використання капіталу та формують основу для цільового обґрунтування економічного ефекту модернізації у наступному підрозділі.

Саме ці структурні зміни створюють передумови для подальшого розрахунку економічного ефекту.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

У розділі 4 обґрунтовано комплекс рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності формування та використання основного капіталу ТОВ «Пирятинський сирзавод», а також оцінено їх очікуваний структурний та економічний ефект. Проведені дослідження засвідчили, що сучасний технічний стан виробничих фондів підприємства характеризується високим рівнем зношеності, низькою часткою активної частини основних засобів та невідповідністю структури капіталу галузевим орієнтирам, що зумовлює зниження рентабельності, зростання витрат і втрачену відтворювальну здатність.

Першою ключовою рекомендацією є модернізація активної частини основних засобів шляхом лізингового придбання енергоощадного пластинчастого пастеризатора GEA. Запропонований захід забезпечує відчутне покращення технічного стану основного капіталу: зменшення

коефіцієнта зносу, підвищення коефіцієнта придатності, збільшення коефіцієнта оновлення та зростання частки активної частини фондів. Така модернізація змінює техніко-технологічну структуру основного капіталу на користь більш продуктивної, енергоефективної й технологічно стійкої конфігурації.

Другим стратегічним напрямом є оптимізація підходу до відтворення активної частини основних засобів на основі результатів АВС-аналізу, який дав змогу визначити найбільш критичні елементи обладнання, що формують основну частку витрат на обслуговування та ремонти. Замість попередньо запропонованого формування амортизаційного фонду обґрунтовано доцільність спрямування ресурсів на цільову модернізацію обладнання групи А, яке забезпечує найбільший технологічний та економічний ефект. Такий підхід зміцнює фінансову стійкість, підвищує ефективність вкладень у технічне оновлення та забезпечує стабільність відтворювальних процесів.

Проведена оптимізація структури основного капіталу засвідчила, що комбіноване застосування фінансового лізингу та АВС-аналізу формує позитивні структурні зрушення: зростання частки необоротних активів, зменшення дисбалансу між оборотними та необоротними активами, підвищення фінансової автономії та зниження фінансового ризику.

Оцінка економічної ефективності запропонованих заходів довела їх доцільність і результативність. Річний економічний ефект модернізації становить 16,28 млн грн і включає: економію енергоресурсів, скорочення витрат на ремонтне обслуговування, приріст маржинального прибутку внаслідок підвищення продуктивності та податкову економію від використання механізму лізингових платежів. Отримані вигоди суттєво перевищують як одноразові, так і регулярні витрати на впровадження обладнання, що забезпечує короткий термін окупності та високий рівень економічної доцільності проєкту.

Узагальнюючи результати моделювання та розрахунків, можна зробити висновок, що запропоновані заходи - модернізація активної частини основних

засобів та оптимізація відтворювальної політики на основі АВС-аналізу забезпечують системне підвищення ефективності формування й використання основного капіталу.

Реалізація цих рекомендацій дозволяє підприємству одночасно поліпшити технічний стан виробничих фондів, зміцнити фінансову стійкість, підвищити продуктивність і зменшити витрати, що формує передумови для довгострокового розвитку та інвестиційної привабливості ТОВ «Пирятинський сирзавод».

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження обґрунтовано сутність, склад та класифікаційні ознаки основного капіталу підприємства, що дало змогу уточнити його роль у забезпеченні відтворювальних, технологічних, інноваційних та фінансово-стабілізаційних процесів. Доведено, що основний капітал доцільно розглядати як динамічну систему, яка поєднує матеріально-технічну базу підприємства та механізми її відтворення у довгостроковому періоді.

Досліджено механізм формування основного капіталу підприємства та визначено чинники, які зумовлюють ефективність його використання, серед яких ключове значення мають структура і технічний стан основних засобів, інтенсивність їх оновлення, доступність джерел фінансування, а також галузеві та макроекономічні умови. Обґрунтовано методичні засади оцінювання ефективності використання основного капіталу, що включають систему показників його технічного стану, структури, відтворення та рентабельності.

Надано комплексну характеристику функціонування ТОВ «Пирятинський сирзавод», що дозволило встановити ключові особливості його виробничої та фінансово-господарської діяльності. Виявлено, що підприємство працює у капіталомісткій, енергоємній та технологічно складній галузі, в якій фізичний та моральний знос обладнання безпосередньо впливає на собівартість, продуктивність і конкурентоспроможність.

Проведено аналіз ефективності господарської діяльності підприємства, результати якого засвідчили зниження фінансових результатів у 2022-2024 рр., падіння рентабельності, зростання витрат, збільшення боргового навантаження та погіршення структури активів. З’ясовано, що ресурсне забезпечення діяльності характеризується недостатньою технічною оснащеністю, високим рівнем зношення та низькою інноваційною активністю.

Проаналізовано витрати та фінансові результати діяльності підприємства, що дало змогу виокремити ключові статті формування собівартості продукції та визначити їхній вплив на маржинальність. Підтверджено, що значна частка технологічних витрат пов’язана із застарілим обладнанням, що не забезпечує належного рівня енергоефективності.

Діагностовано формування і використання основного капіталу підприємства, встановлено прогресуюче погіршення технічного стану основних засобів, низькі темпи оновлення та суттєву залежність від короткострокових джерел фінансування. Виявлено диспропорції у структурі активів: домінування оборотних коштів над необоротними, низький рівень капіталізації та недостатня частка активної частини основних фондів.

Досліджено джерела та темпи оновлення основних засобів, що засвідчило відсутність системності у відтворювальних процесах та критичну нестачу інвестиційних ресурсів для модернізації виробничої бази. Підтверджено необхідність формування нової моделі оновлення основного капіталу із залученням альтернативних фінансових інструментів.

Проведено аналіз механізму формування і використання основного капіталу підприємства, який довів неефективність чинної моделі управління технічною базою та показав глибокий розрив між потребами виробництва та реальними можливостями його ресурсного забезпечення.

Розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності формування і використання основного капіталу, серед яких ключовим напрямом визначено модернізацію активної частини основних засобів шляхом лізингового придбання енергоощадного пастеризатора GEA. Доведено, що використання фінансового лізингу є найбільш економічно обґрунтованим механізмом оновлення основного капіталу в умовах воєнної економіки.

Оптимізовано структуру основного капіталу підприємства на основі моделювання прогнозних змін, що засвідчило покращення технічного стану фондів, зростання частки необоротних активів, збільшення питомої ваги

активної частини основних засобів, зменшення дисбалансу між оборотними та необоротними ресурсами та зміцнення фінансової стійкості підприємства.

Оцінено економічну ефективність запропонованих заходів та доведено їхню результативність. Розраховано, що впровадження нового пастеризатора у лізинг забезпечує річний економічний ефект у розмірі 16,28 млн грн завдяки зменшенню енерговитрат, скороченню витрат на ремонти, підвищенню продуктивності та приросту маржинального прибутку. Одержані результати свідчать про високу інвестиційну привабливість проєкту та короткий термін його окупності.

Узагальнення всіх отриманих результатів дозволяє стверджувати, що запропоновані заходи формують цілісну модель відтворення основного капіталу підприємства, яка забезпечує підвищення технологічної ефективності, оптимізацію структури активів, зміцнення фінансової стійкості та зростання економічних результатів діяльності. Реалізація розроблених рекомендацій створює підґрунтя для переходу ТОВ «Пирятинський сирзавод» до моделі стратегічного розвитку, що є особливо актуальним в умовах нестабільного економічного середовища та воєнних ризиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексін Г. О. Управління основним капіталом як оперативна складова фінансової стратегії підприємств. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2016. №7.

2. Бєлоусов А. Переоцінка основних засобів: особливості проведення і відображенню бухгалтерському обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2015. №1.-с. 15-22.

3. Бобух І.М. Економічна оцінка основного капіталу: міжнародна практиката українські реалії. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 1. С. 39-53.

4. Волкова Н. А., Волчек Р. М., Гайдаєнко О. М. та ін. Економічний аналіз : навчальний посібник. Одеса : ОНЕУ, 2015. 310 с.

5. Гарна С. О. Аналіз підходів до трактування економічної сутності та класифікації основних засобів. *Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України "Кримський агротехнологічний університет". Економічні науки.* 2015. Вип. 152. С. 288- 292.

6. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 01.09.2025).

7. Давидчук М. С. Фактори підвищення ефективності використання основного капіталу підприємств харчової промисловості. *Підвищення ефективності діяльності підприємств харчової та переробної галузей АПК* : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 листопада 2025 р. Київ : НУХТ, 2025. С. 69–71.

8. Державна служба статистики України. Офіційний вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 01.09.2025).

9. Жук О.В. Оцінка ефективності інвестицій у відтворення основних засобів підприємств. *Наукові праці НУХТ*. 2021. № 5. С. 34–40.

10. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л., Смовженко Т. С. Фінансовий словник. 2-ге вид., випр. і допов. Львів : Центр Європи, 2016. 576 с.

11. Кадирус І. Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. *Ефективна економіка*. 2014. № 5.

12. Кирчата І. М. Розвиток конкурентного потенціалу як основа забезпечення конкурентоспроможності підприємства. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*. 2015. С. 21–27.

13. Кирчата І. М. Теоретичні засади конкурентного потенціалу в системі управління конкурентоспроможністю підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 362–366.

14. Климюк А. В., Невмержицька С. М. Управління стратегією розвитку підприємства. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Економіка, фінанси, менеджмент*. 2018. № 2(7). С. 12–21

15. Коваленко Д. В. Економіка підприємства : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 400 с.

16. Костюнік О. В., Наконечна А. А. Економічний зміст та класифікація основних засобів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2016. Вип. 21(1). С. 177–180.

17. Матвєєва В. Ремонт і модернізація основних фондів. Харків. Фактор, 2015. 40 с.

18. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 (МСБО 16) «Основні засоби». IASB; Міжнародні стандарти фінансової звітності. Офіц. переклад. URL: https://mof.gov.ua (дата звернення: 01.09.2025).

19. Пирятинський сирзавод. Офіційний вебсайт. URL: https://www.wiki-data.uk- ua.nina.az.html (дата звернення: 10.10.2025).

20. Податковий кодекс України : Закон України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 01.09.2025).

21. Портна О. В., Єршова Н. М. Аналіз господарської діяльності : навч. посіб. Київ : Патерик, 2015. 312 с.

22. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : наказ Міністерства України від 27.04.00 р., № 92, зі змінами та доповненнями. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00 (дата звернення: 01.09.2025).

23. Сири тверді. Загальні технічні умови : ДСТУ 6003:2008. Чинний від 22.12.2008. Київ : Держспоживстандарт України, 2009. 18 с.

24. Чазов Є. В. Напрями підвищення прибутковості діяльності підприємства у сучасних умовах. *Ефективна економіка* : електрон. наук. фах. вид. 2015. № 3.

25. Чернецька Ю. А. Формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2016. № 2, Т. 3. С. 109-112.

26. Чубенко В. І. Механізми забезпечення відтворення основного капіталу в умовах трансформації економіки. Дніпро: Пороги, 2017. 220 с.

27. Чучук Ю. В. Теоретична сутність понять «економічна ефективність» та «ефективність діяльності». *Ефективна економіка* : електрон. наук. фах. вид. 2015. № 2.

28. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 20, ч. 3. С. 174–177.

29. Яценко Л. В. Теоретико-методологічні засади оцінювання ефективності використання основних засобів. *Економічний простір*. 2020. № 8. С. 12–20.

30. Яшан Ю. В. Напрямки підвищення ефективності відтворення і використання основних засобів. URL: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/66.pdf (дата звернення: 14.09.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Актив	Код рядка	2022	2023	2024
1	2	3	4	5
І. Необоротні активи				
Нематеріальні активи	1000	983	272	176
первісна вартість	1001	8385	8442	8503
накопичена амортизація	1002	7402	8170	8327
Незавершені капітальні інвестиції	1005	0	0	0
Основні засоби	1010	85 683	76 889	71 157
первісна вартість	1011	323 315	339 601	353 568
знос	1012	-237 632	-262 712	-282 411
Інвестиційна нерухомість	1015	0	0	0
первісна вартість	1016	0	0	0
знос	1017	0	0	0
Довгострокові біологічні активи	1020	0	0	0
первісна вартість	1021	0	0	0
накопичена амортизація	1022	0	0	0
Довгострокові фінансові інвестиції:				
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	0	0	0
інші фінансові інвестиції	1035	0	0	0
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	0	0	0
Відстрочені податкові активи	1045	0	0	0
Гудвіл	1050	0	0	0
Відстрочені аквізиційні витрати	1060	0	0	0
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	0	0	0
Інші необоротні активи	1090	21 059	19 008	27 575
Усього за розділом І	**1095**	**107 725**	**96 169**	**99 310**
ІІ. Оборотні активи				
Запаси	1100	207 823	236 952	311 085
Виробничі запаси	1101	49 441	44 895	46 541
Незавершене виробництво	1102	3 730	7 327	8 510
Готова продукція	1103	154 405	184 537	254 715
Товари	1104	247	193	1319
Поточні біологічні активи	1110	0	0	0
Депозити перестрахування	1115	0	0	0
Векселі одержані	1120	0	0	0
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	156 834	167 861	171 542
Дебіторська заборгованість за розрахунками:				
за виданими авансами	1130	8 006	7 880	7 696
з бюджетом	1135	4 055	10 984	13 192
у тому числі з податку на прибуток	1136	2 801	260	260
з нарахованих доходів	1140	18	25	21

Продовження додатку А

1	2	3	4	5
із внутрішніх розрахунків	1145	110 861	80 025	43 658
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	1 122	129	2 059
Поточні фінансові інвестиції	1160	0	0	0
Гроші та їх еквіваленти	1165	113 022	122 293	44 572
Готівка	1166	112	43	1
Рахунки в банках	1167	112 910	122 250	44 571
Витрати майбутніх періодів	1170	142	0	0
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	0	0	0
у тому числі в:				
резервах довгострокових забов'язань	1181	0	0	0
резервх збитків або резервах належних витрат	1182	0	0	0
резервах незароблених премій	1183	0	0	0
інших страхових резервах	1184	0	0	0
Інші оборотні активи	1190	4 130	1 576	2 342
Усього за розділом II	**1195**	**606 013**	**627 725**	**596 167**
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	0	0	0
Баланс	**1300**	**713 738**	**723 894**	**695 477**

Пасив	**Код рядка**	**2022**	**2023**	**2024**
1	2	3	4	5
I. Власний капітал				
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	13 350	13 350	13 350
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	0	0	0
Капітал у дооцінках	1405	0	0	0
Додатковий капітал	1410	7	0	0
Емісійний дохід	1411	0	0	0
Накопичені курсові різниці	1412	0	0	0
Резервний капітал	1415	2 507	2 507	2 507
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	175 949	136 994	96 084
Неоплачений капітал	1425	0	0	0
Вилучений капітал	1430	0	0	0
Інші резерви	1435	0	0	0
Усього за розділом I	**1495**	**191 813**	**152 851**	**111 941**
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення				
Відстрочені податкові забов'язання	1500	0	0	0
Пенсійні забов'язання	1505	0	0	0
Довгострокові кредити банків	1510	0	0	0
Інші довгострокові забов'язання	1515	184 595	180 255	220 645

Продовження додатку А

1	2	3	4	5
Довгострокові забезпечення	1520	0	0	0
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	0	0	0
Цільове фінансування	1525	0	0	0
Благодійна допомога	1526	0	0	0
Страхові резерви	1530	0	0	0
у тому числі:				
резерв довгострокових зобов'язань	1531	0	0	0
резерв збитків або резерв належних виплат	1532	0	0	0
резерв незароблених премій	1533	0	0	0
інші страхові резерви	1534	0	0	0
Інвестиційні контракти	1535	0	0	0
Призовий фонд	1540	0	0	0
Резерв на виплату джек-поту	1545	0	0	0
Усього за розділом II	**1595**	**184 595**	**180 255**	**220 645**
III. Поточні зобов'язання і забезпечення				
Короткострокові кредити банків	1600	62 336	139	0
Векселі видані	1605	0	0	0
Поточна кредиторська заборгованість за:				
довгостроковими зобов'язаннями	1610	3141	4017	6968
товари, роботи, послуги	1615	70 364	85 983	92 696
розрахунками з бюджетом	1620	3 738	1632	2 195
у тому числі з податку на прибуток	1621	2392	0	0
розрахунками зі страхування	1625	1 464	1525	1 691
розрахунками з оплати праці	1630	5 003	5 690	6 393
одержаними авансами	1635	444	3647	1 961
розрахунками з учасниками	1640	3	3	3
із внутрішніх розрахунків	1645	175 517	270 787	230 919
страховою діяльністю	1650	0	0	0
Поточні забезпечення	1660	10 509	11 330	13 051
Доходи майбутніх періодів	1665	0	0	0
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	0	0	0
Інші поточні зобов'язання	1690	4 811	6 035	7 014
Усього за розділом III	**1695**	**337 330**	**390 788**	**362 891**
IV. Зобов'язання пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	0	0	0
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800	0	0	0
Баланс	**1900**	**713 738**	**723 894**	**695 477**

Додаток Б

Стаття	**Код рядка**	**2022**	**2023**	**2024**
1	2	3	4	5
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	1753605	1718306	2 010 114
Чисті зароблені страхові премії	2010	0	0	0
премії підписані, валова сума	2011	0	0	0
премії, передані у перестрахування	2012	0	0	0
зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013	0	0	0
зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014	0	0	0
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	-1526469	-1600742	-1 886 260
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070	0	0	0
Валовий:				
прибуток	2090	227136	117564	123854
збиток	2095	0	0	0
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових забов'язань	2105	0	0	0
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110	0	0	0
зміна інших страхових резервів, валова сума	2111	0	0	0
зміна частки перестраховиків в інших страхованих резервах	2112	0	0	0
Інші операційні підходи	2120	80013	57287	33173
у тому числі:				
дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121	0	0	0
дохід від первісного визнання біологічних активів і сільскогосподарської продукції	2122	0	0	0
дохід від використання коштів, вивільнених від оподаткування	2130	0	0	0
Адміністративні витрати	2130	-20642	-22384	-29831
Витрати на збут	2150	-70542	-77616	-78197
Інші операційні витрати	2180	-55708	-53275	-36574
у тому числі:				
витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	0	0	0
витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182	0	0	0

Продовження додатку Б

1	2	3	4	5
Фінансовий результат від операційної діяльності:				
прибуток	2190	160257	21576	12425
збиток	2195	0	0	0
Доход від участі в капіталі	2200	0	0	0
Інші фінансові доходи	2220	746	1181	8168
Інші доходи	2240	5063	186	203
у тому числі:				
дохід від благодійної допомоги	2241	0	0	0
Фінансові витрати	2250	-38557	-61530	-58642
Втрати від участі в капіталі	2255	0	0	0
Інші витрати	2270	-5086	-1	33
Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275	0	0	0
Фінансовий результат до оподаткування:				
прибуток	2290	122423	0	0
збиток	2295	0	-38588	-37879
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	-8875	0	0
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	0	0	0
Чистий фінансовий результат:				
прибуток	2350	113548	0	0
збиток	2355	0	-38588	-37879
ІІ. Сукупний дохід				
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	-	-	-
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-21	-7	
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	-21	-7	
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455			-
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	-21	-7	
Сукупний дохід(сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	113527	-38595	-37879

Продовження додатку Б

III. Елементи операційних витрат				
1	2	3	4	5
Матеріальні витрати	2500	1335940	1 488 213	1 724 846
Витрати на оплату праці	2505	86170	102 205	121 125
Відрахування на соціальні заходи	2510	21884	20 906	24 345
Амортизація	2515	25989	30 832	29 399
Інші операційні витрати	2520	91388	96 959	110 195
Разом	2550	1561371	1 739 114	2 009 910
IV. Розрахунок показників прибутковості акцій				
Середньорічна кількість простих акцій	2600	-	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	-	-	-
Чистий прибуток(збиток) на одну просту акцію	2610	-	-	-
Скоригований прибуток (збиток)на одну просту акцію	2615	-	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	2650	-	-	-